

Zesde jaargang, 2017,
nr. 1 (januari)

Rechtspraak Europa

In één [klik](#) verbonden met Europa

Maandelijks overzicht van de rechtspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) en het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJEU). Kernredactie: Marc de Werd en Joanne Bik. Vaste medewerkers: Roel Andrea, Dorien Boessenkool, Robin Cozijnsen, Floris Dudok van Heel, Louisa Klop, Menco Rasterhoff, Nienke de Visser en Mirjam Winkels.

Rechtspraak Europa wordt gemaakt door het Gerechtshof Amsterdam en het Landelijk Bureau Vakinhoud rechtspraak (LBVr), en wordt gepubliceerd op het weblog [European Courts](#), op de [website van de rechtspraak](#) (inclusief archief), en op [Intro Europees recht](#) (alleen intern).

Het archief is te raadplegen op [rechtspraak.nl](#).

Rechtspraak Europa rechtstreeks ontvangen? Stuur een mail naar joanne.bik@rechtspraak.nl om te worden toegevoegd aan de verzendlijst.

Copyright ©2017 Marc de Werd/Gerechtshof Amsterdam; ©2017 Joanne Bik/LBvR

Volg Rechtspraak Europa op Twitter: [@europeancourts](#) en [@joannebik1](#)

Inhoud

Leeswijzer	4
Deel 1 – Rechtspraak	5
Aanbesteding en overheidsopdrachten (B)	5
Advocaten	8
Arbeid, sociale zekerheid en vrij verkeer werknemers (B – C)	9
Asiel en migratie (S – V).....	13
Belastingen	15
Belastingen – accijns.....	15
Belastingen – btw (Fi - S)	16
Belastingen – douane en tariefindeling	22
Belastingen – vennootschappen en vrij verkeer kapitaal	25
Consumenten (C)	28
Detentie en politieonderzoek (S).....	30
Diensten, elektronische communicatiediensten	32
Digitale markt	33
Discriminatie	33
Eigendomsrecht.....	33
Erfrecht	34
Famileleven (Fa – S)	34
Financiële diensten en markten	35
GBVB	37
Gehandicapten	37
Gezondheid, geneesmiddelen en etikettering (B)	38
Godsdienstvrijheid (B).....	40
Grondrechten (Handvest) en EVRM	40
Handel en anti-dumping	40
Insolventie.....	42
Intellectuele eigendom	42
Justitiële samenwerking in burgerlijke zaken	46
Kansspelen	49
Kinderontvoering (Fa-S)	49
Landbouw en visserij (B)	49
LGBT- rights.....	50
Luchtvaart (C).....	50
Mededinging	52
Milieu en natuur	54
Ne bis in idem (B – S)	57

Overlevering en uitlevering (S).....	57
Prejudiciële procedure	58
Privacy en persoonsgegevens	58
Procesrecht en recht op eerlijk proces – strafrecht	60
Psychiatrie	60
Rechterlijke onafhankelijkheid	61
Rechtsbeginselen	61
Rechtsstaat	61
Recht op leven	61
Staatssteun (B- C-Fi)	62
Strafrecht	63
Studiefinanciering (B).....	63
Toegang tot documenten (B).....	64
Verkiezingen en kiesrecht (S).....	64
Vervoer (B).....	64
Verzekeringen	65
Vrij verkeer.....	65
Vrijheid van meningsuiting (S)	66
Vrijheid van vereniging.....	66
Witwassen (S).....	66
Woonvergunning (B)	67
Deel II - Algemeen	68
Algemeen	68
Cursus en opleiding.....	68
Nieuwsbrieven.....	71
NL prejudiciële verwijzingen	72

Leeswijzer

De redactie heeft ervoor gekozen om de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) en van het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJEU) en het Gerecht per rubriek gezamenlijk aan te bieden. De toenemende vervlechting van het EU recht en het EVRM sinds het Verdrag van Lissabon (2009) is met name zichtbaar op het terrein van de grondrechtenbescherming. Deze ontwikkeling naar een Europees ius commune maakt dat beide kenbronnen in een juridische casus gelijktijdig relevant kunnen zijn. De redactie wil aldus recht doen aan die Europese realiteit.

- Om sneller te scrollen: klik op tweede icoon van boven "bladwijzers", de index blijft dan in de linkerkolom staan.
- De nieuwsbrief is ingedeeld in alfabetisch gerangschikte onderwerpen.
- Prejudiciële verwijzingen bevatten een link naar de verwijzingsuitspraak op de website van het ECER. Voor de samenvattingen wordt gebruik gemaakt van de samenvattingen van ECER. Als de verwijzing nog niet beschikbaar is verwijst de link, voorzien van een * naar de algemene pagina van ECER.
- In de index is tussen haakjes aangegeven voor welke rechtsgebieden de informatie relevant is: Bestuursrecht (B), Civiel recht (C), Familierecht (Fa), Fiscaal recht (Fi), Strafrecht (S), Vreemdelingenrecht (V)

Deel 1 – Rechtspraak

Aanbesteding en overheidsopdrachten (B)

HvJ – ARREST – 8 december 2016 – Undis Servizi – Zaak 553/15 – Italië
ECLI:EU:C:2016:935 – arrest

De mogelijkheden van "in-house"-gunning

Richtlijn 2004/18/EG. Richtlijn 2014/24/EU. De zaak gaat over de gunning van een overheidsopdracht zonder aanbestedingsprocedure, de zogeheten „in house-gunning”. Dit verzoek is ingediend in het kader van een geding tussen Undis Servizi en de gemeente Sulmona, Italië over de rechtstreekse gunning van een opdracht voor dienstverlening door deze gemeente aan Cogesa. Een in house gunning was volgens toen geldend EU-recht niet toegestaan. Het is echter wel toegestaan door de rechtspraak van het Hof, die op dit punt ook voorwaarden heeft opgesteld. Volgens de gegevens in de verwijzingsbeslissing stelt geen enkele bepaling van het Italiaanse recht voorwaarden vast waaraan de rechtstreekse gunning van overheidsopdrachten is onderworpen, aangezien het Italiaanse recht op dit punt naar het Unierecht verwijst.

Hof: Om binnen het kader van de toepassing van de rechtspraak van het Hof inzake „in house“-gunning, te bepalen of de opdrachtnemende entiteit het merendeel van haar werkzaamheden verricht voor de aanbestedende dienst – met name territoriale overheden die deelnemen in deze entiteit en toezicht op haar uitoefenen – moeten tot deze werkzaamheden niet die worden gerekend welke door een overheidsinstantie die niet deelneemt in deze entiteit, aan laatstgenoemde zijn opgelegd ten behoeve van territoriale overheden die evenmin deelnemen in voornoemde entiteit en geen enkel toezicht op haar uitoefenen, aangezien die werkzaamheden moeten worden geacht te zijn verricht voor derden. Bij het bepalen of de opdrachtnemende entiteit het merendeel van haar werkzaamheden verricht voor territoriale overheden die in deze entiteit deelnemen en gezamenlijk toezicht zoals op hun eigen diensten op haar uitoefenen, moet rekening worden gehouden met alle omstandigheden van de zaak, waartoe de werkzaamheden kunnen behoren die deze opdrachtnemende entiteit heeft verricht voor diezelfde territoriale overheden voordat een dergelijk gezamenlijk toezicht tot stand kwam.

HvJ – ARREST – 14 december 2016 – Connexion Taxi Services BV – Zaak C-171/15 – Nederland – ECLI:NL:HR:2015:757 – verwijzing Hoge Raad - ECLI:EU:C:2016:948 – arrest

Gevolgen van beroepsfout voor deelneming aanbestedingsprocedure; zonder meer uitsluiting of eerst evenredigheidstoets?

Richtlijn 2004/18/EG. Richtlijn 89/665/EEG. Het Ministerie heeft een aanbestedingsprocedure uitgeschreven voor een opdracht voor vervoer voor mensen met een mobiliteitsbeperking. De opdracht wordt gegund aan een combinatie van bedrijven. Connexion wordt tweede. Twee van de bedrijven uit de combinatie krijgen boetes opgelegd voor schending van de Mededingingswet. Dit wordt door de aanbestedende dienst gezien als een ernstige beroepsfout. De vraag is nu wat het gevolg daarvan moet zijn. Volgens de eigen voorwaarden die het Ministerie bij de aanbesteding heeft opgenomen wordt de gunning dan afgewezen zonder evenredigheidstoets. Volgens de toelichting bij nationale regelgeving moet per geval beoordeeld worden of uitsluiting evenredig is. Het Ministerie heeft besloten de gunning in stand te laten. Uitsluiting zou niet evenredig zijn. Connexion is het hier niet mee eens en start een procedure. Het hof oordeelt dat lidstaten vrij zijn om de uitsluitingsgronden uit de richtlijn toe te passen of te versoepelen. De nationale regeling op grond waarvan een evenredigheidstoets vereist is voordat wordt overgegaan tot uitsluiting is in overeenstemming met de richtlijn. Echter, als een aanbestedende dienst in de eigen voorwaarden opneemt dat een ernstige beroepsfout zonder meer tot uitsluiting leidt, dan is het in strijd met het transparantiebeginsel en het beginsel van gelijke behandeling om toch nog een evenredigheidstoets uit te voeren en niet over te gaan tot uitsluiting.

*Hof: Het Unierecht, in het bijzonder artikel 45, lid 2, van richtlijn 2004/18/EG verzet zich er **niet** tegen dat een nationale regeling een aanbestedende dienst verplicht met toepassing van het evenredigheidsbeginsel te beoordelen of een gegadigde voor een overheidsopdracht die een ernstige beroepsfout heeft begaan, daadwerkelijk moet worden uitgesloten.*

De bepalingen van richtlijn 2004/18, met name die van artikel 2 van deze richtlijn en van bijlage VII A, punt 17, daarbij, gelezen tegen de achtergrond van het beginsel van gelijke behandeling en van de daaruit voortvloeiende transparantieplichting, verzetten zich ertegen dat een aanbestedende dienst besluit om een overheidsopdracht te gunnen aan een inschrijver die een ernstige beroepsfout heeft begaan, op de grond dat uitsluiting van deze inschrijver van de aanbestedingsprocedure in strijd zou zijn met het evenredigheidsbeginsel, terwijl een inschrijver die een dergelijke beroepsfout heeft begaan volgens de aanbestedingsvoorwaarden voor deze opdracht zonder meer moest worden uitgesloten, zonder dat wordt nagegaan of deze sanctie al dan niet evenredig is.

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-355/15 – Bietergemeinschaft Technische Gebäudebetreuung und Caverion Österreich – Oostenrijk – ECLI:EU:C:2016:988 – arrest

Weigering recht op beroep voor inschrijver die definitief is uitgesloten van de procedure is niet in strijd met richtlijn 89/665/EG

Richtlijn 89/665/EEG. De BOKU Wien heeft een openbare aanbesteding uitgeschreven met het oog op het sluiten, met één enkele opdrachtnemer, van een raamovereenkomst voor het technisch beheer en onderhoud van de technische uitrusting van haar gebouwen en laboratoria. Alleen het consortium en Vamed hebben tijdig een offerte ingediend. Het consortium is van die aanbestedingsprocedure uitgesloten op grond dat het origineel van het bewijs van de bankgarantie niet binnen de gestelde termijn was overgelegd. Vadem mag de opdracht gaan uitvoeren. Het consortium gaat in beroep tegen het gunningsbesluit. De verwijzende rechter betwijfelt dat de beginselen die zijn geformuleerd in het arrest van 4 juli 2013, Fastweb (C-100/12, EU:C:2013:448), eveneens gelden wanneer aanvankelijk twee inschrijvers een offerte hebben ingediend en de inschrijver die het gunningsbesluit wil betwisten, reeds definitief is uitgesloten door de aanbestedende dienst zelf.

*Hof: Artikel 1, lid 3, van richtlijn 89/665/EEG moet aldus worden uitgelegd dat het zich er **niet** tegen verzet dat een inschrijver die bij een definitief geworden besluit van de aanbestedende dienst is uitgesloten van een procedure voor het plaatsen van een overheidsopdracht, het recht wordt ontzegd om beroep in te stellen tegen het besluit tot gunning van de betrokken overheidsopdracht en tegen de sluiting van de overeenkomst wanneer alleen de uitgesloten inschrijver en de opdrachtnemer een offerte hebben ingediend en de uitgesloten inschrijver stelt dat ook de offerte van de opdrachtnemer had moeten worden uitgesloten.*

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-51/15 – Remondis – Duitsland – ECLI:EU:C:2016:985 – arrest

Oprichten doelcorporatie en overdragen bepaalde bevoegdheden is niet aan te merken als overheidsopdracht

Richtlijn 2004/18/EG. Artikel 4, lid 2, VEU. Dit verzoek is ingediend in het kader van een geding tussen Remondis en de regio Hannover, over de rechtmatigheid van de overdracht door laatstgenoemde van haar taken van ophalen en verwerken van afval aan de doelcorporatie afvalbeheer van de regio Hannover.

*Hof: Artikel 1, lid 2, onder a), van richtlijn 2004/18/EG moet in die zin worden uitgelegd dat **niet** als een overheidsopdracht wordt beschouwd een akkoord tussen twee territoriale lichamen, op basis waarvan deze territoriale lichamen statutair beslissen een doelcorporatie in de vorm van een publiekrechtelijke rechtspersoon op te richten en aan deze nieuwe overheidsinstantie bepaalde bevoegdheden toe kennen waarover zij tot dan toe zelf beschikten en die voortaan de eigen bevoegdheden van die doelcorporatie zullen zijn. Van een dergelijke overdracht van bevoegdheden voor het verrichten van openbare taken is echter slechts sprake indien die overdracht zowel betrekking heeft op de verantwoordelijkheden die verband houden met de overgedragen bevoegdheid, als op de macht die het uitvloeisel daarvan is, zodat de overheidsinstantie die de bevoegdheid verkrijgt, over beslissingsautonomie en financiële autonomie beschikt, hetgeen de verwijzende rechterlijke instantie dient na te gaan.*

HvJ – CONCLUSIE A-G SHARPSTON – 1 december 2016 – Borta – zaak 298/15 – Litouwen – ECLI:EU:C:2016:921 – conclusie

Bundeling beroepsbekwaamheden; wijziging bestek tijdens procedure; onderaanneming; combinatieleden

Artikelen 49 en 56 VWEU. Deze zaak heeft betrekking op een bestek voor het plaatsen van een overheidsopdracht voor bouwwerkzaamheden aan een kade in de haven van Klaipėda in Litouwen. Dit bestek bevat bepalingen voor inschrijvingen die zijn ingediend door een combinatie van deelnemers. Deze bepalingen vereisen dat iedere deelnemer een gedeelte van de opdracht *uitvoert* dat gelijk is aan zijn bijdrage aan de totstandbrenging van de beroepservaring van het partnerschap, op het niveau van de *gunning* van de overheidsopdracht. De verwijzende rechter twijfelt of een dergelijke eis verenigbaar is met de regels betreffende de bundeling van beroepsbekwaamheden krachtens de Europese wetgeving inzake overheidsopdrachten. Aangezien het litigieuze bestek slechts enkele weken na de aankondiging van de openbare aanbesteding werd bekendgemaakt, verzoekt de verwijzende rechter ook om verduidelijking of (en zo ja, onder welke omstandigheden) de aanbestedende dienst het bestek in de loop van de aanbestedingsprocedure kan wijzigen. Hij vraagt ook ambtshalve of de Europese wetgeving inzake overheidsopdrachten zich verzet tegen een bepaling in de Litouwse wet die onderaanneming van het „hoofdgedeelte van het werk” in het kader van overheidsopdrachten voor werken verbiedt.

A-G: In het kader van een overheidsopdracht die niet valt onder richtlijn 2004/17/EG of onder richtlijn 2004/18/EG maar die een duidelijk grensoverschrijdend belang vertoont, verzetten het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit en de transparantieplichting, zich tegen een nationale regel, op grond waarvan het „hoofdgedeelte van het werk” dat als zodanig is aangewezen door de aanbestedende dienst, door de inschrijver zelf moet worden uitgevoerd, waarbij het niet mogelijk is dat deel van de opdracht in onderaanneming te geven. In datzelfde kader staan het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit en de transparantieplichting, in de weg aan een bepaling van een bestek zoals die in punt 4.3 van het betrokken bestek, die vereist dat, indien deelnemers voorstellen hun beroepsbekwaamheden te combineren door gezamenlijk een inschrijving in te dienen, het gedeelte van de opdracht dat ieder combinantlid uitvoert, rekenkundig gezien overeenstemt met zijn bijdrage aan de nakoming van het vereiste betreffende beroepservaring. Het verbod van discriminatie op grond van nationaliteit en de transparantieplichting, die beide voortvloeien uit de artikelen 49 en 56 VWEU verzetten zich tegen wijzigingen van het bestek als in het hoofdgeding, waarbij zonder objectieve rechtvaardigingsgronden beperkingen worden ingevoerd betreffende het bewijs van de beroepsbekwaamheid door combinantleden die zonder meer niet in de oorspronkelijke versie van de bepalingen van het bestek waren opgenomen.”

HvJ – CONCLUSIE A-G SAUGMANDSGAARD – 1 december 2016 – Medisanus - Zaak C-296/15 – Slovenië – ECLI:EU:C:2016:922 – conclusie

Zie onder: vrij verkeer

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Spanje – 21 oktober 2016 - Zaak C-546/16 – Montte

Overheidsopdrachten; puntenstelsel; fasering van de selectieprocedure

Richtlijn 2014/24. Verzoekster heeft beroep ingesteld tegen het bestek van de opdracht voor de levering van meubilair voor muziekinrichtingen, muziekinstrumenten etc. van verweerster Musikene, een overheidsstichting. Het gaat om een open procedure, boven de drempelwaarde en is gepubliceerd in het PbEU. De verwijzende instantie zet uiteen waarom zij voldoet aan de vereisten van VWEU artikel 267 (punten 7-9). Verzoekster maakt bezwaar tegen het puntenstelsel van de selectieprocedure, met name het vereiste minimum voor de technische offerte om deelname aan het economische deel van de selectieprocedure voort te zetten (= 35 van 50 punten). Voor het maximum voor het economische deel te behalen punten (50) is het volgende bepaald. Aan een offerte waarvan het bedrag gelijk is aan de waarde van de opdracht worden 0 punten toegekend en vervolgens worden voor een lagere prijs ten opzichte van de aangegeven waarde steeds meer punten toegekend, tot het maximum van 50. Verzoekster stelt dat de voorwaarde van het minimumaantal punten dat nodig is om het selectieproces voort te zetten nietig moet worden verklaard omdat deze voorwaarde de toegang tot de waardering van de lagere prijs ten opzichte van de waarde van de opdracht beperkt en de gezamenlijke weging van de technische en economische criteria van het bestek (50-50) feitelijk teniet doet. De technische criteria zijn onderhevig aan een waardeoordeel in tegenstelling tot de prijsfactor. Dit zou in de praktijk erop neerkomen dat de technische criteria voor 100% van het totale

aantal punten meetellen, zodat inschrijvingen daarnaast niet kunnen worden beoordeeld op de aangeboden prijs. Dit belet verweerster om na afweging van alle criteria te bepalen wat de meest voordelige inschrijving is. Verweerster stelt dat eerst aan de minimumeisen moet zijn voldaan wegens inpassing van de apparatuur in een gebouw en pas daarna de economische offerte kan worden beoordeeld.

EVA-HOF – PREJUDICIËLE VERWIJZING – Noorwegen- 24 oktober 2016 –Zaak E-16/16 – Fosen Linjen

Wegingsfactoren in verband met schadeclaim door rederij

Richtlijn 89/665/EEG. Richtlijn 2004/18/EG. De zaak betreft openbaar vervoer in de regio Sor-Trondelag. Het regionale bestuur heeft de administratie ervan uitbesteed aan AtB. AtB gaat over de planning, zij moet voor voldoende OV zorgen maar heeft zelf geen materieel in eigendom, daarvoor sluit zij contracten. Voor de realisering van voldoende OV ontvangt zij subsidie van de regio. Verzoekster is een Noorse rederij. Zij is een contract misgelopen en heeft een schadeclaim ingediend voor 'positive contract interest' (naar redelijke verwachting gerealiseerde winst), en subsidiair een schadeclaim voor 'negative contract interest' (= daadwerkelijk gerealiseerde verliezen). Zij stelt dat AtB als aanbestedende dienst fouten in de procedure heeft gemaakt. Veerdiensten vallen binnen het toepassingsbereik van richtlijn 2004/18 op grond waarvan in geval van inbreuk schade kan worden geclaimd. Het Noorse hooggerechtshof heeft eerder geoordeeld dat er drie voorwaarden zijn voor schadevergoeding aan een gepasseerde inschrijver: er moet sprake zijn van een materieel gebrek, de inschrijver moet financieel verlies hebben geleden en er moet een causaal verband tussen deze twee voorwaarden zijn. De zaak draait om de evaluatie van de wegingsfactoren. Hij vraagt zich af welke eisen richtlijn 89/665 stelt aan de inhoud van nationale regelgeving om schade in verband met openbare aanbestedingen toe te kennen en welke eisen het EU-recht aan wegingsfactoren stelt. Aangehaalde jurisprudentie: C-314/09 Strabag

CONSULTATIE

Publieke consultatie Europese standaardformulieren bij aanbesteden ([Europa centraal](#))

Advocaten

HvJ – ARREST – 8 december 2016 – Eurosaneamientos ea. – Zaken C-532/15 en C-538/15 – Spanje - ECLI:EU:C:2016:932 – arrest

Honorariumtarieven van procesvertegenwoordigers in geval van veroordeling in de proceskosten

Artikel 101 VWEU. De verwijzende rechter stelt vragen over de conformiteit met het EU-recht van een nationale regeling betreffende de wijziging van honorariumtarieven van procesvertegenwoordigers.

Hof: Artikel 101 VWEU, gelezen in samenhang met artikel 4, lid 3, VEU, moet aldus worden uitgelegd dat het zich niet verzet tegen een nationale wettelijke regeling als in het hoofdgeding, waarbij de honorariumtarieven van procesvertegenwoordigers slechts met 12 % kunnen worden verhoogd of verlaagd en door de nationale rechterlijke instanties uitsluitend wordt nagaan of de tarieven strikt zijn gehanteerd, zonder dat in uitzonderlijke gevallen kan worden afgeweken van de in de tariefregeling vastgestelde grensbedragen. Het HvJ is onbevoegd om de tweede en de derde vraag van de rechter in tweede aanleg van de provincie Saragossa in zaak C-532/15 en de derde tot en met de vijfde vraag van de rechter in eerste aanleg Olot in zaak C-538/15 te beantwoorden.

- 📖 Eurosaneamientos: the latest waltz from the ECJ on public interests in EU substantive law. ([Leiden law blog](#))

OVERIG

- Access to a lawyer in the Netherlands: a never ending story? ([fair trials](#))
- La liberté d'expression de l'avocat ([liberté chéries](#)) (o.a. over de zaak Morice bij het EHRM)

Arbeid, sociale zekerheid en vrij verkeer werknemers (B – C)

EHRM – ARREST – Bélané Nagy t. Hongarije – 13 december 2016 – Grote Kamer – persbericht – arrest (niveau 1) – ECLI:CE:ECHR:2016:1213JUD005308013

Weigering arbeidsongeschiktheidsuitkering na nieuwe wetgeving zonder overgangsbepalingen is niet proportioneel

Artikel 1 EP EVRM. De zaak betreft de uitkering die aan klagster werd toegekend. Klagster ontving gedurende bijna tien jaren een arbeidsongeschiktheidsuitkering, die vervolgens werd stopgezet. Haar eis om de betaling weer op te starten werd afgewezen, omdat een wetwijziging ervoor had gezorgd dat zij niet langer in aanmerking kwam voor het ontvangen van een uitkering. Mevrouw Nagy klaagde dat het stopzetten van haar arbeidsongeschiktheidsuitkering een inbreuk maakt op haar recht op eigendom. Het Hof oordeelt dat artikel 1 van het eerste protocol EVRM van toepassing was op de zaak van mevrouw Nagy, omdat zij een gerechtvaardigde verwachting had over het ontvangen van de uitkering als zij aan de criteria voldeed van de oude wetgeving. De weigering haar een uitkering toe te kennen was in overeenstemming met de wet (zoals dat volgde uit de nieuwe wetgeving), en het had een legitiem doel (het besparen van publieke gelden). Desalniettemin was de maatregel volgens het Hof in dit geval niet proportioneel, omdat het ging over een volledig verlies van de enige significante inkomsten van een kwetsbaar persoon. Dit was het gevolg van oude wetgeving zonder overgangsbepalingen die van toepassing waren op de zaak van mevrouw Nagy. Het Hof oordeelt dat er sprake is van een schending van artikel 1, EP EVRM.

EHRM – ONTVANKELIJKHEIDSBESLISSING – 29 november 2016 – Zihni t. Turkije – persbericht – beslissing (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1129DEC005906116

Docent die ontslagen is na de Turkse coup in zomer van 2016 heeft nationale rechtsmiddelen niet uitgeput

Klager is docent en wordt in het kader van de noodtoestand op grond van een besluit van de Ministerraad ontslagen, wanneer hij wordt aangewezen als een van de betrokkenen bij een poging tot een staatsgreep op 15 juli 2016. Klager meent dat zijn rechten zoals opgenomen in artikelen 6, 13 en 15 EVRM geschonden zijn nu hij geen toegang zou hebben gehad tot een rechterlijke instantie teneinde zijn ontslagbeslissing aan te vechten. Klager is van mening dat hem geen rechtsmiddelen ter beschikking stonden, omdat er geen beroep mogelijk was tegen maatregelen genomen op grond van wetgevende besluiten in het kader van de noodtoestand. Het Constitutionele Hof was volgens klager niet in staat een onpartijdige uitspraak te doen.

Het Hof is echter unaniem van oordeel dat niet is gebleken dat klager geen toegang had tot een bestuurlijke procedure teneinde zijn rechten te effectueren. Ondanks het feit dat er duizenden individuele aanvragen bij het Constitutionele Hof waren binnengekomen en dit hof nog niet had beslist of zij enige rechtsmacht had om over de aanvragen te beslissen, stond ook klager de mogelijkheid van een individuele aanvraag, zoals een administratieve handeling, voorhanden. Klager heeft niet eerst zijn nationale rechtsmiddelen uitgeput en er is derhalve geen sprake van een inbreuk op de door klager aangevoerde rechten.

- Has the European Court of Human Rights Turned a Blind Eye to Alleged Rights Abuses in Turkey? ([EJILtalk!](#))

HvJ - ARREST – 1 december 2016 – Zaak C-395/15 – Daouidi – Spanje – ECLI:EU:C:2016:917 – arrest

Is langdurige tijdelijke arbeidsongeschiktheid na bedrijfsongeval aan te merken als een "handicap" en ontslag als gevolg daarvan discriminatie?

Richtlijn 2000/78/EG. Daoudi werkt als keukenhulp in een restaurant van een hotel. Hij glijdt uit in de keuken en ontwricht zijn elleboog, waardoor hij tijdelijk arbeidsongeschikt is. Als hij nog arbeidsongeschikt is, wordt hij ontslagen.

Hof: Richtlijn 2000/78/EG moet aldus worden uitgelegd dat het feit dat de betrokkene als gevolg van een arbeidsongeval voor onbepaalde tijd tijdelijk arbeidsongeschikt is in de zin van het nationale recht, op zich niet betekent dat de functiebeperking van die persoon kan worden aangemerkt als

„langdurig” in de zin van de definitie van „handicap” als bedoeld in die richtlijn, gelezen in het licht van het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. Tot de aanwijzingen waaruit kan worden opgemaakt dat een dergelijke beperking „langdurig” is, behoort met name het feit dat er op de datum van de beweerdelijk discriminerende handeling geen duidelijk vooruitzicht bestaat op een beëindiging op korte termijn van de ongeschiktheid van de betrokkene, alsook het feit dat die ongeschiktheid lang kan voortduren tot het herstel van die persoon, en bij de toetsing van dat „langdurige” karakter de verwijzende rechter zich moet baseren op alle objectieve gegevens waarover hij beschikt, in het bijzonder op documenten en attesten betreffende de toestand van die persoon die zijn opgesteld op basis van de huidige kennis en medische en wetenschappelijke gegevens.

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-201/15 – AGET Iraklis – Griekenland – Grote Kamer – ECLI:EU:C:2016:972 – persbericht – arrest

Griekse regeling waarbij de minister toestemming moet geven voor collectief ontslag is niet in strijd met richtlijn 98/59/EG tenzij de richtlijn nuttige werking verliest

Richtlijn 98/59/EG. Artikel 49 VWEU. Artikel 16 Handvest EU. Het betreft geding tussen AGET Iraklis en de minister van Arbeid over diens besluit AGET Iraklis geen goedkeuring te geven om over te gaan tot collectief ontslag.

*Hof: Richtlijn 98/59/EG moet aldus worden uitgelegd dat zij zich in beginsel **niet** verzet tegen een nationale regeling, volgens welke een werkgever die met de vertegenwoordigers van de werknemers geen overeenstemming heeft kunnen bereiken over een plan voor collectief ontslag, slechts kan overgaan tot dat ontslag voor zover de bevoegde nationale overheidsinstantie, die in kennis moet worden gesteld van dat plan, niet binnen de in die regeling gestelde termijn een gemotiveerd besluit tot weigering van goedkeuring voor alle of een deel van de voorgenomen ontslagen vaststelt na onderzoek van het dossier en na beoordeling van de omstandigheden op de arbeidsmarkt, de situatie van de onderneming en het belang van de nationale economie. Anders is het evenwel, indien blijkt dat de regeling in kwestie wegens de drie beoordelingscriteria die erin worden gehanteerd en de concrete toepassing die de overheidsinstantie daar onder het toezicht van de bevoegde rechterlijke instanties aan geeft, ertoe leidt dat richtlijn 98/59 haar nuttige werking verliest. Het staat in voorkomend geval aan de verwijzende rechter om na te gaan of dat het geval is. Artikel 49 VWEU moet aldus worden uitgelegd dat het zich verzet tegen een nationale regeling als beschreven in de eerste alinea, eerste volzin, van dit punt. Het feit dat een lidstaat mogelijk wordt geconfronteerd met een acute economische crisis en een bijzonder hoge werkloosheid, doet niet af aan de antwoorden die zijn geformuleerd in punt 1 van dit dictum.*

- Case C-201/15 AGET Iraklis: Can governments control mass layoffs by employers? Economic freedoms vs labour rights ([EU law analysis](#))

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-539/15 – Bowman – Oostenrijk – ECLI:EU:C:2016:977 – arrest

Verlenging van de duur voor overgang van de eerste naar de tweede salaristrap niet in strijd met richtlijn 2000/78/EG

Richtlijn 2000/78/EG. Het betreft een geding tussen Bowman en het pensioenverzekeringsorgaan over een besluit van deze laatste dat was gebaseerd op een bepaling van een collectieve arbeidsovereenkomst die voorzag in een langere duur voor overgang van de eerste naar de tweede salaristrap dan voor de overgang naar de navolgende salaristrappen.

*Hof: Artikel 2, leden 1 en 2, van richtlijn 2000/78/EG verzet zich **niet** tegen een nationale collectieve arbeidsovereenkomst volgens welke een werknemer wiens studietijdvakken in aanmerking worden genomen bij de inschaling in de salaristrappen wordt onderworpen aan een verlenging van de duur voor overgang van de eerste naar de tweede salaristrap, aangezien deze verlenging toepassing vindt op elke werknemer wiens studietijdvakken in aanmerking worden genomen, ook – met terugwerkende kracht – op werknemers die reeds navolgende salaristrappen hebben bereikt.*

HvJ – CONCLUSIE A-G MENGOZZI – 6 december 2016 – Zaak C-690/15 – de Lobkowicz – Frankrijk – Grote Kamer – ECLI:EU:C:2016:926 – conclusie

Ambtenaar EU mag niet in de lidstaat waarvan hij fiscaal ingezetene is, worden onderworpen aan sociale bijdragen en een sociale heffing over de inkomsten uit onroerend goed die hij in die lidstaat geniet.

Verordening (EEG) nr. 1408/71. Verplichte aansluiting bij het socialezekerheidsstelsel van de instellingen van de Europese Unie. De verwijzende rechter wijst op het arrest van 26 februari 2015, De Ruyter (C-623/13), waarin het Hof heeft geoordeeld dat een werknemer van Nederlandse nationaliteit die zijn fiscale woonplaats in Frankrijk had en binnen de werkingssfeer viel van verordening (EEG) nr. 1408/71 in die lidstaat niet kon worden onderworpen aan de sociale bijdragen en de heffing – deels gelijk aan en deels overeenkomend met de in de onderhavige zaak aan de orde zijnde bijdragen en heffing – die over zijn inkomsten uit vermogen waren berekend. Geldt deze oplossing ook voor de situatie van een ambtenaar van de Unie, van wie vaststaat dat hij niet binnen de werkingssfeer van verordening nr. 1408/71 valt?

A-G: Het beginsel dat slechts één socialezekerheidswetgeving van toepassing is, zoals dat voortvloeit uit artikel 14 van het protocol betreffende de voorrechten en immuniteiten van de Europese Unie, en uit de bepalingen van verordening (EEG, Euratom, EGKS) nr. 259/68, alsmede van bijzondere maatregelen welke tijdelijk op de ambtenaren van de Commissie van toepassing zijn, moet aldus worden uitgelegd dat het zich ertegen verzet dat een ambtenaar van een instelling van de Unie die volledig is onderworpen aan het gemeenschappelijk stelsel van ziektekostenverzekering waarin die verordening voorziet, in de lidstaat van zijn fiscale woonplaats de verplichting wordt opgelegd om over de in die lidstaat genoten inkomsten uit onroerend goed bijdragen en een heffing te betalen die specifiek en rechtstreeks zijn bestemd voor de financiering van de sociale zekerheid van de lidstaat in kwestie, zodat deze lidstaat niet van een dergelijke ambtenaar kan verlangen dat hij meebetaalt, al is het maar gedeeltelijk, aan het nationale socialezekerheidsstelsel zonder dat hij enig vooruitzicht heeft daaraan, zoals de andere bij het socialezekerheidsstelsel van deze lidstaat aangesloten ingezetenen, een voordeel te kunnen ontleen.

HvJ – CONCLUSIE A-G MENGOZZI – 15 december 2016 – Zaak C-652/15 – Tekdemir – Duitsland – ECLI:EU:C:2016:960 – conclusie

Verblijfsrecht van gezinsleden van een Turkse werknemer

Besluit nr. 1/80. Standstillbepaling. Verblijfsrecht van gezinsleden van een Turkse werknemer die tot de legale arbeidsmarkt van een lidstaat behoort.

A-G: Het doel van een efficiënt beheer van de migratiestromen vormt een dwingende reden van algemeen belang die door een lidstaat kan worden aangevoerd ter rechtvaardiging van een nieuwe beperking in de zin van artikel 13 van besluit nr. 1/80. Een wettelijke bepaling van een lidstaat, die is ingevoerd na de inwerkingtreding van besluit nr. 1/80, waarvan de toepassing leidt tot het resultaat dat het kind dat op het grondgebied van deze lidstaat is geboren uit een ouder die de hoedanigheid van Turkse werknemer bezit, verplicht is naar het derde land te reizen waarvan hij de nationaliteit bezit om aldaar een verblijfstitel aan te vragen, met het gevolg dat genoemde werknemer de keuze moet maken om hetzij in Duitsland te blijven en zijn economische activiteit voort te zetten terwijl hij van het kind is gescheiden, hetzij zijn kind te vergezellen en deze activiteit voor onbepaalde tijd op te zeggen, vormt een nieuwe beperking die is verboden bij artikel 13 van besluit nr. 1/80.

HvJ – CONCLUSIE A-G MENGOZZI – 21 december 2016 – Zaak C-258/14 – Florescu e.a. – Roemenië – ECLI:EU:C:2016:995 – conclusie

Verbod om naast netto-overheidspensioen inkomsten te ontvangen boven een bepaalde drempel

Richtlijn 2000/78/EG. Artikel 17 Handvest EU. De zaak gaat over een nationale maatregel op grond waarvan naast het netto-overheidspensioen geen inkomsten mogen worden ontvangen uit het verrichten van werkzaamheden bij publieke instellingen, indien dat pensioen hoger is dan het nationale gemiddelde brutoloon op basis waarvan de staatsbegroting voor de sociale zekerheid is vastgesteld. De verwijzende rechter vraagt zich met name af of richtlijn 2000/78/EG en artikel 17 Handvest EU zich tegen een dergelijke maatregel verzetten.

A-G: Artikel 17 Handvest EU verzet zich **niet** tegen een nationale wettelijke regeling die verbiedt om naast een netto-overheidspensioen inkomsten uit het verrichten van werkzaamheden bij publieke instellingen te ontvangen, indien dat pensioen boven een bepaalde drempel ligt.

Artikel 2, lid 2, van richtlijn 2000/78/EG is niet van toepassing op een nationale wettelijke regeling als aan de orde in het hoofdgeding, op grond waarvan overheidspersoneel naast een nettopensioen geen inkomsten uit het verrichten van werkzaamheden bij publieke instellingen mag ontvangen, indien dat pensioen hoger is dan het nationale gemiddelde brutoloon op basis waarvan de staatsbegroting voor sociale zekerheid is vastgesteld.

Artikel 47 Handvest EU en de beginselen van gelijkwaardigheid en doeltreffendheid moeten aldus worden uitgelegd dat zij zich in omstandigheden als in het hoofdgeding **niet** ertegen verzetten dat een nationale rechter niet de mogelijkheid heeft een definitieve rechterlijke beslissing gegeven in een civiele zaak, te herzien wanneer deze beslissing onverenigbaar blijkt met het recht van de Unie zoals uitgelegd door het Hof van Justitie van de Europese Unie, terwijl dat wel mogelijk is voor definitieve rechterlijke beslissingen gegeven in bestuurszaken, die onverenigbaar zijn met het recht van de Unie.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 18 oktober 2016 – Bauer ea. – Gevoegde zaken C-569/16 en C-570/16

Verzoek door erfgenaam om uitbetaling vakantiedagen van overleden werknemer

Richtlijn 2003/88/EG. Artikel 31, lid 2 Handvest EU. Verzoekster in zaak C-569/16 heeft verweerster (Stadt Wuppertal) tevergeefs om uitbetaling gevraagd van vakantiedagen die haar echtgenoot voor diens overlijden toekwamen. De erflater had nog 25 dagen tegoed. Zaak C-570/16 bevat een soortgelijke casus; het verschil is dat de overleden echtgenoot in dienst was bij een private onderneming. Verzoekster wordt door de eerste rechter in het gelijk gesteld, maar in beroep wordt haar verzoek afgewezen. De vraag die aan het HvJ moet worden voorgelegd is dan ook of de bescherming van artikel 7, lid 1 van richtlijn 2003/88 zich ook uitstrekt tot de erfgenamen van een tijdens dienstverband overleden werknemer. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-118/13 Bollacke; C-178/15 Sobczyszyn

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Spanje – 7 november 2016 – Zaak C-574/16 – Grupo Norte Facility

Vragen over tijdelijk contract ter vervanging van werknemer met deeltijdpensioen

Richtlijn 1999/70/EG. Verzoekster heeft een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd als ongeschoold schoonmaker ter vervanging van een werknemer die met deeltijdpensioen is gegaan. De overeenkomst eindigt van rechtswege. Verweerder voert aan dat het bij verzoekster gewoonte was om de vervangende werknemer na de pensionering van de vervangen werknemer een vast dienstverband aan te bieden, en dat het ontslag daarom kennelijk onredelijk was omdat verzoekster dit niet had gedaan. Volgens de verwijzende rechter is er voor verzoekster geen verplichting om verweerder in dienst te nemen, ondanks dat dit volgens nationaal recht plaatselijk, op brancheniveau geregeld kan zijn. Hij heeft gewezen op het verschil in ad-interimovereenkomsten zoals in zaak C-596/14 (vervanging van een geschorste werknemer) en onderhavige zaak waar het gaat om vervanging van deeltijdpensioengerechtigden waar een maatschappelijke doelstelling aan ten grondslag ligt. Zijn, voor de toepassing van het beginsel van de gelijkwaardigheid van tijdelijke en vaste werknemers, als "vergelijkbare situaties" aan te merken de beëindiging van de arbeidsovereenkomst op basis van "objectieve omstandigheden" ex artikel 49, lid 1, onder c), van het werknemersstatuut en de beëindiging daarvan op "objectieve gronden" ex artikel 52 van het werknemersstatuut, en is er bij het verschil in vergoeding tussen het ene en het andere geval dus sprake van ongelijke behandeling van tijdelijke en vaste werknemers als verboden door richtlijn 1999/70/EG ? Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-144/04 Mangold; C-444/09 en C-456/09 Gavieiro e.a.; C-441/14 DI; C-596/14 De Diego Porras

NOTEN

– bij HvJ 19 april 2016 Zaak C-441/14 Ajos/Rasmussen

Mr. Peter Vas Nunes, 'Tegen de wet', ArA 2016-3, p. 54-80

– bij HvJ 28 januari 2015 Zaak C-688/13 Gimnasio Deportivo San Andrés SL

Prof. mr. Ronald Beltzer, 'Overgang van wettelijke verplichtingen – het Hof van Justitie van de EU treedt wederom buiten contractuele grenzen', ArA 2016-3, p. 12-32

– bij HvJ 14 september 2016 Zaak C-596/14 Diego Porras

Mr. dr. M. Kullmann (de Diego Porras), Discriminatie en misbruik: Spaanse overheden en tijdelijke contracten, in: [TRA 2017/11](#)

RECHTSPRAAK LIDSTATEN

- Frankrijk: The Court of cassation (Cour de cassation) ruled on the correlation between the French social security system and EU law ([Eurocaselaw](#))
- Denemarken: Dialogue or disobedience between the European Court of Justice and the Danish Constitutional Court? The Danish Supreme Court challenges the Mangold-principle ([EU law analysis](#)) – Einduitspraak na HvJ Zaak 19 april 2016 C-441/14 ([Ajos](#))

REGELGEVING EU

- Occupational pension funds: Council adopts new rules ([Raad](#))
- Richtlijn (EU) 2016/2341 van het Europees Parlement en de Raad van 14 december 2016 betreffende de werkzaamheden van en het toezicht op instellingen voor bedrijfspensioenvoorziening (IBPV's), [PB L 354 van 23.12.2016](#)

REGELGEVING NL

Besluit arbeidsvoorwaarden gedetacheerde werknemers in de Europese Unie ([Stb. 477](#))

LITERATUUR

- Femke (F.G.) Laagland, Het Hof van Justitie als sociaaleconomisch politicus, [Ars Aequi 2016, nr.](#)
- Prof. mr. Guus Heerma van Voss, 'De betekenis van mr. T. Koopmans voor het arbeidsrecht', [ArA 2016-3, p. 3-11](#)
- Emile Hofhuis en Annejet Swarte, Kroniek gelijke behandeling, in: [NTM/NJCM-bull. 2016/35](#)
- P. van Horses LL.M, De pseudo-eindheffing over excessieve vertrekvergoedingen in internationaal- en Europeesrechtelijk perspectief, in: [WFR 2016/239](#)

OVERIG

Brussel wil uitkeringstoerisme aanpakken ([Europa.nu](#))

Asiel en migratie (S – V)

EHRM – ARREST – 13 december 2016 – Paposhvili t. België – Grote Kamer – persbericht – arrest (niveau 1) – ECLI:CE:ECHR:2016:1213JUD004173810

Medische toestand en familielevens betrekken bij uitzetting veroordeelde

De zaak betreft de uitzetting van klager naar Georgië. Klager – inmiddels overleden – leed aan leukemie en tuberculose. Hij had in België een tijdelijke verblijfstatus maar werd veroordeeld voor ernstige delicten. Om die reden werd zijn aanvraag tot naturalisatie afgewezen. Hij vormde immers een ernstig gevaar voor de openbare orde. Vervolgens werd zijn uitzetting bevolen. Het hof oordeelt dat bij de beoordeling van de aanvraag tot naturalisatie en de uitzettingsprocedure zijn medische toestand ten onrechte niet in aanmerking is genomen. Aldus bestond onvoldoende grond voor het oordeel dat klager in Georgië geen risico op behandeling in strijd met artikel 3 EVRM liep. Als klager zou zijn uitgezet zonder dat zijn medische toestand in aanmerking zou zijn genomen, zou dat schending van artikel 3 EVRM hebben opgeleverd. Het hof oordeelt voorts dat er sprake zou zijn geweest van schending van artikel 8 EVRM als hij zou zijn uitgezet zonder dat de impact van die uitzetting op zijn familielevens, in het licht van zijn ziektebeeld, zou zijn onderzocht.

- Condemned by Strasbourg, Belgium Must Show Compassion for Ill Foreigners ([liberties.eu](#))
- Paposhvili v. Belgium: Memorable Grand Chamber Judgment Reshapes Article 3 Case Law on Expulsion of Seriously Ill Persons ([Strasbourg observers](#))

EHRM - ARREST - 15 december 2016 – Khlaifia ea. t. Italië – Grote Kamer – persbericht – arrest (niveau 1) – ECLI:CE:ECHR:2016:1215JUD001648312

Over vasthouden en uitzetting van illegale migranten in Lampedusa

De zaak betreft de detentie van illegale migranten en hun daaropvolgende uitzetting naar Tunesië. Het hof overweegt dat hun vrijheidsberoving, zonder een duidelijke rechtstitel, niet voldeed aan het beginsel van rechtszekerheid en onverenigbaar was met de noodzaak om het individu te beschermen tegen willekeur. Bij de beslissingen tot weigering van toegang werd door de autoriteiten niet gerefereerd aan de juridische en feitelijke redenen voor de detentie en de betrokkenen waren daarvan niet spoedig op de hoogte gebracht. Ook voorzag het rechtssysteem niet in een middel waarmee zij een juridische beslissing konden verkrijgen over de rechtmatigheid van hun detentie. De omstandigheden van de detentie waren niet in strijd met artikel 3 van het Verdrag. Over het verbod van collectieve uitzetting van vreemdelingen, overweegt het hof dat artikel 4, Protocol no 4, niet in alle omstandigheden de garantie biedt voor een individueel gesprek. Aan de vereisten van voornoemd artikel is voldaan indien elke vreemdeling de mogelijkheid heeft gekregen om zijn of haar uitzetting tegen te spreken en dit is onderzocht door de autoriteiten van de betreffende staat. Hieraan was in dit geval voldaan. Tot slot overweegt het hof dat het ontbreken van een opschortende werking van een rechtsmiddel tegen een verwijderingsbesluit op zichzelf geen schending oplevert van artikel 13 EVRM, wanneer de betrokkenen geen reëel risico lopen op schending van de rechten neergelegd in de artikelen 2 en 3 van het Verdrag in het land van bestemming.

- 📄 [Collective Expulsion and the Khlaifia Case: Two Steps Forward, One Step Back \(Verfassungsblog\)](#)
- 📄 [The Grand Chamber's ruling in Khlaifia and Others v Italy: one step forward, one step back? \(Strasbourg observers\)](#)
- 🔗 [EHRM Factsheet: Vreemdelingendetentie, december 2016 \(EHRM\)](#)
- 🔗 [ERM Factsheet: Collectieve uitzetting, december 216 \(EHRM\)](#)

EHRM – ARREST – 20 december 2016 – Shioshvili ea. t. Rusland – persbericht – arrest (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1220JUD001935607

Onmenselijke wijze van uitzetting zwangere vrouw

Artikelen 3 en 13 EVRM. Artikelen 2, 3 en 4 van Protocol no. 4 EVRM. De zaak betreft de uitzetting uit Rusland van een hoogzwangere vrouw en haar vier kinderen. Nadat het uitzettingsbevel was uitgevaardigd moest zij met haar kinderen het land verlaten, samen met een grote groep andere personen die eveneens werden uitgezet naar Georgië. De reis naar Georgië verliep zeer moeizaam door interventies van de Russische autoriteiten, die wezen op gebreken in de reisdocumenten. Klaagster werd gedwongen om enkele weken onder erbarmelijke weken te bivakkeren totdat het papierwerk in orde was gemaakt. Uiteindelijk aangekomen in Georgië is zij bevallen van een doodgeboren kind. Het indienen van een klacht leidde niet tot een inhoudelijke reactie van de autoriteiten. Het hof neemt schending van een reeks artikelen aan: artikel 3 EVRM in verbinding met artikel 13, alsmede het verbod op collectieve uitzetting en een inbreuk op het recht op vrije verplaatsing (artikelen 4 en 3 van het Vierde Protocol).

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Gevoegde zaken C-508/15 en C-509/15 – Ucar en Kilic – Duitsland – ECLI:EU:C:2016:986 – arrest

Verblijfsrecht Turkse werknemer en gezinshereniging

Besluit nr. 1/80. Associatieovereenkomst EEG-Turkije. Deze verzoeken zijn ingediend in het kader van twee gedingen tussen enerzijds SidikaUcar (zaak C-508/15) en Recep Kilic (zaak C-509/15) en anderzijds de deelstaat Berlijn, Duitsland over de afwijzing van de respectieve verzoeken van Ucar en Kilic tot verlenging van hun verblijfsvergunning in Duitsland en, wat Kilic betreft, over het besluit van de vreemdelingendienst waarbij bovendien zijn verwijdering van het grondgebied van die lidstaat wordt gelast.

Hof: Artikel 7, eerste alinea, eerste streepje, van besluit nr. 1/80 moet aldus worden uitgelegd dat het gezinslid van een Turkse werknemer dat met het oog op gezinshereniging toestemming heeft gekregen om de lidstaat van ontvangst binnen te komen en dat sinds zijn binnenkomst op het grondgebied van deze lidstaat met die Turkse werknemer heeft samengeleefd, aan die bepaling een verblijfsrecht in deze lidstaat ontleent, zelfs wanneer de periode van ten minste drie jaar gedurende welke die Turkse werknemer tot de legale arbeidsmarkt heeft behoord, niet onmiddellijk is gevolgd op de aankomst van het betrokken gezinslid in de lidstaat van ontvangst maar pas later een aanvang heeft genomen.

**EINDUITSPRAAK NA AANHOUDING – Rechtbank Midden-Nederland – 27 december 2016
- ECLI:NL:RBMNE:2016:7042 (e-archief)**

Na HvJ 9 juli 2016 – Zaak C-153/14 K en A

Richtlijn 2003/86/EG. Gezinshereniging. Inburgeringsexamen. Beroep op ontheffing inburgeringsvereiste. Niet aangetoond dat eiseres niet in staat is examen (succesvol) af te leggen dan wel geen inspanningen mogen worden verlangd. Geen pogingen ondernomen. Geen strijd met 8 EVRM.

OVERIG

- FRA Opinion on the impact on children of the proposal for a revised Dublin Regulation ([FRA](#))
- EU court to rule on humanitarian visas (EUObserver)
- Common European Asylum System reform: Council ready to start negotiations on Eurodac ([Raad](#))
- EASO Guidance on reception conditions: operational standards and indicators ([EASO](#))
- Current migration situation in the EU: separated children - December 2016 ([FRA](#))
- Belgium's Asylum Policy According to Theo Francken: From Cynicism to Inhumanity ([liberties.eu](#))
- Let Sleeping Dogs Lie? Temporary Protection in European Union Asylum Law ([reflaw](#))
- Protecting Refugee Property and Dignity: A Brief Comment on the Legal and Ethical Basis of the Danish "Jewelry Law" ([reflaw](#))
- Wer ist Flüchtling? Zum Hin und Her der Entscheidungspraxis zu Asylsuchenden aus Syrien ([Verfassungsblog](#))
- Nur fragmentarischer Schutz: Asyl wegen sexueller Orientierung und Geschlechtsidentität ([Verfassungsblog](#))
- Wat is een veilig land van herkomst? ([Verblijfblog](#))

Belastingen

LITERATUUR

- Drs. J.W. Thoen MBA en dr. mr. M. van Dun, Brexit = Tax it, De directe fiscale pijn van Brexit, in: [WFR 2016/244](#)
- P. van Horses LL.M., De pseudo-eindheffing over excessieve vertrekvergoedingen in internationaal- en Europeesrechtelijk perspectief, in: [WFR 2016/239](#)

Belastingen – accijns

HvJ – CONCLUSIE A-G WAHL – 15 december 2016 – Zaak C-638/15 – Eko-Tabak – Tsjechië – ECLI:EU:C:2016:962 – conclusie

Reikwijdte van het begrip 'rooktabak'

Richtlijn 2011/64/EU. Richtlijn 2008/118/EG. De verwijzende rechter vraagt of gedroogde, platte, onregelmatige, gedeeltelijk gestripte tabaksbladeren en/of delen daarvan, die door middel van malen of met de hand versnijden geschikt zijn om te worden gerookt, 'andere soorten rooktabak' zijn in de zin van de richtlijn.

A-G: Gedroogde, platte, onregelmatige, gedeeltelijk gestripte tabaksbladeren en/of delen daarvan, die primair zijn gedroogd en gecontroleerd bevochtigd, met glycerinesporen, en die na gewone

voorbereiding (malen of met de hand versnijden) geschikt zijn om te worden gerookt, moeten worden beschouwd als ‚tabaksfabricaten‘ in de zin van artikel 2 van richtlijn 2011/64, en in het bijzonder als ‚rooktabak‘ in de zin van artikel 5, lid 1, onder a), daarvan.

Belastingen – btw (Fi - S)

HvJ – ARREST – 8 december 2016 – Zaak C-208/15 - Stock Verein – Hongarije - ECLI:EU:C:2016:936 – arrest

Samenwerking op basis van integratie in de landbouw en btw

Richtlijn 2006/112/EG. Stock '94 is een in Hongarije gevestigde handelsonderneming. Zij is actief als „integrator“ in het kader van de „samenwerking op basis van integratie“, een regeling die typisch is voor het Hongaarse landbouwstelsel. Die regeling is gebaseerd op het beginsel dat de integrator een overeenkomst sluit met een landbouwer – de geïntegreerde landbouwer – waarbij hij laatstgenoemde een lening verstrekt voor het kopen, bij hem, van zogeheten „vlottende activa“, dat wil zeggen de voor zijn productieactiviteit benodigde middelen, zoals zaaigoed. De geïntegreerde landbouwer verkoopt de door hem geproduceerde landbouwproducten vervolgens aan de integrator of, door diens bemiddeling, op de markt. Stock '94 had met verschillende landbouwproducenten integratiecontracten waarbij zij zich ertoe verbond de landbouwers met name technologische ondersteuning te bieden bij hun productieactiviteit en de voor de productie benodigde vlottende activa te financieren. De landbouwers gingen van hun kant de verplichting aan om de betrokken producten te telen op landbouwgrond met een bepaalde oppervlakte en om de door de integrator verstrekte lening uitsluitend te gebruiken om van hem vlottende activa te betrekken. Voor de geleverde vlottende activa bracht Stock '94 de landbouwers 25 % btw in rekening. De rente die zij ontving op de hun verstrekte leningen voor de aankoop van die activa, die per kwartaal in rekening werd gebracht, stelde zij daarentegen van de btw vrij. Bij een controle achteraf van de btw-aangiften over die periode kwam de Hongaarse belastingautoriteit in eerste aanleg tot de constatering dat over de rente-inkomsten uit de leningen 37 462 000 HUF (ongeveer 121 000 EUR) aan btw te weinig was afgedragen. Zij sommeerde Stock '94 dan ook dat bedrag, vermeerderd met verdragingsrente, te betalen, en legde haar bovendien een geldboete op. De hoogste rechterlijke instantie vraagt zich uiteindelijk af of de levering van vlottende activa en de verstrekking van een lening voor de btw moeten worden beschouwd als twee van elkaar losstaande, zelfstandige transacties of als één enkele transactie. Voor het geval dat die twee prestaties zouden moeten worden aangemerkt als één enkele transactie, wenst de verwijzende rechter te vernemen onder welke voorwaarden samenwerking op basis van integratie een uitzondering vormt op het beginsel van de algemene toepassing van de btw.

Hof: Richtlijn 2006/112/EG dient aldus te worden uitgelegd dat:

- *an integrated agricultural cooperation providing that an economic operator delivers goods to a farmer and grants him a loan intended for purchasing those goods constitutes a single transaction for the purposes of that directive, in which the supply of the goods is the principal supply. The taxable amount of that single transaction is made up of both the price of those goods and the interest paid on the loans granted to the farmers;*
- *the fact that an integrator may provide the farmers with additional services or buy their agricultural production has no bearing on the categorisation of the transaction at issue as a single transaction, for the purposes of Directive 2006/112.*

HvJ – ARREST – 8 december 2016 – Zaak C-453/15 – A en B – Duitsland – ECLI:EU:C:2016:933 – arrest

Btw-carrousel; broeikasemissierechten aan te merken als "andere soortgelijke rechten?"

Richtlijn 2006/112/EG. A en B, die voor een belastingadvieskantoor werken, zijn door het Landgericht Hamburg tot geldboeten veroordeeld wegens medeplichtigheid aan belastingontduiking in het kader van een btw-carrousel die van april 2009 tot maart 2010 door een andere verdachte, G, was opgezet om de handel in broeikasgasemissierechten aan deze belasting te onttrekken. Bij dit fraudesysteem waren meerdere vennootschappen betrokken. Een vennootschap E, die in Duitsland was gevestigd en de facto werd gecontroleerd door G, heeft in het buitenland met vrijstelling van btw broeikasgasemissierechten aangekocht en die doorverkocht aan een in Luxemburg gevestigde vennootschap I, die eveneens door G. werd bestuurd. In haar voorlopige btw-aangiften voor het tweede, derde en vierde kwartaal van 2009 heeft de vennootschap E de inkomsten uit de verkoop

van de emissierechten aan de vennootschap I opgegeven, met aftrek van de voorbelasting op basis van valse facturen van vermeende binnenlandse leveranciers. Voor januari en maart 2010 heeft deze vennootschap geen voorlopige aangifte gedaan. Op deze wijze heeft zij in totaal 11 484 179,12 EUR belastingen ontdoken. Dient artikel 56, lid 1, onder a), van de btw-richtlijn aldus te worden uitgelegd dat het emissierecht als bedoeld in artikel 3, onder a), van richtlijn 2003/87, dient te worden aangemerkt als een ‚ander soortgelijk recht‘ in de zin van [artikel 56, lid 1, onder a), van de btw-richtlijn]?”

Hof: Artikel 56, lid 1, onder a), van richtlijn 2006/112/EG moet aldus worden uitgelegd dat de daarin bedoelde „andere soortgelijke rechten” de emissierechten voor broeikasgassen omvatten die zijn gedefinieerd in artikel 3, onder a), van richtlijn 2003/87/EG.

**HvJ – ARREST – 14 december 2016 – Zaak C-378/15 – Mercedes Benz Italia SpA – Italië
ECLI:EU:C:2016:950 (arrest)**

Is het verstrekken van leningen bijkomstig aan de belastbare activiteiten?

Richtlijn 77/388/EEG. Mercedes Benz is verantwoordelijk voor de strategische leiding over de verkoop van de merken van de groep Daimler-Chrysler in Italië. Mercedes Benz heeft in haar btw-aangifte voor het belastingjaar 2004 haar financiële activiteiten, namelijk het verstrekken van leningen aan haar dochterondernemingen, als „bijkomstig” aan haar belastbare activiteiten gekwalificeerd, en naar aanleiding daarvan de opgelopen rente op deze leningen uitgesloten van de berekening van de noemer van de breuk waarmee het aftrekpercentage wordt vastgesteld. Naar aanleiding van een belastingcontrole in 2008 betreffende het belastingjaar 2004 heeft de belastingdienst van Mercedes Benz voor een bedrag van 1 755 882 EUR aan btw nagevorderd, op grond dat de voor die leningen ontvangen rente ten onrechte was uitgesloten van de noemer van de breuk waarmee het aftrekpercentage was vastgesteld, aangezien de verstrekking van die leningen een van de voornaamste activiteiten van Mercedes Benz was, waarbij de opgelopen rente op die leningen 71,64 % van haar totale omzet vormde.

*Hof: Artikel 17, lid 5, derde alinea, onder d), en artikel 19 van de Zesde richtlijn (77/388/EEG) moeten aldus worden uitgelegd dat zij **niet** in de weg staan aan een nationale regeling en een nationale praktijk, op grond waarvan een belastingplichtige verplicht is:*

– voor alle door hem verworven goederen en diensten een pro rata voor de toepassing van de aftrek toe te passen dat is gebaseerd op de omzet, zonder dat is voorzien in een berekeningsmethode die is gebaseerd op de aard en daadwerkelijke bestemming van elk van de verworven goederen en diensten en objectief weergeeft welk aandeel van de uitgaven werkelijk toe te rekenen is aan elk van de belaste of niet-belaste activiteiten, en

– uit te gaan van de samenstelling van zijn omzet om vast te stellen welke handelingen als „bijkomstig” kunnen worden aangemerkt, mits bij de met het oog daarop verrichte beoordeling ook rekening wordt gehouden met het verband tussen die handelingen en de belastbare activiteiten van die belastingplichtige en, in voorkomend geval, met het gebruik dat deze handelingen impliceren van de goederen en diensten waarvoor belasting over de toegevoegde waarde is verschuldigd.

**HvJ – CONCLUSIE A-G BOT – 7 december 2016 – Zaak C-33/16 – A – Finland –
ECLI:EU:C:2016:929 – conclusie**

Btw-vrijstelling voor hijsdiensten ook indien verricht door onderaannemer

Richtlijn 2006/112/EG. De zaak gaat over een tax ruling waarin de Finse belastingdienst van mening was dat de hijsdiensten bestaande in het laden en lossen van een schip, verricht door een onderaannemer die deze diensten aan de contracterende onderneming en niet rechtstreeks aan de reder factureert, niet in aanmerking komen voor de btw-vrijstelling zoals bedoeld in artikel 148, onder d), van de btw-richtlijn.

A-G: In deze conclusie wijs ik erop dat onder het begrip diensten die voor de rechtstreekse behoeften van de in artikel 148, onder a), bedoelde schepen en hun lading worden verricht, de hijsdiensten bestaande in het laden en lossen van het schip worden begrepen. Ik ben bovendien van mening dat de vrijstelling van artikel 148, onder d), van genoemde richtlijn de hijsdiensten bestaande in het laden en lossen van het schip omvat, wanneer deze diensten worden verricht door een onderaannemer die voor rekening van een ondernemer optreedt die zelf geen contractpartij van de reder is, maar van een expediteur, vervoerder of vervoersagent, dan wel van de houder van de betrokken lading.

HvJ – CONCLUSIE A-G CAMPOS SÁCHEZ-BORDONA – 13 december 2016 – Zaak C-571/15 Wallenborn Transports – Duitsland – ECLI:EU:C:2016:944 – arrest

Verschuldigde btw bij invoer van goederen in zones die door een lidstaat als 'buitenland' zijn gekwalificeerd

Richtlijn 2006/112/EG. De verwijzende rechter wenst te vernemen welke rechtsgevolgen voor de btw bij invoer voortvloeien uit het feit dat Duitse wetgeving bepaalde vrije zones als 'buitenland' kwalificeert.

A-G: Artikel 61, eerste alinea, en artikel 71, lid 1, eerste alinea, van richtlijn 2006/112/EG moeten aldus worden uitgelegd dat:

a) de verwijzing naar de in artikel 156 van deze richtlijn ‚bedoelde regelingen of situaties‘ de vrije zones omvat, in de zin van zones waar de invoer van goederen in het grondgebied van de Unie mogelijk is, en dat

b) het ontstaan van een douaneschuld krachtens artikel 203, lid 1, CDW wegens onttrekking aan het douanetoezicht van goederen die zich in een vrije zone bevinden, alleen leidt tot het intreden van het belastbare feit en het verschuldigd worden van de btw bij invoer indien redelijkerwijs kan worden vermoed dat deze goederen in het economische verkeer van de Unie konden worden gebracht, wat moet worden beoordeeld door de nationale rechter.

2. Wanneer een douaneschuld krachtens artikel 203 van het communautair douanewetboek is ontstaan en er in de omstandigheden van het geval is vastgesteld dat er geen btw verschuldigd is, kan artikel 204 van het communautair douanewetboek niet worden toegepast als grondslag voor het intreden van het belastbare feit van deze belasting.”

HvJ – CONCLUSIE A-G KOKOTT – 21 december 2016 – Zaak C-699/15 – Brockenhurst College – VK – ECLI:EU:C:2016:991 – conclusie

Restaurant- en theaterdiensten in het kader van praktijkonderwijs

Richtlijn 2006/112/EG. De vraag naar de omvang van de vrijstelling van „nauw samenhangende” diensten wordt in casu gesteld in verband met een „opleidingsrestaurant” respectievelijk een „opleidingstheater” van het „Brockenhurst College”. In het kader van praktijkonderwijs verricht dit College tegen betaling restaurant- en theaterdiensten voor derden die door de leerlingen worden uitgevoerd, en verlangt dat de opbrengsten daarvan als tegenprestatie voor een overeenkomstig artikel 132, lid 1, onder i), van btw-richtlijn belastingvrije dienst worden beschouwd. De vraag kan voor iedere vorm van praktijkonderwijs worden opgeworpen. In Duitsland heeft bijvoorbeeld een eigenaar van een kappersvakschool getracht om het laten knippen van haar door zijn leerlingen voor klanten – die daarvoor slechts een gereduceerd tarief hoefden te betalen – als belastingvrij te beschouwen.

A-G: Nauw samenhangende handelingen in de zin van artikel 132, lid 1, van de btw-richtlijn zijn zelfstandige diensten, die, wanneer daarover btw wordt geheven, ook de toegang tot de op zich vrijgestelde diensten duurder maken. Daaronder vallen niet restaurant- en theaterdiensten, die een onderwijsinstelling aan betalend publiek verstrekt, dat geen afnemer is van het vrijgestelde onderwijs. Voor de afbakening is van belang (en voor de vrijstelling nadelig), dat de begunstigen bij de levering van de voorziening aan andere consumenten zijn betrokken. Evenzo is van belang dat derden de tegenprestatie voor hun eigen verbruik, dus niet voor het verstrekken van onderwijs aan de studenten, betalen. Ten slotte is ook van belang dat de voor derden verrichte diensten – zowel gezien vanuit de derden als vanuit de studenten – een zelfstandig doel (levering van een voorziening aan derden) nastreven, dat naast de nog steeds vrijgestelde onderwijsdoelstelling staat.

HvJ – CONCLUSIE A-G WATHELET – 21 december 2016 – Zaak C-633/15 – London Borough of Ealing – VK – ECLI:EU:C:2016:999 – conclusie

Btw-vrijstelling; sportdiensten door de gemeente; mededingingsvoorwaarde

Richtlijn 2006/112. De Londense gemeente Ealing is een lokale overheid die sportfaciliteiten, zoals sportzalen en zwembaden, beheert. Gedurende de periode 1 juni 2009 tot en met 31 augustus 2012 heeft zij btw afgedragen die zij had geïnd over de entreegelden voor haar sportfaciliteiten. Aangezien zij van mening was dat deze diensten op grond van artikel 132, lid 1, onder m), van richtlijn

2006/112 moesten worden vrijgesteld van btw, heeft zij de fiscus om teruggave van de over die diensten afgedragen btw verzocht. Dit verzoek is afgewezen op grond dat de nationale regeling sportdiensten die door lokale overheden als de Londense gemeente Ealing werden verricht, uitsloot van die vrijstelling, overeenkomstig artikel 133, eerste alinea, onder d), van die richtlijn.

A-G: Artikel 133, eerste alinea, onder d), en tweede alinea, van richtlijn 2006/112 staat het de lidstaten toe de mededingingsvoorwaarde op te leggen aan publiekrechtelijke instellingen, zelfs als andere sportdiensten dan die welke per 1 januari 1989 aan btw onderworpen waren, op diezelfde datum waren vrijgesteld, en zelfs als de betrokken sportdiensten niet op grond van het nationale recht waren vrijgesteld voordat de lidstaat de voorwaarde van artikel 133, eerste alinea, onder d), van richtlijn 2006/112 toepaste. Artikel 133, eerste alinea, onder d), en tweede alinea, van richtlijn 2006/112 moet aldus worden uitgelegd dat een lidstaat die op 1 januari 1989 sportdiensten met btw belaste krachtens de Zesde richtlijn (77/388/EEG) de verlening van btw-vrijstelling aan publiekrechtelijke instellingen zonder winstoogmerk slechts dan afhankelijk mag stellen van de mededingingsvoorwaarde van artikel 133, eerste alinea, onder d), van die richtlijn, indien hij die voorwaarde eveneens stelt wanneer die diensten worden verricht door niet-publiekrechtelijke instellingen zonder winstoogmerk. Artikel 133, tweede alinea, van richtlijn 2006/112 moet aldus worden uitgelegd dat het de lidstaten die krachtens richtlijn 77/388 op 1 januari 1989 btw toepasten op sportdiensten, niet toestaat alle publiekrechtelijke instellingen zonder winstoogmerk op algemene wijze van de vrijstelling voor sportdiensten uit te sluiten, zonder van geval tot geval te zijn nagegaan of de verlening van die vrijstelling tot verstoringen van de mededinging ten nadele van aan btw onderworpen commerciële ondernemingen kan leiden.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Polen – 19 mei 2016 – Zaak C-500/16 – Caterpillar Financial Services

Btw; onverschuldigde betaling; verjaringstermijn; (ontbrekende) rechtsbescherming

Richtlijn 2006/112/EG. Artikel 4, lid 3 VEU. Verzoekster heeft verzocht om teruggave van teveel betaalde btw. Het gaat om leaseovereenkomsten waarbij verzoekster leasinggever is en waarbij zij de leasingnemer de keuze heeft gelaten over de verzekering van het te leasen voorwerp. Zij heeft op grond van de keuze van een leasingnemer een overeenkomst gesloten met een verzekeringsmaatschappij. De verzekeringskosten waren in dit geval voor rekening van verzoekster. Zij brengt de premies in rekening bij de leasingnemer zonder een marge te berekenen en op afzonderlijke btw-facturen worden de kosten aangeduid als 'beloning voor van btw vrijgestelde handelingen'. Verzoekster wijst op Poolse jurisprudentie waarbij de rechter heeft aanvaard dat een leasinggever, gelet op de Poolse btw-wet, naar in 2006 geldend recht de kosten voor de verzekering van het geleasede voorwerp in de maatstaf van heffing voor deze diensten moet opnemen. Verzoekster heeft op grond daarvan besloten haar eerder ingediende btw-aangiften te corrigeren. Zij wijst ook op arrest C-224/11 waarin de rechter wordt opgedragen om te beoordelen of de betrokken handelingen onderling zodanig verbonden zijn dat zij als één enkele prestatie moeten worden beschouwd. Verzoekster stelt dat het te veel betaalde bedrag is ontstaan doordat doorberekening van de premies zonder marge aan de leasingnemers een van btw vrijgestelde handeling is. De belastingdienst heeft geweigerd de zaak te behandelen op grond van verjaring. Bezwaar verandert dit niet, maar de rechter in eerste aanleg oordeelt dat de juiste manier om deze zaak te beslechten een besluit houdende weigering van de teruggaaf van het te veel betaalde geweest en niet een besluit houdende weigering een procedure in te leiden. Beide partijen stellen beroep in cassatie in. De verwijzende cassatierechter stelt vast dat het verzoek om teruggaaf is gedaan na het verstrijken van de verjaringstermijn, voor verweerster en in eerste aanleg reden om teruggaaf van de onverschuldigd betaalde belasting te weigeren. Het is volgens vaste rechtspraak van het HvJEU aan de nationale rechter bij toepassing van EU-recht voor de volle werking daarvan zorg te dragen en te garanderen dat de justitiabelen over een doeltreffend middel beschikken om dat te verwezenlijken. De verwijzende rechter ziet in de Poolse verjaringstermijn (vijf jaar) geen strijdigheid met het effectiviteitsbeginsel. Het Poolse recht kent echter geen mogelijkheid verjaringstermijnen buiten toepassing te laten, ook niet als sprake is van onterecht betaalde belasting. Hier is dan ook sprake van ontbrekende rechtsbescherming. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-89/10 en C-96/10 Q-Beef e.a. ; C-224/11 BZG Leasing

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Litouwen – 3 oktober 2016 – Zaak C-532/16 – SEB Bankas

Btw en verkoop percelen grond

Richtlijn 2006/112/EG. Verzoekster is in 2013 een fusie aangegaan met SEB Lizingas. Beide bedrijven verstrekken onder meer leasingdiensten. In maart 2007 heeft (toen nog enkel) Lizingas aan

'Investicija' zes percelen grond verkocht. Omdat de transactie wordt beschouwd als levering van 'bouwgrond' moet btw worden geheven. Lizingas voert het totaalbedrag als voorbelasting op en trekt de btw af voor maart 2007. In april 2010 schrijft Investicija een creditnota uit op naam van Lizingas met gecorrigeerde bedragen, en waarin de btw is geschrapt, omdat zij meent dat er geen sprake is van bouwgrond zodat geen btw verschuldigd is. Zij verwerkt deze factuur in haar boekhouding en herzielt de eerder gedane btw-aangiften. Bij inspectie door de belastingdienst (verweester) in 2012 blijkt deze correctie inderdaad terecht te zijn. Lizingas onderneemt geen actie met de creditnota; zij meent dat Investicija niet het recht heeft om eenzijdig de heffingsgrondslag van de goederen te wijzigen omdat destijds de levering als aan btw onderworpen werd beschouwd en in het nationaal recht niet is voorzien in voorwaarden voor verwerking van creditnota's. In het controleverslag wordt de btw-schuld van Lizingas vastgesteld en daarnaast wordt een boete opgelegd. De verwijzende rechter stelt vast dat in de Litouwse btw-wet de plicht is opgenomen tot herziening van de btw-aangifte als er (achteraf) een wijziging in het betalen btw-bedrag heeft plaatsgevonden en dat zowel de afnemer als de leverancier de wijziging in de btw-boekhouding moet doorvoeren. Deze regeling ziet wel enkel op die gevallen waarin de (oorspronkelijke) aftrek mogelijk is, zoals ook verwoord in jurisprudentie van het HvJEU. Het neutraliteitsbeginsel verzet zich er niet tegen dat de ontvanger van een factuur het recht op aftrek wordt geweigerd op de grond dat geen belastbare handeling is verricht. De vraag is echter over welk tijdvak herziening moet plaatsvinden wanneer sprake is van wijziging van de btw-grondslag (startpunt van de verjaringstermijn). Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-184/04 Udenkaupungin kaupunki; C-180/10 en C-181/10 Slaby e.a.; C-642/11 Stroy; C-643/11 LVK; C-186/15 Kreissparkasse Wiedenbrück;

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Italië – 14 oktober 2016 – Zaak C-549/16 – Palais Kaiserkron

Btw; registratieheffing op contracten voor de verhuur van onroerende kapitaalgoederen

Richtlijn 2006/112/EG. Verzoekster heeft om teruggave gevraagd van registratieheffing voor een aantal contracten voor de verhuur van onroerende kapitaalgoederen. Ze zou deze belasting enkel uit voorzorg hebben betaald omdat de Italiaanse bepaling waarin deze registratieheffing geregeld is strijdig zou zijn met richtlijn 2006/112: de richtlijn verbiedt lidstaten belastingen in te voeren met het karakter van een omzetbelasting omdat die (in de vorm van btw) al bestaat. De geadieerde Commissie wijst het beroep toe door vast te stellen dat de betreffende heffing kennelijk het karakter van omzetbelasting heeft. Verweester ontkent dat de heffing het karakter van een omzetbelasting heeft, maar een heffing naar draagkracht die wordt afgeleid van de verrichte rechtshandelingen. De verwijzende rechter (Commissie voor belastinggeschillen in tweede aanleg Bolzano) oordeelt dat bij oplegging van indirecte belasting over de verhuur van onroerende kapitaalgoederen rekening gehouden dient te worden met de verhouding tussen btw en registratieheffing. Het gaat om een niet-persoonlijke indirecte belasting over zakelijke transacties tegenover een indirecte belasting die drukt op consumptie. De registratieheffing is echter, in tegenstelling tot de btw, niet neutraal door het ontbreken van het recht van aftrek. De rechter ziet dan ook strijd met richtlijn 2006/112; de belastingplichtige betaalt immers voor dezelfde handeling en op basis van dezelfde grondslag twee belastingen. Verweerder blijft er echter bij dat het om een heffing op draagkracht gaat en niet om omzet.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – VK – 17 oktober 2016 – Marcandi – Zaak C-544/16

Btw; fiscale neutraliteit; dienstverlening online winkelbedrijf

Richtlijn 2006/112/EG. Richtlijn 2008/8/EG. Verzoekster exploiteert een online winkelbedrijf, gevestigd en geregistreerd in VK. Het betreft met name verkoop van elektronica, maar soms ook auto's. Deze goederen vallen onder verschillende btw-tarieven. Verzoekster start een procedure naar aanleiding van een besluit van verweester (belastingdienst, verantwoordelijk voor de btw) inzake de btw-behandeling van haar activiteiten. Het besluit van verweester behelst de bepaling dat het bedrag dat door gebruikers voor credits aan verzoekster wordt betaald de tegenprestatie vormt voor een in VK verrichte dienst (levering van het recht om deel te nemen aan een online veiling) en geen tegenprestatie is voor de door haar geleverde goederen. De Duitse belastingdienst heeft echter na controles in 2009 – 2011 bepaald dat bij de eerste verkoop van credits geen sprake is van levering en dat wanneer verzoekster goederen levert aan een in Duitsland gevestigde gebruiker in Duitsland btw moet worden afgedragen. Vanwege dit verschil in behandeling is verzoekster de procedure in VK begonnen omdat zij nu wordt onderworpen aan dubbele belastingheffing voor dezelfde handeling, zonder compenserende vermindering. Door inwerkingtreding van richtlijn 2008/8 gaat het om tegenstrijdigheid in de periode voor 2015. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-419/02 Bupa Hospitals; C-270/09 McDonalds resorts;

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Oostenrijk – 19 oktober 2016 – Gevoegde prejudiciële hofzaken C-580/16 – Firma Hans Bühler

Vragen over driehoekstransactie

Richtlijn 2006/112/EG. Verzoekster is een productie- en handelsonderneming met zetel in Duitsland. Van oktober 2012 tot april 2013 heeft zij een Oostenrijks btw-nummer omdat zij voornemens zou zijn een bedrijfszetel in Oostenrijk op te richten (maar nooit uitgevoerd). Het btw-nummer is wel gebruikt maar enkel voor 'intracommunautaire driehoekstransacties', verzoekster koopt goederen bij Duitse leveranciers voor rechtstreekse doorverkoop aan afnemers in Tsjechië. In de nota's van de Duitse leveranciers wordt het Oostenrijkse btw-nummer van verzoekster vermeld. In deze constructie is de Tsjechische ontvanger gehouden de btw te voldoen.

Op haar eerste aangifteformulier over de periode oktober 2012 tot en met januari 2013 geeft verzoekster niets aan in het vakje 'driehoekstransactie', maar zij corrigeert dat later. Op diezelfde datum doet zij aangifte voor februari en maart 2013. Verweerder (belastingdienst) stelt echter vast dat het om 'mislukte' driehoekstransacties gaat. Aangezien verzoekster haar Oostenrijkse btw-nummer heeft gebruikt geldt de verwerving als in Oostenrijk verricht. Ook ontbreekt bewijs dat in Tsjechië btw is geheven. De verwijzende Oostenrijkse rechter betwijfelt de aanname zowel door partijen als door de eerste rechter dat de regeling van de driehoekstransactie hier van toepassing is. In de betreffende transacties zijn immers twee van de drie ondernemers in Duitsland gevestigd. In de btw-RL is hierover niets bepaald. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-518/14 Senatex

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Bulgarije – 21 oktober 2016 – WIND INNOVATION – Zaak C-552/16

Verplichte schrapping uit btw-register

Richtlijn 2006/112/EG. Verzoekster is een in 2010 opgericht energiebedrijf naar Bulgaars recht, nu in liquidatie, met als enige aandeelhouder de Duitse Gräss Solartechnik GmbH. Gräss is als schuldenaar verwickeld in een executieprocedure met Kühling Stahl- end Metallbau GmbH. Gräss kan niet aan haar verplichtingen voldoen, waarna Kühling een vordering tot ontbinding van verzoekster bij de rechter in Sofia neerlegt. Volgens Bulgaars recht dient het vermogen van de ontbonden vennootschap tot voldoening van de vordering van de schuldeiser, waarna de liquidatieprocedure wordt beëindigd. Verzoekster vraagt vervolgens schrapping uit het btw-register op grond van de Bulgaarse btw-wet. Tegen het besluit tot schrapping maakt zij bezwaar, maar verweerder bevestigt het besluit, waarop verzoekster zich tot de verwijzende rechter wendt. Zij stelt dat de Bulgaarse wet waarin schrapping verplicht wordt gesteld een beperking van de rechten van belastingplichtigen vormt. Verweerder stelt dat het besluit niet onrechtmatig is omdat de Bulgaarse wet niet in uitzonderingen voorziet zodat schrappen niet kan worden uitgesteld en aan personen in liquidatie kan geen recht op aftrek worden toegekend met betrekking tot de activa die aanwezig zijn op het ogenblik van de vernieuwde inschrijving in het register, en evenmin de belasting kunnen aftrekken die is geheven op grond van de btw-wet bij de eerdere schrapping uit het register. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-414/07 Magoora; C-124/12 Maritza;

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Hongarije – 25 oktober 2016 – Zaak C-566/16 – Vámos

Niet nakomen aanmeldplicht voor subjectieve belastingvrijstelling

Richtlijn 2006/112/EG. Verzoeker drijft handel in met name elektronische artikelen via twee veilingsites, zonder enige toestemming en zonder de inkomsten ervan aan te geven. Sinds 22-01-2014 doet hij dit als zelfstandig ondernemer, naast een betaalde baan van 36 uur en heeft hij zich als belastingplichtige voor de btw aangemeld en (pas toen) geopteerd voor de 'subjectieve belastingvrijstelling', een plafondregeling in de Hongaarse btw-wet. Zijn (geringe) inkomsten van vóór die periode vielen daar ook onder maar doordat hij toen niet voor die regeling heeft geopteerd krijgt hij een boete wegens het niet nakomen van de aanmeldplicht en in een aparte procedure wordt hem alsnog achterstallige btw-betaling + boete opgelegd voor de periode vanaf begin 2012 tot zijn aanmelding. Verzoeker betoogt dat uitoefening van een economische activiteit in de zin van de btw-wet enkel de verplichting tot kennisgeving met zich brengt maar niet om btw te betalen. Hij stelt dat verweerder hem in het kader van de controle had moeten vragen of hij voor de vrijstelling wenste te opteren. Hij wijst op uitspraak in C-424/14 waaruit zou blijken dat enkel een sanctie kan worden opgelegd wegens de niet-nakoming van de verplichting om opgave te doen van het begin van de activiteit, maar niet dat de belastingplichtige louter op grond van de niet-nakoming van deze verplichting de mogelijkheid kan worden ontnomen om te opteren voor de subjectieve

belastingvrijstelling. De verwijzende rechter stelt vast dat het doel van de Hongaarse regeling is dat een particulier zich niet als belastingplichtige hoeft te gedragen zolang het wettelijk plafond niet is overschreden. Hij ziet strijd met Richtlijn 2006/112 voor zover de Hongaarse regeling bepaalt dat slechts voor een vrijstelling kan worden gekozen op het moment waarop een belastingplichtige opgave doet van het begin van zijn belastbare activiteit. Hij realiseert zich dat hij in deze zaak een soortgelijke vraag stelt als in C-424/14 die echter door het Hof onbeantwoord bleef (hypothetische vraag). Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C424/14 Balogh

LITERATUUR

Mevr. mr. S.J. Hadewegg Scheffer en mr. B.T.J.G. van Osch, *Brexit en btw: the end of an era*, [BtwBrief 2016/110](#)

OPENBARE RAADPLEGINGEN

- Over de bijzondere regeling voor kleine ondernemingen van de btw-richtlijnen, *deadline: 20 maart 2017* ([EC](#))
- Over voorstel van wijziging van richtlijn 2006/112/EG inzake btw-tarieven, *deadline: 20 maart 2017* ([EC](#))
- Openbare raadpleging over het definitieve btw-stelsel voor business-to-business (B2B) transacties binnen de EU op goederen ([EC](#))

OVERIG

Europese Commissie lanceert btw-loket voor online handel ([rechtennieuws](#))

Belastingen – douane en tariefindeling

HvJ – ARREST – 8 december 2016 – Zaak C-600/15 – Lemnis Lighting – Nederland – ECLI:NL:HR:2015:3221([verwijzing Hoge Raad](#)) – ECLI:EU:C:2016:937 – [arrest](#)

Tariefindeling van luminescentiediode-lampen onder post 8543

Verordening (EEG) nr. 2658/87. Lemnis Lighting heeft tijdens de periode van mei 2008 tot en met maart 2011 aangiften gedaan voor het in het vrije verkeer brengen van ledlampen. De ledlampen zijn samengesteld uit verschillende elektronische componenten, een omhulsel van glas en een metalen fitting. Zij zijn bestemd te worden aangebracht in een armatuur en dienen tot verlichting. De ledlampen zijn door Lemnis Lighting aangegeven als vallend onder GN-postonderverdeling 8541 40 10, waarvoor een douanetarief van 0 % geldt. De douaneadministratie heeft zich op het standpunt gesteld dat de ledlampen moesten vallen onder GN-postonderverdeling 8543 70 90, met een douanetarief van 3,7 %, en heeft aan Lemnis Lighting uitnodigingen uitgereikt tot betaling van het overeenkomstige bedrag aan douanerechten.

Hof: Goederen als de in het hoofdgeding aan de orde zijnde luminescentiediode-lampen, onder voorbehoud van de beoordeling door de verwijzende rechter van alle feitelijke gegevens waarover hij beschikt, vallen onder post 8543 van deze nomenclatuur.

HvJ – ARREST – 15 december 2016 – Zaak T-548/14 – Spanje / Commissie – ECLI:EU:T:2016:739 – [arrest](#)

Zorgvuldig en te goeder trouw handelen als belastingplichtige

Artikelen 220, lid 2, onder b), 236 en 239 verordening (EEG) nr. 2913/92. Het Hof oordeelt dat de benadering van de Commissie, inhoudende dat importeurs, in geval van twijfel over de strekking van om het even welk bericht, verplicht zouden zijn om altijd, uit voorzorg, bijkomende beschermingsmaatregelen te nemen, zelfs voor invoer uit landen waarvan niet duidelijk is vastgesteld dat het gaat om de landen waarop de twijfel van de Commissie betrekking heeft, een te strenge eis inhoudt, aangezien dit de marktzekerheid voor marktdeelnemers zou verminderen.

Gerecht: Artikel 2 van besluit C(2014) 3007, waarin wordt vastgesteld dat in een concreet geval de kwijtschelding van de invoerrechten voor een bepaald bedrag gerechtvaardigd en voor een ander bedrag niet gerechtvaardigd is (REM 03/2013), wordt nietig verklaard.

**HvJ – ARREST – 15 december 2016 – Zaak T-466/14 – Spanje / Commissie –
ECLI:EU:T:2016:742 – arrest**

*Ontoereikende traceerbaarheid van ingevoerde tonijn. Beroep tegen besluit tot navordering
invoerrechten*

Artikel 220, lid 2, onder b), en artikel 236 van verordening (EEG) nr. 2913/92. Artikel 872 bis van verordening (EEG) nr. 2454/93. De traceerbaarheid van de producten betreft een fase die voorafgaat aan de fase van de vaststelling van de douaneschuld, die door de nationale autoriteiten moest gebeuren, en niet de fase van de kwijtschelding van de rechten.

Gerecht: het beroep wordt verworpen.

**HvJ – ARREST – 15 december 2016 – Zaak C-700/15 – LEK – Slovenië –
ECLI:EU:C:2016:959 – arrest**

Producten die onder het begrip geneesmiddel vallen, vallen niet automatisch onder post 3004

Verordening (EEG) nr. 2658/87. Richtlijn 2001/83/EG. Lek is een Sloveens bedrijf dat farmaceutische producten vervaardigt. Er zijn drie bindende tariefinlichtingen voor de producten met de handelsbenamingen „Linex“, „Linex Forte“ en „Linex Baby Granulat“ verstrekt. De drie betrokken producten dienen volgens hun gebruiksaanwijzing ter preventie en ter ondersteuning bij de behandeling van diarree, opgezwollen buik en andere spijsverteringsklachten. De verwijzende rechter wenst te vernemen of GN-post 3004 aldus moet worden uitgelegd dat producten die onder het begrip „geneesmiddel“ vallen in de zin van richtlijn 2001/83, automatisch onder deze post vallen. Met zijn eerste en tweede vraag, die samen moeten worden onderzocht, wenst de verwijzende rechter in wezen te vernemen of de GN aldus moet worden uitgelegd dat producten die algemene gezondheidsvoordelen opleveren en die als hoofdbestanddeel een werkzame stof bevatten die aanwezig is in voedingssupplementen die ingedeeld zijn onder GN-post 2106, als „producten voor menselijke consumptie“ onder GN-post 3004 kunnen worden ingedeeld ook al worden zij door hun fabrikant als geneesmiddelen voorgesteld en als zodanig in de handel gebracht en verkocht, dan wel of zij eerder onder GN-post 2106 vallen.

Hof: Post 3004 moet aldus worden uitgelegd dat producten die onder het begrip „geneesmiddel“ vallen in de zin van richtlijn 2001/83/EG niet automatisch onder deze post vallen. Producten die algemene gezondheidsvoordelen opleveren en waarvan het hoofdbestanddeel een werkzame stof is die aanwezig is in voedingssupplementen die onder GN-post 2106 zijn ingedeeld, onder deze post vallen ook al worden zij door hun fabrikant als geneesmiddelen voorgesteld en als zodanig in de handel gebracht en verkocht.

**HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-547/14 – Interservice – Hongarije –
ECLI:EU:C:2016:983 – arrest**

Uitleg begrip vervoerder in het kader van de regeling extern communautair douanevervoer

Verordening (EEG) nr. 2913/92 (artikel 96). Het betreft een geding over de terugvordering van douanerechten die door Interservice in haar hoedanigheid van „aangever“ zijn betaald aan de Sloveense douaneautoriteiten, na een onttrekking aan het douanetoezicht van de goederen die door Horváth als ondervoerder zijn vervoerd onder de regeling extern communautair douanevervoer.

Hof: Het begrip „vervoerder“ op wie de in artikel 96, lid 2, van verordening (EEG) nr. 2913/92 bedoelde verplichting rust om de goederen ongeschonden bij het douanekantoor van bestemming aan te brengen, moet in die zin worden uitgelegd dat het duidt op elke persoon, daaronder begrepen de ondervoerder, die het feitelijke vervoer van de onder de regeling extern communautair douanevervoer geplaatste goederen verricht en dit vervoer heeft aanvaard in de wetenschap dat deze goederen onder die regeling waren geplaatst. Artikel 96, lid 2, van verordening nr. 2913/92, moet in die zin worden uitgelegd dat een ondervoerder die, ten eerste, de goederen, samen met het document voor douanevervoer, op de parkeerplaats van het douanekantoor van bestemming heeft overhandigd aan de hoofdvervoerder en, ten tweede, de goederen weer heeft overgenomen voor een volgend traject, slechts verplicht was zich ervan te vergewissen dat zij bij het douanekantoor van bestemming waren aangebracht en slechts aansprakelijk kan worden gesteld voor het feit dat zij niet waren aangebracht, indien hij, toen hij de goederen opnieuw heeft

overgenomen, wist dat de regeling douanevervoer niet regelmatig was beëindigd. Het staat aan de verwijzende rechter om dit na te gaan.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – VK – 26 oktober 2016 – Kubota (UK) en EP Barnus – Zaak C-545/16

Tariefindeling vrachtwagens

Verordening (EEG) nr. 2658/87. Uitvoeringsverordening (EU) 2015/221. De voertuigen van verzoekster worden na een BTI als 'dumpers' ingedeeld onder GN-post 8704 10. Vervolgens heeft verweerster de eerder gegeven BTI ingetrokken. Verzoeksters komen op tegen de intrekking. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-400/05 BAS Trucks;

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 11 mei 2016 – Zaak C-556/16 –Lutz

Tariefindeling damesondergoed en de voorwaarde van beperkte rekbaarheid in de breedte

Verordening (EEG) nr. 2658/87. Verzoekster vraagt een bindende tariefinlichting (BTI) voor naadloos gebreide corsetterieproducten met een steunfunctie. Zij stelt indeling voor in GN-post 6212 9000 000 (Bustehouders, gaines (step-ins), korsetten etc.) Verweerder (douanekantoor Hannover) wijst dit af en deelt de goederen in onder GN-post 6108 2200 000 (Slips van synthetische of kunstmatige vezels). Hij stelt dat het product als een heupslip moet worden beschouwd die op grond van zijn bi-elastische verwerking een vormgevende, ondersteunende functie zou moeten hebben. De aangeboden producten voldoen niet aan alle onder GN 6212 genoemde criteria, namelijk dat rekbaarheid van gainebroeken in de breedte beperkt moet zijn. Verzoekster voert aan dat tegenwoordig rekbaarheid in de breedte nodig is om draaggemak te bevorderen en problemen bij aantrekken te voorkomen. Maar verweerder blijft erbij dat beperking van rekbaarheid in de breedte dwingend noodzakelijk is om voor de voorgestelde tariefindeling in aanmerking te komen. In het douanetarief wordt niet gesproken over een wetenschappelijke meetmethode zodat deze voor vaststelling van de indeling niet kan worden gebruikt. De verwijzende rechter stelt vast dat het product voldoet aan twee van de drie gestelde eisen maar dat de vraag blijft of aan de onder b) in de onderverdeling 6212 2000 genoemde eis wordt voldaan, te weten rekbaar in de hoogte maar beperkt rekbaar in de breedte.

EINDUITSPRAAK – Hoge Raad – 9 december 2016 – ECLI:NL:HR:2016:2784

Na HvJ 21 juli 2016, Zaak C 4/15, Argos Supply Trading B.V

Artikel 148, aanhef en letter c, verordening (EEG) nr. 2913/92. Artikelen 502, 503 en 585, lid 1, verordening (EEG) nr. 2454/93. Toetsing economische voorwaarden douaneregeling passieve veredeling. Onder 'communautaire veredelaars' zijn mede begrepen communautaire producenten van grondstoffen of halffabricaten. De Hoge Raad verklaart het beroep in cassatie gegrond, vernietigt de uitspraak van het Hof, en bevestigt de uitspraak van de Rechtbank.

2.1. Uit de hiervoor in onderdeel 1 weergegeven verklaring voor recht volgt dat 's Hof's oordeel dat bij de toetsing van de economische voorwaarden voor gebruikmaking van de douaneregeling passieve veredeling alleen rekening moet worden gehouden met de wezenlijke belangen van communautaire producenten van soortgelijke producten als het eindproduct, getuigt van een onjuiste rechtsopvatting. Het middel slaagt derhalve.

LITERATUUR

Mevr. mr. drs. M. Chin-Oldenziel, Douanewaarde: wat is er veranderd met inwerkingtreding van het Douanewetboek van de Unie?, in: WFR 2016/234

OVERIG

Commission sets out the strategic way forward for the EU's Customs Union (EC)

Belastingen – vennootschappen en vrij verkeer kapitaal

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-593/14 – Masco Denmark en Damixa – Denemarken – ECLI:EU:C:2016:984 – arrest

Artikelen 49 en 54 VWEU. Het betreft een geding tussen Masco Denmark en Damixa, enerzijds, en het Ministerie van Financiën anderzijds, over de beslissing van de nationale belastingautoriteiten om in de belastbare winst van een in Denemarken gevestigde kredietverstrekende moedermaatschappij de rente op te nemen die is betaald door een in Duitsland gevestigde kredietnemende dochtermaatschappij en uit hoofde van de Duitse wetgeving inzake onderkapitalisatie niet kan worden afgetrokken van de belastbare winst van die dochtermaatschappij.

Hof: Artikel 49 VWEU, gelezen in samenhang met artikel 54 VWEU, moet aldus worden uitgelegd dat het zich verzet tegen een wettelijke regeling van een lidstaat, die een ingezeten vennootschap een belastingvrijstelling toekent voor de door een ingezeten dochteronderneming betaalde rente voor zover deze dochteronderneming de overeenkomstige rentelasten niet heeft kunnen aftrekken als gevolg van de regeling die het recht op aftrek van betaalde rente in geval van onderkapitalisatie beperkt, maar de vrijstelling die zou volgen uit de toepassing van zijn eigen wettelijke regeling inzake onderkapitalisatie uitsluit indien de dochteronderneming is gevestigd in een andere lidstaat.

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-503/14 – Commissie / Portugal – ECLI:EU:C:2016:979 – arrest

Artikelen 21, 45 en 49 VWEU. Artikelen 28 en 31 EER-ovk. Met haar beroep verzoekt de Europese Commissie het Hof om vast te stellen dat Portugal niet heeft voldaan aan de verplichtingen die op haar rusten krachtens de artikelen 21, 45 en 49 VWEU en de artikelen 28 en 31 van de EER-overeenkomst door een Portugese regeling aan te nemen en te handhaven, op grond waarvan een belastingplichtige die ofwel aandelen ruilt en zijn woonplaats naar andere lidstaat dan de Portugese Republiek verlegt, ofwel activa en passiva die verbonden zijn met een op individuele basis uitgeoefende activiteit, overdraagt in ruil voor aandelen in een niet-ingezeten vennootschap, in het eerste geval alle nog niet toegerekende inkomsten uit de betrokken transactie dient op te nemen in de belastinggrondslag van het laatste belastingjaar waarin hij nog als ingezeten belastingplichtige wordt beschouwd, en in het tweede geval niet in aanmerking komt voor belastinguitstel met betrekking tot de betrokken transactie.

Hof: Portugal is de verplichtingen die op haar rusten niet nagekomen door artikel 10, lid 9, onder a), van de Portugese wet inkomstenbelasting natuurlijke personen aan te nemen en te handhaven, op grond waarvan in geval van een belastingplichtige die de hoedanigheid van Portugees ingezetene verliest, voor de belastingheffing over het jaar waarin hij het Portugese grondgebied heeft verlaten, als meerwaarde moet worden meegerekend het bedrag dat ingevolge artikel 10, lid 8, van die wet ten tijde van de aandelenruil niet is belast. Portugal is de verplichtingen die op haar rusten niet nagekomen door artikel 38, lid 1, onder a), van de genoemde wet aan te nemen en te handhaven, op grond waarvan het in die bepaling vervatte belastinguitstel is voorbehouden aan natuurlijke personen die het gehele vermogen dat met een op individuele basis uitgeoefende bedrijfs- of beroepsactiviteit is verbonden, overdragen aan een vennootschap die haar statutaire en werkelijke zetel op het Portugese grondgebied heeft.

HvJ – CONCLUSIE A-G KOKOTT – 21 december 2016 – Zaak C-646/15 – Trustees of the P Panayi Accumulation & Maintenance Settlements – VK – ECLI:EU:C:2016:1000 – conclusie

Exitheffing; trust; verplaatsing van zetel

Artikel 54 VWEU. Deze vraag rijst in verband met de belastingheffing over stille reserves bij een bijzondere vorm van exitheffing. Die belasting wordt geheven wanneer de meerderheid van de trustbeheerders hun woonplaats naar het buitenland verlegt of wanneer voor het merendeel in het buitenland gevestigde trustbeheerders worden benoemd. Met betrekking tot de exitheffing bestaat inmiddels omvangrijke rechtspraak. De heffing is in beginsel rechtmatig. De verplaatsing van de zetel of de verlegging van de woonplaats kan niet betekenen dat de lidstaat van oorsprong moet afzien van zijn recht om een meerwaarde te belasten die vóór een dergelijke exit in het kader van zijn fiscale bevoegdheid is ontstaan. Dit dient ook te gelden voor het recht om tot dat tijdstip door middel van afschrijvingen toegekende belastingvoordelen te corrigeren wanneer die eveneens tot het ontstaan van stille reserves hebben geleid. In de loop van de tijd is in de rechtspraak echter een aantal vereisten ten aanzien van de exitheffing geformuleerd. Hierdoor heeft ook de Europese

wetgever zich laten leiden toen hij onlangs in het – in casu evenwel niet toepasselijke – artikel 5 van richtlijn (EU) 2016/1164 zelfs een verplichting tot belastingheffing bij verplaatsing heeft ingevoerd. Hieruit blijkt duidelijk dat de rechtsopvattingen in de loop der jaren zijn veranderd, hetgeen ook gevolgen kan hebben voor de juridische beoordeling ex post. In het onderhavige geval dient het Hof te beoordelen of ook een heffingsrecht bestaat indien de lidstaat van vertrek ondanks de exit nog steeds over een bepaalde heffingsmogelijkheid beschikt. Tevens dient het Hof uit te maken of het voor deze beoordeling verschil uitmaakt wanneer stille reserves vrijwillig worden gerealiseerd nadat de belasting is vastgesteld doch voordat zij betaalbaar is.

A-G: Een trust kan zich beroepen op de fundamentele vrijheden in de zin van artikel 54 VWEU, ook al bezit hij naar nationaal recht geen eigen rechtspersoonlijkheid. Voorwaarde is dat de trust als zodanig aan het economisch verkeer kan deelnemen en hem in zoverre naar nationaal recht eigen rechten en plichten worden toegekend of opgelegd. De belastingheffing over niet-gerealiseerde meerwaarden van een trust (of van de trustbeheerders) op grond van de door het nationale recht gefingeerde verplaatsing van de zetel van de trust naar een andere lidstaat, vormt een beperking van de vrijheid van vestiging. Die beperking van de vrijheid van vestiging kan in beginsel worden gerechtvaardigd door het behoud van de verdeling van de heffingsbevoegdheid tussen de lidstaten. Dit is ook dan het geval wanneer de lidstaat van vertrek weliswaar nog over een bepaalde heffingsmogelijkheid blijft beschikken, maar deze heffingsmogelijkheid echter niet meer autonoom in de hand van de lidstaat ligt doch in wezen afhangt van de beslissingen van de belastingplichtige. De evenredigheid van de belastingheffing over niet-gerealiseerde meerwaarden moet worden beoordeeld op basis van het concrete geval op het tijdstip van de vaststelling van de belasting. De belastingheffing is onevenredig wanneer, zoals in casu, geen betalingsfaciliteiten bestaan en de belastingschuld zonder de exit op een later tijdstip betaalbaar zou zijn. Hierbij speelt geen rol of de betrokken vermogensbestanddelen nog vóór het tijdstip van betaalbaarheid en zonder waardevermindering zijn verkocht. Het evenredigheidsbeginsel verplicht de lidstaat van vertrek niet ertoe, latere verliezen aan bedrijfsvermogen in aanmerking te nemen.

HvJ – CONCLUSIE A-G WATHELET – 21 december 2016 – Zaak C-628/15 –The Trustees of the BT Pension Scheme – VK –ECLI:EU:C:2016:1002 – conclusie

Kent het Unierecht rechten toe aan die aandeelhouder die in dezelfde lidstaat is gevestigd als de vennootschap die als FID aangemerkte buitenlandse dividenden uitkeert?

Artikel 63 VWEU. Terugbetaling van vooraf geheven belasting ingeval van dividenduitkeringen door in een andere lidstaat gevestigde vennootschappen aan een in het Verenigd Koninkrijk gevestigde vennootschap – Weigering om de aandeelhouders een belastingkrediet toe te kennen. Dit prejudiciële verzoek betreft de situatie van een in het VK gevestigde aandeelhouder die van een in die lidstaat gevestigde vennootschap als FID aangemerkte buitenlandse dividenden heeft ontvangen. Inzonderheid gaat het erom dat geen belastingkrediet wordt toegekend aan een van belasting over zijn inkomen uit dividenden vrijgestelde aandeelhouder, maar uitsluitend wanneer het buitenlandse dividenden betrof die hij had ontvangen in het kader van de FID-regeling, terwijl hij buiten het kader van die regeling recht zou hebben gehad op dat belastingkrediet. De verwijzende rechter vraagt zich af of het Unierecht rechten toekent aan die aandeelhouder die in dezelfde lidstaat is gevestigd als de vennootschap die als FID aangemerkte buitenlandse dividenden uitkeert en, zo ja, welke beroepsmogelijkheden hem ter beschikking staan. Opgemerkt moet worden dat het Hof in het arrest van 12 december 2006, *Test Claimants in the FII Group Litigation* (C-446/04, EU:C:2006:774), de FID-regeling heeft onderzocht in het kader van vorderingen die waren ingesteld door ingezeten vennootschappen die buitenlandse dividenden ontvingen en hadden geopteerd voor de FID-regeling.

A-G: Artikel 63 VWEU kent aan een aandeelhouder die als FID aangemerkte buitenlandse dividenden ontvangt, rechten toe die hij in rechte kan afdwingen. Het beginsel van voorrang van het Unierecht verplicht de lidstaten de nodige maatregelen te nemen opdat eenieder die met name in strijd met het verbod van artikel 63 VWEU op discriminatoire wijze is behandeld, betaling kan krijgen van het bedrag waarop hij recht zou hebben gehad zonder die discriminatoire behandeling. Teneinde het nuttige effect van dat artikel te behouden en de aandeelhouders die als FID aangemerkte buitenlandse dividenden ontvangen, een doeltreffende rechtsbescherming te waarborgen, is het noodzakelijk hen zoveel mogelijk, met inachtneming van het gelijkwaardigheidsbeginsel en het doeltreffendheidsbeginsel, te plaatsen in de positie waarin zij zouden hebben verkeerd indien zij niet discriminatoir waren behandeld door de betrokken nationale bepalingen.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Tsjechië – 20 september 2016 – Zaak C-560/16 – Dedouch

Zie onder: Justitiële samenwerking

PREJUDICIËLE VERWIJZING – VK – 20 oktober 2016 – Zaak C-573/16 – Air Berlin

Belastingen (zegelrecht); vrij kapitaalverkeer; vrij verkeer diensten; discriminatieverbod (nationaliteit)

Artikelen 12, 43, 48, 49 en 56 EG. (Eerste) richtlijn 69/335/EEG. (Tweede) richtlijn 2008/7/EG. Verzoekster is een commerciële luchtvaartmaatschappij opgericht in het VK, met fiscale woonplaats in Duitsland. Haar aandelen worden verhandeld op de beurs van Frankfurt (FSE). Deze zaak gaat over het zegelrecht. Verzoekster draagt de eigendom van de gewone aandelen over aan Clearstream Frankfurt (CF), de clearinginstelling van de FSE. Deze gewone aandelen werden gehouden door werknemers (met beperkingen op verkoop), bestaande aandeelhouders (zonder beperkingen) en de resterende die aan het algemene publiek als onderdeel van de beursgang te koop werden aangeboden. De overdracht aan CF heeft op grond van de VK belastingwet heffing van zegelrecht tot gevolg, dat door verzoekster wordt voldaan. Verzoekster vordert terugbetaling van het geheven zegelrecht, dat door verweerster (VK belastingdienst) wordt geweigerd. Deze beslissing leidt tot de procedure voor de verwijzende rechter. De heffing van het Brits zegelrecht bedraagt 0,5% of 1,5% van het bedrag of de waarde van de tegenprestatie. Het hogere tarief geldt voor overdrachten (anders dan) op grond van verkoop. In beginsel geldt dit zowel voor binnen als buiten het VK gevestigde clearinginstellingen, maar in de praktijk vinden deze transacties meestal via CREST plaats (een elektronisch afwikkelingssysteem waarmee in VK papierloos aandelen kunnen worden overgedragen). De wet bevat een alternatief heffingssysteem van 0,5% waarvoor een clearinginstelling zoals CF (met instemming van verweerster en onder voorwaarden) kan opteren, maar ten tijde van de transacties van 2006 en 2009 heeft CF daarvan geen gebruik gemaakt. Verzoekster kon haar daartoe ook niet (wettelijk) dwingen. In de wet is niet geregeld wie het zegelrecht betaalt maar gezien de gevolgen (niet-registratie van aandelen) is praktisch standaard dat bij clearinginstellingen de vennootschap wier aandelen aldaar worden ondergebracht dit voor rekening neemt (in casu verzoekster). Verzoekster stelt strijd met EU-recht (met name schending vrij kapitaalverkeer en discriminatie op grond van nationaliteit). Zij wijst op arrest in C-569/07 waarin het HvJEU onder meer heeft bepaald dat de eerste verkrijging van effecten in het kader van de uitgifte ervan niet als 'overdracht' in de zin van richtlijn 2008/7 worden aangemerkt. Bovendien vond de overdracht aan CF plaats die geen investeerder is. Daarnaast hekelt zij de berekening van de bedragen aan zegelrecht en trekt zij in twijfel of de voorgestelde optie de regeling met het EU-recht verenigbaar maakt, onder verwijzing naar C-440/08 en C-446/04). De verwijzende rechter stelt o.a. de vraag: Is de hierboven omschreven zegelrecht-heffing door een lidstaat van 1,5 % op een overdracht onder de hierboven omschreven omstandigheden in strijd met EU-recht? Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-446/04 Test Claimants in the FII Group Litigation; C-569/07 HSBC Holdings et Vidacos Nominees; C-440/08 Gielen;

PREJUDICIËLE VERWIJZING - Bulgarije - 24 oktober 2016 – Zaak C-553/16 - TTL

Vragen over heffen van interest

Artikelen 5, lid 4 en 12 b VEU. Artikelen 49, 54 en 63 VWEU. Verzoekster heeft cassatieberoep ingesteld tegen een vonnis waarmee haar beroep tegen een navorderingsaanslag tot het betalen van interest is afgewezen. Het gaat om inkomsten van niet-ingezetenen uit een binnenlandse bron vanaf het verstrijken van de termijn voor de betaling ervan naar Bulgaars recht tot aan de dag waarop is bewezen dat is voldaan aan de voorwaarden voor de toepassing van de overeenkomst tot het vermijden van dubbele belasting van de betrokken lidstaten waarin de ontvanger van de inkomsten in het register is opgenomen. Verzoekster betaalde tussen 2007 – 2010 aan het NL bedrijf Gatx Dutch en aan VTG Austria bedragen voor verhuur van ketelwagens over welke bedragen zij wettelijk interest moest betalen. In 2010 geldt hetzelfde voor bedragen uit verhuur van ketelwagens aan Gatx Reil Poland. Over de feiten in de zaak bestaan geen meningsverschillen. De overeenkomsten over dubbele belasting worden toegepast indien aan de voorwaarden daarvoor is voldaan. Daarover beslist de belastingautoriteit binnen 60 dagen. Verzoekster heeft de bewijzen dat aan de voorwaarden was voldaan van de drie niet-ingezeten vennootschappen (NL, Oostenrijk en Polen) ontvangen zodat ervan is uitgegaan dat dit in orde was. De verwijzende cassatierechter haalt vaste rechtspraak aan van het HvJ waarin is bepaald dat directe belastingen weliswaar tot de bevoegdheid van de lidstaten behoren maar dat de lidstaten verplicht zijn deze bevoegdheid in overeenstemming met het EU-recht uit te oefenen. Hij wijst ook op de zaken C-371/10 over dubbele belastingheffing waarin het HvJ

oordeelde dat de litigieuze regeling onevenredig was. Ook in C-436/08 en C-37/08 oordeelt het HvJEU dat verschil in behandeling van in en buiten een lidstaat gevestigde vennootschap belemmerend kan werken op de vrije vestiging. Verzoekster stelt dat de vraag moet luiden wat de juridische kwalificatie van de inkomsten uit de beschikbaarstelling van de ketelwagens is en of het heffen van interest toelaatbaar is als vaststaat dat de hoofdschuld niet bestaat. De verwijzende rechter stelt vast dat in de Bulgaarse regeling onderscheid wordt gemaakt naar betaling van de interest door in binnen- dan wel buitenland gevestigde ondernemingen hetgeen leidt tot ongelijke behandeling. Hij vraagt zich dan ook af of de Bulgaarse regeling strijdig is met het evenredigheidsbeginsel en het vrije kapitaalverkeer. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-182/08 Glaxo Wellcome; C-371/10 National Grid Indus;

KAMERSTUKKEN

EU-voorstellen: Pakket vennootschapsbelasting COM (2016) 683, 685, 686 en 687 (*Kamerstuk 34604 nr. B*)

LITERATUUR

Prof. dr. H.T.P.M. van den Hurk en mr. S.J.P. Ubachs, De EBITDA-regel binnen OESO- en EU-verband, een verstandige keus? (deel I), in: *WFR 2016/233*

OVERIG

- Luxemburg scherpt belastingregels aan ([Europa.nu](#))
- Eerste Kamer wil niet dat EU zich bezighoudt met vennootschapsbelasting ([Europa.nu](#))
- Gele kaart voor EU-belastingplan ([sconline](#))
- Zara under EU scrutiny following reports of aggressive tax planning ([euractiv](#))

Consumenten (c)

HvJ – ARREST – 8 december 2016 – Verein für Konsumenteninformation - Zaak C-127/15 – Oostenrijk - ECLI:EU:C:2016:934 – arrest

Afbetalingsregeling zonder precontractuele informatie; begrip kredietbemiddelaar

Richtlijn 2008/48/EG. Dit verzoek is ingediend in het kader van een geding tussen de vereniging voor consumentenvoorlichting en INKO betreffende een handelwijze van laatstgenoemde die erin bestaat dat zij met consumenten regelingen voor de afbetaling van schulden treft waarbij uitstel van betaling wordt verleend, zonder dat zij die consumenten precontractuele informatie heeft verstrekt

Hof: Artikel 2, lid 2, onder j), van richtlijn 2008/48/EG moet aldus worden uitgelegd dat een regeling voor de afbetaling van een krediet, die na het intreden van het verzuim van de consument tussen deze en de kredietgever wordt getroffen door bemiddeling van een incassobureau, is niet „kosteloos” in de zin van die bepaling, wanneer de consument zich er bij die regeling toe verbindt het volledige bedrag van dat krediet terug te betalen alsook interesten of kosten te betalen die niet zijn vermeld in de oorspronkelijke overeenkomst op grond waarvan dat krediet is verleend. Artikel 3, onder f), en artikel 7 van richtlijn 2008/48 moeten aldus worden uitgelegd dat een incassobureau dat namens een kredietgever een regeling voor de afbetaling van een niet-terugbetaald krediet treft, maar slechts bij wijze van nevenactiviteit als kredietbemiddelaar optreedt, hetgeen aan de verwijzende rechter staat om na te gaan, moet worden aangemerkt als een „kredietbemiddelaar” in de zin van het genoemde artikel 3, onder f), en is niet onderworpen aan de in de artikelen 5 en 6 van die richtlijn neergelegde verplichting om de consument precontractuele informatie te verstrekken.

- Rescheduling credit NOT free of charge if payment for credit recovery agency added - CJEU in VfK (C-127/15) ([ECLB](#))

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Gevoegde zaken C-154/15, C-307/15 en C-308/15 – Gutiérrez Naranjo, Palacios Martínez en Banco Popular Español – Spanje – Grote Kamer – ECLI:EU:C:2016:980 – persbericht – arrest

Oneerlijk beding. Spaanse rechtspraak waarbij gevolgen van een oneerlijk beding in de tijd worden beperkt is onverenigbaar met richtlijn 93/13/EG

Richtlijn 93/13/EEG. Naranjo heeft bij de Cajasur Banco SAU een hypotheeklening met een bodemrentebeding afgesloten. Naranjo heeft op grond van richtlijn 93/13 en de rechtspraak van de Tribunal Supremo beroep ingesteld bij de handelsrechter Granada tot nietigverklaring van dat bodemrentebeding en tot terugbetaling van de bedragen die op grond van dat beding onverschuldigd zijn betaald. De verwijzende rechter vraagt zich af of de beperking van de gevolgen van een nietigverklaring van een contractueel beding vanwege het oneerlijke karakter ervan tot enkel de periode na deze nietigverklaring, verenigbaar is met artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13.

Hof: Artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13/EEG verzet zich tegen nationale rechtspraak volgens welke de terugbetalingsplicht die voortvloeit uit het in rechte vastgestelde oneerlijke karakter van een beding in een overeenkomst tussen een consument en een verkoper, in de tijd wordt beperkt tot enkel de bedragen die na de uitspraak van de beslissing waarbij in rechte het oneerlijke karakter ervan is vastgesteld, met toepassing van dat beding onverschuldigd zijn betaald.

- Spanish 'floor clauses' (cláusulas suelo) - EU Court of Justice steps in: nullity is nullity (ECLB)

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-119/15 – Biuro podróży Partner – Polen – ECLI:EU:C:2016:987 – arrest

Oneerlijk beding. Gelden beslissingen waarbij oneerlijkheid van een beding is vastgesteld ook voor andere verkopers die eenzelfde oneerlijk beding gebruiken?

Richtlijn 93/13/EEG. Richtlijn 2009/22/EG. Artikel 47 Handvest EU. Biuro Partner is een Poolse onderneming die actief is in de toeristische sector. De autoriteit voor mededingings- en consumentenbescherming heeft vastgesteld dat Biuro Partner bedingen gebruikte die geacht werden overeen te komen met bedingen die onrechtmatig waren bevonden in procedures met betrekking tot andere verkopers en die waren ingeschreven in het nationale register van onrechtmatige bedingen in algemene voorwaarden. De verwijzende rechter heeft twijfels over de wijze waarop hij richtlijn 93/13 en richtlijn 2009/22 dient uit te leggen. In dit verband verwijst hij naar het arrest van 26 april 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242), waarin het Hof in wezen heeft geoordeeld dat rechterlijke beslissingen waarbij wordt vastgesteld dat oneerlijk bevonden bedingen onrechtmatig zijn, gevolgen kunnen hebben voor alle consumenten die met dezelfde verkoper een overeenkomst hebben gesloten die dezelfde bedingen bevat, zonder dat zij partij waren in de tegen die verkoper ingestelde procedure. De twijfels betreffen met name de vraag of die beslissingen ook gevolgen kunnen hebben voor consumenten die een overeenkomst met dezelfde bedingen hebben gesloten met een andere verkoper, die geen partij was in de procedure die heeft geleid tot de vaststelling dat die bedingen oneerlijk waren.

*Hof: Artikel 6, lid 1, en artikel 7 van richtlijn 93/13/EEG, gelezen in samenhang met de artikelen 1 en 2 van richtlijn 2009/22/EG alsmede gelezen in het licht van artikel 47 Handvest EU, moeten aldus worden uitgelegd dat zij er **niet** aan in de weg staan dat wordt aangenomen dat sprake is van een onrechtmatige handelwijze wanneer bedingen in algemene voorwaarden waarvan de inhoud overeenkomt met die van bedingen die bij een in kracht van gewijsde gegane rechterlijke beslissing onrechtmatig zijn bevonden en die zijn ingeschreven in een nationaal register van onrechtmatig bevonden bedingen in algemene voorwaarden, worden gebruikt door een verkoper die geen partij was in de procedure die heeft geleid tot de inschrijving van de betrokken bedingen in dat register, mits deze verkoper het recht heeft om een doeltreffende voorziening in rechte in te stellen tegen zowel het besluit waarbij wordt aangenomen dat de vergeleken bedingen overeenkomen uit het oogpunt van de vraag of zij, met name gelet op de nadelige gevolgen ervan voor de consumenten en rekening houdend met alle relevante omstandigheden van het geval, inhoudelijk identiek zijn, als het besluit waarbij in voorkomend geval het bedrag van de opgelegde geldboete wordt vastgesteld. Het staat aan de verwijzende rechter om na te gaan of de verkoper een dergelijk recht heeft. Artikel 267, derde alinea, VWEU moet aldus worden uitgelegd dat een rechterlijke instantie als de verwijzende rechter, waarvan de in het kader van een geding als het hoofdgeding gewezen beslissingen vatbaar zijn voor beroep in cassatie, niet kan worden aangemerkt als een „rechterlijke instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep”.*

- Effective judicial protection in unfair terms cases – mixed signals from Luxembourg (ECLB)

PREJUDICIËLE VERWIJZING - Hongarije - 29 augustus 2016 – Zaak C-483/16 – Sziber

Consumentenbescherming; kredietovereenkomsten; handvest grondrechten

Richtlijn 93/13/EEG. Richtlijn 2008/48/EG. Artikelen 20, 21 en 47 Handvest EU. Verzoeker sluit tezamen met de medeschuldenares als consument in mei 2008 bij Erste Bank (verweerster) een leningovereenkomst voor de aanschaf van een woning. De hoofdsom is gesteld in Zwitserse Franken, uitbetaling vindt plaats in Hongaarse valuta, terugbetaling dient in Zwitserse Franken te geschieden. Deze overeenkomst wordt in onderhavige procedure aangevochten. Verzoeker stelt nietigheid op grond van oneerlijke bedingen. De hoogte van het maandelijks te betalen bedrag wordt niet in de overeenkomst genoemd en niet uitgesplitst naar aflossing en rente en evenmin is vermeld welke wisselkoers voor terugbetaling wordt gehanteerd. Daarnaast verwijt verzoeker de bank niet aan haar informatieplicht te hebben voldaan voor wat betreft het wisselkoersrisico, niet verzoekers solvabiliteit in beschouwing te hebben genomen en betwist hij het recht van de bank om de rentetarieven te verhogen. Gedurende het proces vindt (in 2014) een wetwijziging plaats als gevolg waarvan correcties in de (bedragen van de) overeenkomst plaatsvinden, waarna de rechter verzoeker vraagt zijn verzoekschrift aan te passen aan de nieuwe situatie (hetgeen ingewikkelde wiskundige berekeningen zou vereisen), maar verzoeker laat dit achterwege. De rechter besluit dan ook dat de zaak niet kan worden voortgezet. De verwijzende rechter vraagt zich af of het gerechtvaardigd is van een consument te eisen dat hij in een civiele procedure als de onderhavige als gevolg van een wetwijziging processtukken met een bepaalde inhoud moet indienen. In geval van andere leningovereenkomsten is het op grond van het Hongaars recht eenvoudig mogelijk te vorderen dat een overeenkomst ongeldig wordt verklaard, ongeacht of de verzoeker een consument is. Daarnaast vraagt de rechter zich af in hoeverre het EU-recht in deze niet-grensoverschrijdende zaak van toepassing is. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: Guimont (C-448/98, EU:C:2000:663, punt 23), en 10 mei 2012, Duomo Gpa e.a. (C-357/10–C-359/10, EU:C:2012:283, punt 28), en de beschikking van 3 juli 2014, Tudoran (C-92/14, EU:C:2014:2051, punt 39),

NOOT – bij arrest HvJ 28 juli 2016 Zaak C-191/15 Verein für Konsumenteninformation

Prof. mr. A .A.H. van Hoek, Eén voor allen en allen voor één: individuele versus collectieve handhaving van het consumentenrecht in het IPR , in: *Ars Aequi 2016, nr. 12*

LITERATUUR

Mr. drs. J.H.M. Spanjaard, 'Rechtskeuzebedingen in consumentenovereenkomsten: spitsroeden lopen', *Contracteren 2016-4, p. 118-121*

Detentie en politieonderzoek (S)

EHRM – ARREST – 6 december 2016 – Kanalas t. Roemenië – persbericht – arrest (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1206JUD002032314

Weigeren verlenen verlof voor begrafenis van moeder

Het Hof heeft in deze zaak geoordeeld dat er sprake was van inbreuk op de door klager aangevoerde rechten. Klager meende allereerst dat er sprake was van schending van artikel 3 EVRM, het folteringsverbod, nu hij gedetineerd zat in een overvolle gevangenis met kleine celruimte en slechte hygiëne, hetgeen het Hof als een structureel probleem in Roemeense gevangnissen bestempelt. Ten tweede beroept klager zich op artikel 8 EVRM, nu de gevangenisautoriteiten hem geweigerd hebben verlof te verlenen voor het bijwonen van de begrafenis van zijn moeder. Het Hof oordeelt dat het beoordelen van verzoeken inzake gevangenisverlof is voorbehouden aan de nationale autoriteiten. Het weigeren van verlof dient een legitiem doel, omdat het kan voorkomen dat het verlof misbruikt wordt door het plegen van delicten of het verstoren van de vrede. Het Hof is echter van oordeel dat de onderhavige redengeving om het verlof te weigeren, namelijk het feit dat klager nog een lange straf diende uit te zitten en eerder die maand al een keer beloond was, onvoldoende was om aan te tonen dat de inbreuk op het recht van klager noodzakelijk was in een democratische samenleving. Het Hof is van oordeel dat verlof juist kan bijdragen aan de rehabilitatie van gevangenen, ook wanneer ze, net als klager, veroordeeld zijn voor geweldsdelicten. Bovendien dient er in verlofaanvragen betreffende familieredenen geen doorslaggevend gewicht te worden gehecht aan het delict waarvoor de verzoeker is veroordeeld. Het principe van het limiteren van beloningen

tot één per maand dient niet van toepassing te worden verklaard in een zaak waarin toestemming voor verlof wordt gevraagd om de begrafenis van een familielid bij te wonen. Tenslotte oordeelt het hof dat de gevangenisadministratie heeft nagelaten alternatieve mogelijkheden te onderzoeken, zoals het begeleiden van klager tijdens zijn verlof.

EHRM - ARREST - 13 december 2016 – Kolomenskiy t. Rusland – persbericht – arrest (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1213JUD002729707

Plaatsing in voorarrest van een advocaat, de omstandigheden van de detentie en de procedure leiden tot meerdere schendingen van het Verdrag

Artikelen 3, 5, 6 en 13 EVRM. De zaak betreft het voorarrest van een advocaat, die optrad als beheerder van een vennootschap in een gerechtelijke reorganisatie procedure. Het hof overweegt dat de omstandigheden van de detentie van klager niet voldeden aan de eisen van artikel 3 EVRM en dat het voorarrest bovendien niet rechtmatig was, nu er onvoldoende gronden waren om hem langer dan negen maanden vast te houden. Klagers beroepen tegen de verlengingen van zijn voorarrest werden op een vaste wijze verworpen, zonder in te gaan op zijn persoonlijke situatie en zijn niet voortvarend, en uiteindelijk zonder dat hij daarbij aanwezig was, behandeld. Tot slot is sprake van schending van de onschuldpresumptie. Het hof stelt schendingen vast van de artikelen 3, 13, 5 (paragraaf 1, 3 en 4) en 6 van het Verdrag.

EHRM - ARREST - 15 december 2016 – Khlaifia ea. t. Italië – **Grote Kamer – persbericht – arrest (niveau 1) – ECLI:CE:ECHR:2016:1215JUD001648312**

Zie onder: asiel & migratie

EHRM – ARREST – 15 december 2016 – Ignatov t. Oekraïne – persbericht – arrest (niveau 2) – ECLI:CE:ECHR:2016:1215JUD004058315

Voorarrest procedure in Oekraïne voldoet nog steeds niet aan EVRM

De zaak betreft de strafvervolgning van de heer Ignatov, die klaagt dat de nationale rechters hebben gefaald de daarvoor geldende standaarden in acht te nemen toen zij zijn voorarrest bevelen en dit enkele malen verlengden. Het Hof overweegt in het bijzonder dat de rechtbank van Krasnogvardiysk herhaaldelijk heeft nagelaten goede redenen te geven voor hun beslissingen om Ignatov in voorarrest te nemen en dat voorarrest te verlengen; één keer heeft de rechtbank zelfs nagelaten überhaupt een reden op te geven; en twee maal is er met een onnodige vertraging gekeken naar het verzoek van Ignatov hem vrij te laten. Voorts oordeelt het Hof dat de nieuwe wetgeving, die is geïmplementeerd om de tekortkomingen in het strafprocesrecht van Oekraïne aan te pakken, niet voldoende is op het gebied van het voorarrest. Om die reden overweegt het Hof dat de aangewezen manier om de schending in deze zaak aan te pakken, een herziening is van de wettelijke regeling en/of toepassing daarvan, zodat de nationale strafprocedure in overeenstemming komt met de verplichtingen ex artikel 5 EVRM.

NOOT – bij arrest EHRM 17 november 2016 Mercan t. Turkije

The European Court of Human Rights' Decision on Mercan V Turkey Deeply Concerns the Human Rights Community (fair trials)

LITERATUUR

B. Leeuw & L. van Lent, Rechtspraak EHRM, in: Delikt en Delinkwent 2016, nr. 9, DD 2016/68

In deze rubriek staat de voorlopige hechtenis centraal, in het bijzonder de (motiverings)eisen die gesteld worden aan beslissingen om voorlopige hechtenis te bevelen. Twee uitspraken van het EHRM op dit gebied zullen worden besproken, in het bijzonder gaat het dan om de vraag of het voortduren van de voorlopige hechtenis voldoet aan de eisen van artikel 5 lid 3 EVRM. Allereerst zal de uitspraak *Zherebin tegen Rusland* worden besproken, vervolgens de uitspraak *Bandur tegen Hongarije*.

Diensten, elektronische communicatiediensten

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Gevoegde zaken C-203/15 en C-698/15 – Tele2 Sverige en Watson e.a. – Zweden – Grote Kamer – ECLI:EU:C:2016:970 – persbericht – arrest

Zie onder: Privacy en persoonsgegevens

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-327/15 – TDC – Denemarken – ECLI:EU:C:2016:974 – arrest

Compensatiemechanisme voor aanvullende verplichte diensten in strijd met richtlijn 2002/22/EG

Richtlijn 2002/22/EG. Artikel 107, lid 1, en artikel 108, lid 3, VWEU. De zaak gaat over de afwijzing van meerdere aanvragen voor compensatie van de kosten die TDC heeft gemaakt voor het verrichten van aanvullende verplichte diensten, en van een verzoek om ontheffing voor de termijn waarbinnen die aanvragen voor compensatie moeten worden ingediend.

Hof: Het Deense compensatiemechanisme waarbij o.a. slechts aanspraak op vergoeding mogelijk is indien de kosten voor de onderneming een onredelijke last vormen, en waarbij geen recht op vergoeding mogelijk is indien de winst van de universeledienstverplichtingen hoger is dan het verlies dat geleden is door het verrichten van een aanvullende dienst, is in strijd met richtlijn 2002/22/EG. Artikel 32 van richtlijn 2002/22 moet aldus worden uitgelegd dat het rechtstreekse werking heeft voor zover het de lidstaten verbiedt, de onderneming die met het verrichten van een aanvullende verplichte dienst is belast de met die dienst verbonden kosten geheel of ten dele te laten dragen. Het loyaliteits-, het gelijkwaardigheids- en het doeltreffendheidsbeginsel moeten aldus worden uitgelegd dat zij niet in de weg staan aan een nationale wettelijke regeling als die in het hoofdgeding, op grond waarvan de met een universele dienst belaste onderneming aanvragen voor vergoeding voor het verlies over het voorgaande boekjaar moet indienen binnen een termijn van drie maanden te rekenen vanaf het verstrijken van de termijn waarbinnen die onderneming bij de bevoegde nationale instantie een jaarverslag moet indienen, mits die termijn niet minder gunstig is dan de termijn die naar nationaal recht geldt voor een overeenkomstige aanvraag en hij de uitoefening van de aan de ondernemingen door de universeledienstverplichting verleende rechten niet in de praktijk onmogelijk of uiterst moeilijk maakt. Het is aan de verwijzende rechterlijke instantie, dat te verifiëren.

B Compensatie kosten radiodiensten voor veiligheidsdiensten (IT&recht)

EVA-Hof – UITSPRAAK – IJsland – 22 december 2016 – Zaak E-6/16 – Fjarskipti

Richtlijn 2002/21/EC.

Hof: The definition in Article 2(a) of Directive 2002/21/EC of the term "electronic communications network" must be interpreted as encompassing a system allowing for the conveyance of signals written as an SMS message on a user's end device, connected through a web browser, via the internet, to the PHP script software on a telecommunications undertaking's web domain, which receives the signals, processes them and conveys them in turn to an SMS server in the undertaking's communications system, which then conveys them over a network to the recipient telephone number.

2. The definition in Article 2(c) of Directive 2002/21/EC of the term "electronic communications service" encompasses a service that consists of the conveyance of signals which takes place on a communications network, as described in the first question, irrespective of whether a fee is collected for such a service, provided that the service is normally provided for remuneration.

3. The definition in Article 2(d) of Directive 2002/21/EC of the term "public communications network" must be interpreted as covering a network as described in the first question, used to provide services as described in the second question, irrespective of whether those services are made available only to the subscribers of the particular undertaking, provided that the network is used wholly or mainly for the provision of such publicly available services.

Digitale markt

LITERATUUR

Remy Chavannes, Dorien Verhulst & Anke Strijbos, Kroniek technologie en recht, in: [NJB 2647](#)

OVERIG

Documenten over de plannen van de Europese Commissie over de digital single market ([EDRi](#))

Discriminatie

HvJ – CONCLUSIE A-G WAHL – 1 december 2016 – Zaak C-668/15 – Jyske Finans – Denemarken – ECLI:EU:C:2016:914 – [conclusie](#)

Zie onder: [Financiële diensten en markten](#)

Eigendomsrecht

EHRM – ARREST – 13 december 2016 – Bélané Nagy t. Hongarije – Grote Kamer – [persbericht](#) – [arrest](#) (niveau 1) – ECLI:CE:ECHR:2016:1213JUD005308013

Zie onder: [arbeid, sociale zekerheid en vrij verkeer](#)

EHRM – ARREST – 13 december 2016 – Kutlu t. Turkije – [persbericht](#) – [arrest](#) (niveau 2) – ECLI:CE:ECHR:2016:1213JUD005186111

Weigering om stukken grond te onteigenen, terwijl significante beperkingen in het gebruik daarvan waren opgelegd en matiging van de schadevergoeding in strijd met het Verdrag

Artikel 1, EP EVRM. De zaak betreft de weigering van de autoriteiten om de drie stukken grond, in de nabijheid van een dam, die klagers in het bezit hebben te onteigenen, terwijl significante beperkingen werden opgelegd aan het gebruik van het land. Ook werd het bedrag aan schadevergoeding sterk verminderd, zonder opgave van redenen. Het hof stelt een schending van art. 1, protocol no 1, EVRM vast.

RECHTSPRAAK NL – Hoge Raad – 16 december 2016 – [ECLI:NL:HR:2016:2888](#)

Wet verbod pelsdierhouderij

Artikel 1, EP EVRM. Is invoering van de Wet verbod pelsdierhouderij (met een overgangperiode tot 2024) onrechtmatig? Verlies van toekomstige inkomsten; strijd met artikel 1 EP EVRM? Betekenis van rechtspraak EHRM voor uitleg van artikel 1 EP EVRM door de nationale rechter. Regulering van eigendom; is een 'fair balance' in acht genomen?

 Wet verbod pelsdierhouderij niet in strijd met art. 1 EP EVRM ([Cassatieblog](#))

OVERIG

Protecting Refugee Property and Dignity: A Brief Comment on the Legal and Ethical Basis of the Danish "Jewelry Law" ([reflaw](#))

Erfrecht

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 25 oktober 2016 – Zaak C-558/16 - Mahnkopf

Europese erfrechtverordening

Verordening (EU) nr. 650/2012 (EEVo). Verzoekster D is tezamen met haar zoon S ieder voor de helft erfgenaam van de overleden echtgenoot L. Allen hebben de Duitse nationaliteit en altijd in Duitsland gewoond. Er zijn geen huwelijkse voorwaarden overeengekomen en er is geen testament. Tot de eigendommen van erflater behoren zowel goederen in Duitsland als een gedeeld eigendomsrecht van een onroerende zaak in Zweden. Verzoekster vraagt om een Europese erfrechtverklaring ten behoeve van overschrijving eigendomsrecht van het stuk grond in Zweden. Het verzoek wordt afgewezen op de grond dat het erfdeel van verzoekster D niet in de erfrechtverklaring kan worden opgenomen voor zover het berust op §1371, lid 1 DUI Bw, omdat dit een bepaling van huwelijksvermogensrecht betreft die niet onder het toepassingsgebied van de EEV valt. De verwijzende rechter is het voorhands met de Rechtbank eens dat afgifte van een EEV in deze zaak niet zonder meer mogelijk. De bepaling in het Duitse Bw die voorziet in een forfaitaire verrekening van de vermogensaanwas staat hieraan in de weg want vermogensrechtelijke regelingen vallen niet onder het toepassingsgebied van de Europese erfrechtverordening (artikel 1, lid 1 EEVo). In de Duitse rechtsleer is onenigheid over de vraag of het bepaalde in §1371 Bw als erfrechtelijke of goederenrechtelijke norm in de zin van EEVo artikel 1 moet worden gezien, maar de meerderheid is voor de goederenrechtelijke norm.

LITERATUUR

CNUE – IRENE – CAE Publication “Les Successions en Europe” (notaries of Europe)

Familieleven (Fa – S)

EHRM – ARREST – 6 december 2016 – Ioan Pop t. Roemenië – persbericht – arrest (niveau 2) – ECLI:CE:ECHR:2016:1206JUD005292409

Het niet treffen van maatregelen bij alleen achterlaten minderjarig kind tijdens detentie ouders in strijd met het Verdrag

Artikelen 3 en 8 EVRM. De zaak betreft de uitzetting van een vader, moeder en hun kind uit hun huis. Doordat de vader zich daartegen verzette werden hij en de moeder meegenomen naar het politiebureau. Hun 12-jarig kind bleef alleen achter. De vader is uiteindelijk veroordeeld tot een gevangenisstraf voor het niet meewerken aan rechterlijke uitspraken, het beledigen van gezagsdragers, immoreel gedrag en het verstoren van de orde. De moeder is niet vervolgd. Klagers klagen omtrent de rechtmatigheid van hun vrijheidsberoving en het feit dat hun kind tijdens hun detentie alleen achter bleef, zonder dat door de overheid maatregelen werden getroffen. Het hof stelt een schending van artikel 3 EVRM vast ten aanzien van het kind en een schending van artikel 5 EVRM ten aanzien van de moeder.

EHRM – ARREST – 6 december 2016 – L.D. en P.K. t. Bulgarije – persbericht – arrest (niveau 2) – ECLI:CE:ECHR:2016:1208JUD000794911

Onmogelijkheid van twee mannen, die claimen de biologische vaders van buitenechtelijke kinderen te zijn, om hun vaderschap vast te leggen is in strijd met hun recht op privéleven

Artikel 8 EVRM. De zaak betreft de onmogelijkheid voor klagers, die claimen de biologische vaders te zijn van buitenechtelijke kinderen, om de vaststelling van het vaderschap door twee andere mannen aan te vechten en hun eigen vaderschap vast te leggen. Het hof overweegt dat het recht op privéleven van klagers is geschonden nu zij niet in staat zijn onder het nationale recht om hun vaderschap vast te stellen enkel omdat twee andere mannen de kinderen al hebben erkend, zonder de bijzondere omstandigheden van elke zaak en de situaties van de betrokkenen mee te wegen.

HvJ – CONCLUSIE A-G BOT – 1 december 2016 – Zaak C-499/15 – W en V – Nederland – ECLI:EU:C:2016:920 – conclusie

Zie onder: Justitiële samenwerking

LITERATUUR

- Mr. E.N. Froh, Brexit en IPR- familierecht, in: FJR 2016/66
- Prof. mr. M.H. ten Wolde, De Verordening huwelijksvermogensstelsels 2016. Belangrijke wijzigingen voor de echtscheidingspraktijk, in: Tijdschrift voor scheidingsrecht, EB 2016/75

Financiële diensten en markten

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-76/15 – Vervloet e.a. – België – ECLI:EU:C:2016:975 – persbericht – arrest

Belgische garantieregeling voor individuele leden van financiële coöperaties

Richtlijn 94/19/EG. Artikelen 107 en 108 VWEU. Het Grondwettelijk Hof legt een aantal vragen voor over de garantieregeling die door België is uitgewerkt voor individuele leden van financiële coöperaties. De vragen hebben ook betrekking op het Commissiebesluit van 3 juli 2014 waarin de waarborgregeling wordt aangemerkt als verboden staatssteun.

*Hof: De garantie die België aan de financiële coöperaties van de Arco-groep heeft verleend, is in strijd met het Unierecht. Een garantieregeling is op zich niet onverenigbaar met de richtlijn inzake de depositogarantiestelsels, maar zij moet stroken met het Verdrag en met name met de daarin neergelegde staatssteunregels. De artikelen 2 en 3 van richtlijn 94/19/EG verplichten de lidstaten er **niet** toe een regeling aan te nemen, op grond waarvan de aandelen van erkende coöperatieve vennootschappen die actief zijn in de financiële sector worden gewaarborgd, en er zich evenmin tegen verzetten dat een lidstaat een dergelijke regeling aanneemt, voor zover deze niet afdoet aan de nuttige werking van het depositogarantiestelsel dat de lidstaten krachtens deze richtlijn moeten instellen en voor zover zij strookt met het VWEU en met name de artikelen 107 en 108 VWEU. Het staat aan de verwijzende rechter om na te gaan of aan eerstgenoemde voorwaarde is voldaan. Niet is gebleken van feiten of omstandigheden die afdoen aan de geldigheid van besluit 2014/686/EU betreffende steunmaatregel SA.33927 (12/C) (ex 11/NN) door België ten uitvoer gelegd – Garantieregeling ter bescherming van de aandelen van individuele leden van financiële coöperaties. Artikel 108, lid 3, VWEU moet aldus worden uitgelegd dat het zich verzet tegen een garantieregeling als die welke in het hoofdgeding aan de orde is, voor zover deze tot uitvoering is gebracht zonder dat de uit die bepaling voortvloeiende verplichtingen zijn nagekomen.*

 EU-Hof gooit Arco-waarborg in prullenmand (tijd.be)

HvJ – ARREST – 14 december 2016 – Zaak C-577/15 P – SV Capital / ABE – ECLI:EU:C:2016:947 – arrest

Verordening (EU) nr. 1093/2010. Met haar hogere voorziening verzoekt SV Capital om vernietiging van het arrest van het Gerecht in zaak T-660/14 (SV Capital/EBA).

Hof: Wat het eerste middel van de hogere voorziening betreft, waarmee rekwirante betoogt dat het Gerecht ultra petita heeft geoordeeld, kan worden volstaan met de opmerking dat de Unierechter de bevoegdheid van de autoriteit waarvan de handeling voor hem wordt bestreden, ambtshalve dient te onderzoeken, zelfs indien geen van de partijen een verzoek in die zin heeft ingediend, aangezien de onbevoegdheid van de auteur van een bezwarende handeling een middel van openbare orde vormt, dat niet alleen ambtshalve mag, maar ook ambtshalve moet worden onderzocht. Volgens de rechtspraak van het Hof moet de bevoegdheid van degene die een handeling heeft vastgesteld immers ambtshalve door de rechter worden onderzocht, ook al heeft geen van de partijen hem hierom verzocht. Wat het tweede middel van de hogere voorziening betreft, zij opgemerkt dat natuurlijke of rechtspersonen, met inbegrip van de bevoegde autoriteiten, krachtens artikel 60 van verordening nr. 1093/2010 bezwaar kunnen aantekenen tegen een besluit van de EBA wanneer dat tot hen gericht is of, zelfs als dat niet het geval is, wanneer het voor hen van rechtstreeks en individueel belang is. Om vatbaar te zijn voor een bezwaar bij de bezwaarcommissie, moet een

besluit van de EBA echter, zoals het Gerecht in punt 66 van het bestreden arrest heeft vastgesteld, ofwel behoren tot de in artikel 17 tot en met 19 van verordening nr. 1093/2010 bedoelde besluiten, ofwel overeenkomstig de in artikel 1, lid 2, van deze verordening bedoelde handelingen van de Unie zijn genomen. Zoals het Gerecht in de punten 67 tot en met 71 van het bestreden arrest terecht heeft vastgesteld, is in casu aan geen van deze voorwaarden voldaan. De hogere voorziening wordt afgewezen.

HvJ – CONCLUSIE A-G WAHL – 1 december 2016 – Zaak C-668/15 – Jyske Finans – Denemarken – ECLI:EU:C:2016:914 – conclusie

Discriminatie; verzoek door leningsverstrekker om extra documenten over geboorteplaats

Richtlijn 2000/43/EG. Richtlijn 2005/60/EG. Ismar Huskic is in 1975 geboren in Bosnië en Herzegovina. In december 2000 heeft hij de Deense nationaliteit verkregen. Bij de beoordeling van een leningaanvraag voor de aanschaf van een auto verzocht Jyske Finans klager aanvullende documenten over te leggen, omdat uit zijn rijbewijs bleek dat hij in Bosnië en Herzegovina was geboren. Zijn partner, die volgens de vermelding in haar rijbewijs in Denemarken is geboren, werd niet om aanvullende documentatie gevraagd. Klager vond het verzoek van Jyske Finans discriminerend en diende een klacht in bij de Deense Commissie gelijke behandeling. Is hier sprake van discriminatie op grond van etnische afstamming? Indien dit het geval is, kan de litigieuze handelwijze dan door de bestrijding van het witwassen van geld en de financiering van terrorisme worden gerechtvaardigd?

A-G: Ik ben derhalve van mening dat de litigieuze handelwijze noch objectief wordt gerechtvaardigd door het doel het witwassen van geld en het financieren van terrorisme te voorkomen noch noodzakelijk is om dat doel te bereiken. Het staat echter uiteindelijk aan de verwijzende rechter om zich hierover uit te spreken, rekening houdend met alle relevante omstandigheden en met inachtneming van de regel inzake de omkering van de bewijslast van artikel 8 van richtlijn 2000/43. Hij kan daar echter slechts aan toekomen wanneer het Hof zou oordelen dat de litigieuze handelwijze indirecte discriminatie op grond van etnische afstamming oplevert, hetgeen mijns inziens niet het geval is. Op grond van een en ander geef ik het Hof in overweging dat het begrip discriminatie op grond van etnische afstamming in de zin van richtlijn 2000/43 niet de handelwijze omvat van een kredietinstelling die in het geval dat het rijbewijs van een klant een geboorteplaats vermeldt die niet in een lidstaat van de Unie of een staat van de Europese Vrijhandelsassociatie is gelegen, van de klant verlangt dat hij een door een van die landen uitgegeven paspoort overlegt of, indien hij daar niet over beschikt, een paspoort en een geldige verblijfsvergunning.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 2 november 2016 – Zaak C-568/16 – Rasool

Is een betalingsdienst in een speelhal aan te merken als betalingsdienst in de zin van de richtlijn?

Richtlijn 2007/64/EG. Richtlijn (EU) 2015/2366. Artikel 17 Handvest EU. Verzoekster exploiteert twee speelhallen waarvoor zij een overheidsconcessie heeft. Er staan speelautomaten waarmee geld kan worden gewonnen. In deze hallen was tot eind 2012 een geldautomaat annex –wisselaar aanwezig waarmee bankbiljetten in munten konden worden omgewisseld en ook met pinpas geld kon worden opgenomen. De automaten werden bijgevuld door verzoekster. De afwikkeling van de financiële transacties was in handen van een (externe) netwerkexploitant die er voor zorgde dat de met pinpas opgenomen bedragen aan verzoekster werden gecrediteerd. Hiervoor ontving de externe partij een vergoeding. Vanaf mei 2011 werd aan klanten ook de mogelijkheid geboden in één transactie zowel geld als een speeltegoedbon uit de machine te ontvangen. Tot eind 2012 werd hiervan gretig gebruik gemaakt en veel andere casino's volgden dit voorbeeld, ook die gedeeltelijk staats eigendom zijn. De betreffende Duitse toezichthouder heeft de exploitatie van deze geldautomaten nooit verboden. Tegen de bedrijfsleider van verzoekster wordt in 2013 een strafprocedure ingeleid waarin hem wordt verweten een strafbaar feit te hebben gepleegd door vanaf mei 2011 zonder toestemming van de Duitse toezichthouder betalingsdiensten te hebben verricht waarvoor volgens de Duitse wet toestemming is vereist. Tegen verzoekster wordt voordeelsontneming geëist. Deze procedure voor de verwijzende rechter eindigt in vrijspraak omdat geen sprake was van een in het ZAG geformuleerd strafbaar feit. Deze uitspraak is in beroep vernietigd en terugverwezen: de appelrechter oordeelt dat volgens de richtlijn ook hybride bedrijven als betalingsinstelling kunnen worden aangemerkt. De zaak ligt nu weer op het bord van de verwijzende rechter. De verwijzende rechter vraagt zich af of een geldopname een activiteit vormt waarvoor toestemming vereist is. Hij ziet dit enkel als een welkome service voor de consument die zo in casino's, tankstations, supermarkten e.d. geld kan opnemen, en ziet geen risico dat de

verplichting tot het vragen van toestemming door de betreffende bedrijfseigenaren zou rechtvaardigen. Hetzelfde geldt volgens hem voor de gecombineerde dienst van verzoekster (geld en/of speelgoedbonnen). De rechter vraagt zich ook af of verzoeksters activiteit wel een 'betalingsdienst' is in de zin van de richtlijn nu die service gratis wordt verleend, het haar zelfs geld kost en het niet haar hoofdactiviteit is. Gezien het feit dat enkel (de bedrijfsleider van) verzoekster wordt vervolgd stelt hij ook de selectieve handelwijze van het OM aan de kaak en haalt uitspraken daarover van het HvJEU aan. Ingrepen op het gebied van kansspelen mogen niet a priori met een beroep op dwingende redenen van algemeen belang worden gerechtvaardigd. Als laatste stelt hij de evenredigheid van de tegen verzoekster geëiste voordeelsontneming in het licht van het eigendomsrecht in het handvest grondrechten ter discussie.

REGELGEVING EU

Aanbeveling van de Europese Centrale Bank van 13 december 2016 betreffende dividenduitkeringsbeleid (ECB/2016/44), *PB C 481 van 23.12.2016*

LITERATUUR

- Mr. drs. J.H.M. Spanjaard, 'Negatieve rente op consumentenspaarsaldo een Europese no-go?', *Contracteren 2016-4*, p. 94-96
- Mr. dr. M.H.E. Rongen, Recensie J. Diamant – De Collateral Richtlijn, Een rechtsvergelijkende studie naar de implementatie van de goederenrechtelijke aspecten van de Collateral Richtlijn, in: *TvI 2016/37*

OVERIG

Italiaanse regering overweegt staatssteun voor noodlijdende bank (Europa.nu)

GBVB

HvJ – ARREST – 13 december 2016 – Zaak T-248/13 – Al-Ghabra/Commissie – ECLI:EU:T:2016:721 – arrest

Verordening (EG) nr. 881/2002. Bijlage I. De naam van verzoeker, Mohammed Al-Ghabra, is op verzoek van het VK en Noord-Ierland toegevoegd aan de lijst die is opgesteld door het Sanctiecomité dat is opgericht bij resolutie 1267 (1999) van de Veiligheidsraad van de VN over de situatie in Afghanistan.

Gerecht: Het beroep wordt niet-ontvankelijk verklaard voor zover het strekt tot nietigverklaring van verordening (EG) nr. 14/2007, voor zover deze betrekking heeft op Mohammed Al-Ghabra. Het beroep wordt verworpen voor het overige.

Gehandicapten

HvJ – ARREST – 1 december 2016 – Zaak C-395/15 – Daouidi – Spanje – ECLI:EU:C:2016:917 – arrest

Zie onder: arbeid en vrij verkeer van werknemers

LITERATUUR

Dr. mr. C. Blankman en mr. K. Vermariën, 'Vertegenwoordigingsregelingen voor wilsonbekwamen in het Nederlandse recht in het licht van het VN-Verdrag Handicap en het EVRM', *Handicap & Recht 2016-1*, p. 16-22

Gezondheid, geneesmiddelen en etikettering (B)

HvJ – ARREST – 15 december 2016 – Zaak C-700/15 – LEK – Slovenië – ECLI:EU:C:2016:959 – arrest

Zie onder: Belastingen - btw

HvJ – CONCLUSIE A-G SAUGMANDSGAARD – 1 december 2016 – Medisanus - Zaak C-296/15 – Slovenië – conclusie

Zie onder: vrij verkeer

HvJ – CONCLUSIE A-G BOBEK – 15 december 2016 – Zaak C-672/15 – Noria Distribution Frankrijk – ECLI:EU:C:2016:961 – conclusie

Over Franse regels inzake voedingssupplementen die in een ander lidstaat rechtmatig in de handel zijn gebracht

Artikel 34 VWEU. Noria wordt vervolgd omdat zij in Frankrijk voedingssupplementen heeft verkocht die grotere hoeveelheden vitamines en mineralen bevatten dan de maxima die in het Franse recht zijn vastgesteld. Noria ontkent dit niet. Zij verweert zich evenwel met het argument dat die maxima niet geldig zijn omdat zij in strijd met het Unierecht zijn vastgesteld. Voorts stelt zij dat zij dezelfde producten in andere lidstaten rechtmatig vervaardigt en in de handel brengt. Volgens haar schendt het Franse recht het Unierecht ook omdat het niet voorziet in een vereenvoudigde procedure van wederzijdse erkenning die Noria in staat zou stellen haar producten in Frankrijk in te voeren.

De nationale rechter voor wie het geding aanhangig is, wenst te vernemen of het wel verenigbaar is met het Unierecht dat een vereenvoudigde procedure van wederzijdse erkenning ontbreekt. Hij vraagt zich tevens af of bepaalde aspecten van de wijze waarop de maxima in kwestie zijn vastgesteld, verenigbaar zijn met het Unierecht. Meer bepaald wenst de nationale rechter te vernemen (a) of bij de vaststelling van deze maxima niet alleen rekening moet worden gehouden met nationaal, maar ook met internationaal wetenschappelijk onderzoek, en (b) of nutriënten kunnen worden ingedeeld in groepen en of maxima kunnen worden uitgedrukt als een veelvoud van aanbevolen dagelijkse hoeveelheden.

A-G: Artikel 34 VWEU en het beginsel van wederzijdse erkenning, beschouwd in het licht van richtlijn 2002/46, staan in de weg aan een nationale regel waarbij de invoer van in een andere lidstaat rechtmatig vervaardigde of in de handel gebrachte voedingssupplementen wordt verboden op grond dat deze een nutriënt bevatten in hoeveelheden die een bepaald maximum overschrijden, wanneer dit maximum is vastgesteld zonder dat daaraan een wetenschappelijke risicobeoordeling is voorafgegaan die met name beantwoordt aan de in artikel 5, leden 1 en 2, van die richtlijn neergelegde criteria. Indien een dergelijke voorafgaande risicobeoordeling is verricht, vereisen artikel 34 VWEU en het beginsel van wederzijdse erkenning, beschouwd in het licht van richtlijn 2002/46, dat de lidstaten importeurs de mogelijkheid bieden te verzoeken om een herziening van de eerdere risicobeoordeling op basis van wetenschappelijk bewijs dat door de betrokken lidstaat nog niet in aanmerking is genomen. Procedures voor de toetsing van dergelijk nieuw wetenschappelijk bewijs moeten gemakkelijk toegankelijk zijn en binnen een redelijke termijn worden afgesloten, en tegen de hieruit voortvloeiende besluiten moet beroep openstaan bij de nationale rechterlijke instanties.

Artikel 34 VWEU en het beginsel van wederzijdse erkenning, beschouwd in het licht van richtlijn 2002/46, staan in de weg aan een nationale regel waarbij de invoer van in een andere lidstaat rechtmatig vervaardigde of in de handel gebrachte voedingssupplementen wordt verboden op grond dat deze een nutriënt bevatten in hoeveelheden die een bepaald maximum overschrijden, wanneer dit maximum is vastgesteld zonder dat daaraan een wetenschappelijke risicobeoordeling is voorafgegaan die met name beantwoordt aan de in artikel 5, leden 1 en 2, van die richtlijn neergelegde criteria. Indien een dergelijke voorafgaande risicobeoordeling is verricht, staan die Unierechtelijke beginselen en bepalingen er niet aan in de weg dat de daaruit voortvloeiende maxima worden uitgedrukt (a) per groep van twee of meer nutriënten, dan wel (b) als een veelvoud van de aanbevolen dagelijkse hoeveelheden.

B Show me the data! Bobek AG on food supplements in Noria distribution.(GAVL)

HvJ – CONCLUSIE A-G BOBEK – 21 december 2016 – Gevoegde zaken C-629/15 P en C-630/15 P – Novartis Europharm/Commissie – ECLI:EU:C:2016:1003 – conclusie

In de handel brengen geneesmiddelen; verschil in therapeutische indicatie

Richtlijn 2001/83/EG. Novartis is houdster van vergunningen voor het in de handel brengen van twee geneesmiddelen voor menselijk gebruik, Zometa en Aclasta, die beide zijn gebaseerd op zoledroninezuur. Deze werkzame stof is oorspronkelijk ontwikkeld voor oncologische indicaties. De vergunning voor het in de handel brengen (hierna: „VHB”) van het resulterende geneesmiddel, Zometa, is in 2001 afgegeven. Rekwirante heeft die werkzame stof tevens ontwikkeld voor niet-oncologische indicaties en heeft in 2005 een aparte VHB verkregen voor het daaruit resulterende geneesmiddel, Aclasta. Aclasta verschilt van Zometa wat de concentratie en de therapeutische indicaties ervan betreft. In 2011 hebben Teva Pharma BV en Hospira UK VHB’s aangevraagd voor generieke kopieën van Aclasta. Deze vergunningen zijn in 2012 afgegeven. In deze zaak draait het om de vraag of het verschil in therapeutische indicatie tussen Aclasta en Zometa impliceert dat de VHB voor Aclasta is uitgesloten van de werkings sfeer van de algemene vergunning voor het in de handel brengen (hierna: „algemene VHB”), in de zin van richtlijn 2001/83/EG, van Zometa. Een dergelijke uitsluiting zou inhouden dat er voor de gegevens van Aclasta een afzonderlijke wettelijke beschermingsperiode geldt.

A-G: Het Gerecht heeft geen blijk gegeven van een onjuiste rechtsopvatting bij zijn uitlegging van het begrip „algemene vergunning voor het in de handel brengen” in de zin van de tweede alinea van artikel 6, lid 1, van richtlijn 2001/83/EG.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – VK – 4 oktober 2016 – Zaak C-567/16 – Merck Sharp

Communautair wetboek geneesmiddelen; ABC-verordening;

Verordening (EG) nr. 469/2009. Richtlijn 2001/83/EG. Verzoekster heeft een ‘ABC’-aanvraag ingediend voor twee werkzame stoffen (ezetimibe en atorvastatine) in haar product Atozet. De aanvraag steunt op het Europese basisoctrooi dat in 1999 is verleend. Onbetwist is dat de farmaceutische samenstelling in de twee stoffen wordt beschermd door conclusie 17 van het octrooi. In 2006 is verzoekster begonnen met samenstelling van de twee stoffen in tabletvorm. Dit leidt in 2013 tot aanvraag van een vergunning voor in de handel brengen (idhb) van Atozet in een aantal lidstaten conform de ‘gedecentraliseerde procedure’ in artikel 28 van richtlijn 2001/83. Duitsland is referentielidstaat. De Duitse autoriteit stelt een ‘einde procedure’-bericht op, dat is binnen de in richtlijn 2001/83 gestelde termijn. In 2014 verleent de Franse autoriteit de eerste vergunning idhb. De ABC-aanvraag in VK wordt in 2014 bij United Kingdom Intellectual Property Office (UKIPO, verweerder) ingediend, toen had verzoekster voor VK nog geen vergunning idhb. Bij de verwijzende VK rechter betoogt verzoekster dat bij een juiste uitlegging van artikel 3.b van de ABC-Vo. een overeenkomstig artikel 28, lid 4 van richtlijn 2001/83 opgesteld ‘einde-procedure-bericht’ daartoe gelijkwaardig is aan een van kracht zijnde vergunning idhb. Verzoekster wijst op de dwingende bewoordingen van artikel 28, lid 5 (“neemt [...] een beslissing in overeenstemming met”). Dit laat de lidstaten geen enkele beoordelingsruimte met betrekking tot de te ondernemen actie, maar legt juist een verplichting op om binnen 30 dagen na afsluiting van de in artikel 28, lid 4 bedoelde procedure een vergunning idhb af te geven. Verweerder betwist dit alles. Hij stelt dat RL 2001/83 slechts de procedure voor het verkrijgen van de vergunning idhb harmoniseert maar dat de uiteindelijke afgifte een zaak van de lidstaat blijft. In de ABC-Vo. wordt niet verwezen naar einde-procedureberichten.

- Prejudicieel gestelde vragen HvJ EU: Is een einde-procedure-bericht gelijkwaardig aan ABC-vergunning (IE-forum)

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Finland – 31 oktober 2016 – Zaak C-557/16 – Astellas Pharma

Gegevensbeschermingsperiode; heroverwogen beslissing

Richtlijn 2001/83/EG. Artikel 47 Handvest EU. Artikel 19, lid 2 VEU. Verzoekster heeft een vergunning gekregen voor het in de handel brengen van het geneesmiddel Ribomustin, met als werkzame stof bendamustine. Verzoekster heeft vervolgens van de Franse autoriteiten op grond van artikel 28, lid 3 van richtlijn 2001/83/EG toestemming gekregen voor het in de handel brengen van Levact, waarvan de werkzame stof ook bendamustine is maar waarvan de therapeutische indicatie licht afwijkt van die van Ribomustin. Verweerder Helm vraagt vervolgens om een vergunning op grond van artikel 28, lid 3 van de richtlijn voor het in de handel brengen van Alkybend waarbij Denemarken

referentiestaat is en Finland en Noorwegen als betrokken lidstaten. De Finse autoriteit (medeverweerster FIMEA) heeft een nationale vergunning voor het in de handel brengen van Alkybend in Finland afgegeven. Verzoekster heeft tegen dat besluit beroep ingesteld bij de bestuursrechter Helsinki die het verwierpt omdat verzoekster vergunning voor Levact heeft gekregen en de gegevensbeschermingsperiode zes jaar bedraagt, zodat de vergunning aan verweerster Helm mocht worden afgegeven. Verzoekster is tegen dat oordeel in hoger beroep gegaan bij de verwijzende rechter. De verwijzende rechter moet beslissen of verweerster FIMEA de vergunning voor Alkybend mocht afgeven. De verwijzende rechter oordeelt op grond van arrest C-104/13 dat een vergunninghouder (onder bepaalde voorwaarden) het recht heeft de bevoegde autoriteit te verzoeken om een beslissing te heroverwegen, onder andere zoals in casu wanneer zij meent dat de gegevensbeschermingsperiode onjuist wordt berekend. Zij doet dus een beroep op een doeltreffende bescherming in rechte. Uit arrest C-452/06 volgt echter dat een beoordeling slechts ter discussie kan staan in geval van risico voor de volksgezondheid, waarvan in casu geen sprake is. De verwijzende rechter vraagt zich dan ook af hoe hier in daadwerkelijke rechtsbescherming kan worden voorzien. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-452/06 Synthron; C-527/07 Generics; C-104/13 Olainfarm;

BELEID EU

EU-voorstel: Mededeling inzake hormoonontregelaars en de ontwerphandelingen van de Commissie tot vaststelling van wetenschappelijke criteria voor de identificatie daarvan in het kader van de EU-wetgeving betreffende gewasbeschermingsmiddelen en biociden COM (2016) 350 (*Kamerstuk 34510 nr. 6*)

LITERATUUR

Prof. mr. B.C.A. Toebes, 'Schets van het internationaal gezondheidsrecht', *TvGR* 2016, p. 513-526

Godsdienstvrijheid (B)

LITERATUUR

- Dr. mr. Floris Mansvelt Beck, 'Franse toestanden?', *TvRRB* 2016-3, p. 6-23
- Paul van Sasse van Ysselt Mr. BA, 'Hoogste bestuursrechter in Frankrijk acht boerkinverbod strijdig met grondrechten', *TvRRB* 2016-3, p. 81-89

Grondrechten (Handvest) en EVRM

LITERATUUR

Mielle Bulterman, Caroline ten Dam & Mirjam de Mol, *Kroniek Europese Unie en mensenrechten, Jurisprudentie Hof van Justitie EU, maart – september 2016*, in: *NTM/NJCM-bull. 2016/38*

OVERIG

- Committee of Ministers reviews the implementation of judgments of the European Court of Human Rights (*COE*)
- A summary of all FRA reports published in 2016 (*FRA*)

Handel en anti-dumping

HvJ – ARREST – 15 december 2016 – Zaak C-256/15 – Nemec – Slovenië – ECLI:EU:C:2016:954 – arrest

Betalingsachterstand bij handelstransacties

Richtlijn 2000/35/EG. Nemec is sinds 8 november 1989 houder van een vergunning om als zelfstandige werkzaam te zijn op het gebied van de bouw van mechanische onderdelen en lasonderdelen. In juni 1993 heeft hij met de vrijwillige brandweer van Murska Sobota een overeenkomst gesloten voor de verhuur aan deze laatste van een tankwagen voor watertransport

bij droogte. Bij beslissing van 17 februari 2010 heeft de Sloveense rechter de vrijwillige brandweer veroordeeld tot betaling van een bedrag van 15 061,44 EUR, vermeerderd met vertragingsrente voor het tijdvak van 25 maart 1996 tot en met 31 december 2001. Die rechterlijke instantie heeft de toekenning van vertragingsrente daarentegen geweigerd voor het tijdvak vanaf 1 januari 2002, de datum van inwerkingtreding van de ne ultra alterum tantum-regel. Het bedrag van de tot en met 31 december 2001 verschuldigde rente was namelijk al hoger dan het bedrag van de hoofdsom. Van oordeel dat de ne ultra alterum tantum-regel onverenigbaar is met richtlijn 2000/35 en dat de vordering tot betaling van vertragingsrente dus ten onrechte is afgewezen voor het tijdvak van 1 januari 2002 tot en met 18 mei 2010, heeft Nemec de Republiek Slovenië aangesproken tot vergoeding van de door die beweerde onverenigbaarheid geleden schade.

Hof: Artikel 2, punt 1, van richtlijn 2000/35 moet aldus worden uitgelegd dat een natuurlijke persoon die een vergunning bezit voor de uitoefening van een activiteit als zelfstandig ambachtsman, moet worden beschouwd als „onderneming” in de zin van die bepaling, en de door hem gesloten transactie als een „handelstransactie” in de zin van diezelfde bepaling, indien die transactie weliswaar niet valt onder de activiteit waarvoor die vergunning is afgegeven, maar – het is aan de verwijzende rechterlijke instantie om dit gelet op alle betrokken omstandigheden te beoordelen – wordt verricht in de uitoefening van een gestructureerde en duurzame zelfstandige economische of beroepsmatige activiteit. Richtlijn 2000/35 moet aldus worden uitgelegd dat zij niet in de weg staat aan een nationale wettelijke regeling op grond waarvan vervallen maar niet betaalde vertragingsrente niet langer doorloopt wanneer het bedrag ervan het bedrag van de hoofdsom heeft bereikt.

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-104/16 P – Raad / Front Polisario – Grote Kamer – ECLI:EU:C:2016:973 – persbericht – arrest

Handelsakkoorden met Marokko niet van toepassing op de Westelijke Sahara

Overeenkomst tussen de EU en Marokko betreffende liberaliseringsmaatregelen op het gebied van landbouw en visserij. Het Polisario Front is met succes opgekomen tegen het besluit van de Raad van 8 maart 2012 inzake een handelsakkoord tussen de EU en Marokko betreffende liberaliseringsmaatregelen voor het onderlinge handelsverkeer van landbouwproducten, verwerkte landbouwproducten, vis en visserijproducten. In een arrest van 10 december 2015 heeft het Gerecht van de EU dat akkoord vernietigd voor wat de Westelijke Sahara betreft. Het grootste deel van het gebied van de Westelijke Sahara wordt door Marokko gecontroleerd, terwijl het Polisario Front in een klein en zeer dunbevolkt deel in het oosten van dit gebied de dienst uitmaakt. De gebieden die door het Polisario Front en Marokko worden gecontroleerd, zijn van elkaar gescheiden door een muur van zand die door laatstgenoemde is gebouwd en door het Marokkaanse leger wordt bewaakt. Een aanzienlijk aantal vluchtelingen dat afkomstig is uit de Westelijke Sahara leeft in kampen die worden beheerd door het Polisario Front en gelegen zijn op Algerijns grondgebied in de nabijheid van de Westelijke Sahara.

Hof: Het arrest van het Gerecht EU in zaak T-512/12(Front Polisario/Raad) wordt vernietigd. Het beroep van het Front Polisario wordt niet-ontvankelijk verklaard.

- 📌 EU/Morocco relations and the Western Sahara: the ECJ and international law ([EU law analysis](#))
- 📌 Westelijke Sahara niet in EU-verdrag Marokko ([Europa.nu](#))
- 📌 EU-Morocco Trade Relations Do Not Legally Affect Western Sahara – Case C-104/16 P Council v Front Polisario ([European law blog](#))

HvJ – CONCLUSIE A-G MENGOZZI – 7 december 2016 – Gevoegde zaken C-376/15 P en C-377/15 P – Changshu City Standard Parts Factory en Ningbo Jinding Fastener/Raad – ECLI:EU:C:2016:928 – conclusie

Dumpingmarges

Verordening (EG) nr. 1225/2009. Uitvoeringsverordening (EU) nr. 924/2012. Invoer van bepaalde soorten ijzeren of stalen bevestigingsmiddelen van oorsprong uit China. Mogen de instellingen van de EU, wanneer zij in het bijzonder bij invoer uit een land zonder markteconomie het bestaan van dumpingmarges vaststellen, uitvoertransacties voor bepaalde soorten van het betrokken product uitsluiten van de vergelijking tussen de normale waarde en de uitvoerprijs? Wat is de reikwijdte van de eis om in het kader van de verplichting tot een billijke vergelijking tussen de normale waarde en de uitvoerprijs correcties toe te passen wanneer de normale waarde is vastgesteld met de referentielandmethode?

A-G: De hogere voorziening in zaak C-377/15 P wordt niet-ontvankelijk verklaard. Het arrest van het Gerecht van de Europese Unie van 29 april 2015, Changshu City Standard Parts Factory en Ningbo Jinding Fastener/Raad (T-558/12 en T-559/12, EU:T:2015:237), wordt vernietigd. Uitvoeringsverordening (EU) nr. 924/2012 van de Raad van 4 oktober 2012 tot wijziging van verordening (EG) nr. 91/2009 wordt nietig verklaard voor zover zij Changshu City Standard Parts Factory en Ningbo Jinding Fastener Co. Ltd betreft.

**HvJ – CONCLUSIE A-G SHARPSTON – VERZOEK OP GROND VAN ARTIKEL 218, lid 11
VWEU – 21 december 2016 – Zaak C-2/15 – ECLI:EU:C:2016:992 – persbericht –
conclusie (Provisional)**

De vrijhandelsovereenkomst met Singapore kan enkel door de EU en de lidstaten samen worden gesloten

Het betreft een adviesprocedure over het handelsakkoord van de EU met Singapore, en met name over de vraag van de bevoegdheidsverdeling tussen de lidstaten en de EU inzake handelsakkoorden. Het definitieve arrest van het (voltallige) Hof wordt over enkele maanden verwacht.

A-G: De vrijhandelsovereenkomst met Singapore kan enkel door de EU en de lidstaten samen worden gesloten. Niet alle onderdelen van de overeenkomst vallen binnen de exclusieve bevoegdheid van de Europese Unie, zodat deze overeenkomst niet kan worden gesloten zonder dat alle lidstaten hieraan deelnemen.

- 📌 The EU's future trade policy starts to take shape: the Opinion on the EU/Singapore FTA ([EU law analysis](#))
- 📌 Advies aan EU-Hof: handelsverdrag met afspraken op andere beleidsterreinen voorleggen aan lidstaten ([Europa.nu](#))

NOOT – bij HvJ 21 juni 2016 Zaak C-15/15 (New Valmar BVBA)

S. van der Jeught, De taalkeuze is vrij voor facturen in het grensoverschrijdend handelsverkeer in de EU, maar de wetgever mag opleggen dat minstens de lokale officiële taal wordt gebruikt, in: [SEW 2016, nr. 12](#)

REGELGEVING EU

BNC Fiche: Wijziging antidumping- en antisubsidiewetgeving ([overheid.nl](#))

Insolventie

NOOT - bij HvJ 9 november 2016 Zaak C-212/15 (ENEFI)

Lex concursus. Kan de lex concursus onder omstandigheden meebrengen dat vorderingen in een andere lidstaat vervallen of dat de tenuitvoerlegging word..., Rechtspraak Insolventierecht, [RI 2017/2](#)

OVERIG

Proposal for a Restructuring Directive ([Leiden law blog](#))

Intellectuele eigendom

**HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-654/15 – Länsförsäkringar – Zweden –
ECLI:EU:C:2016:998 – arrest**

Uniemerkhouder kan derden vijf jaar gebruik verbieden zonder normaal merkgebruik aan te hoeven tonen (IE-forum)

Verordening (EG) nr. 207/2009. Länsförsäkringar, die activiteiten uitoefent in het bankwezen, op het gebied van belegging van fondsen en in het verzekeringswezen, is houdster van Uniebeeldmerk

nr. 005423116. Dit merk is op 4 januari 2008 ingeschreven, onder meer voor diensten van de klassen 36 en 37. De voornaamste werkzaamheid van Matek bestaat in de vervaardiging en de montage van houten huizen. In het kader van deze activiteit is deze onderneming in 2007 een logo beginnen te gebruiken dat zij in 2009 heeft doen inschrijven voor waren van klasse 19 in de zin van de Overeenkomst van Nice. Volgens Länsförsäkringar heeft Matek door het gebruik van dit logo het uitsluitende recht geschonden dat wordt verleend door het Uniemerkt waarvan Länsförsäkringar houdster is.

Hof: Artikel 9, lid 1, onder b), van verordening (EG) nr. 207/2009 gelezen in samenhang met artikel 15, lid 1, en artikel 51, lid 1, onder a), van deze verordening, moet aldus worden uitgelegd dat de houder van een Uniemerkt binnen de termijn van vijf jaar na de inschrijving ervan, in geval van verwarringsgevaar, derden het gebruik in het economische verkeer kan verbieden van een teken dat gelijk is aan of overeenstemt met zijn merk voor alle waren en diensten die dezelfde zijn als of soortgelijk zijn aan die waarvoor dit merk is ingeschreven, zonder dat een normaal gebruik van dit merk voor deze waren of diensten hoeft te worden aangetoond.

- ▣ Uniemerktouder kan derden vijf jaar gebruik verbieden zonder normaal merkgebruik aan te hoeven tonen ([IE-forum](#))
- ▣ Länsförsäkringar, Länsförsäkringar, bork, bork, bork! ([IPKat](#))

HvJ – CONCLUSIE A-G WATHELET – 1 december 2016 – Zaak C-689/15 – W. F. Gözze Frottierweberei en Gözze – Duitsland – ECLI:EU:C:2016:916 – [conclusie](#)

Kan een keurmerk een individueel Uniemerkt vormen?

Verordening (EG) nr. 207/2009. VBB behartigt de belangen van katoenverwerkende textielbedrijven. Zij is houdster van een Uniebeeldmerk in de vorm van een bloem van de katoenplant. Gözze is actief in de textielbranche en verhandelt met name handdoeken. Gözze is geen licentienemer van VBB. Deze laatste heeft Gözze geen toestemming gegeven voor het gebruik, in welke vorm dan ook, van een teken dat gelijk is aan of overeenkomt met het merk „bloem van de katoenplant”. Derhalve heeft VBB tegen Gözze een inbreukvordering ingesteld.

Hof: Het gebruik van een teken als keurmerk kan een rechtshandhavend gebruik als merk in de zin van artikel 15 van verordening (EG) nr. 207/2009 vormen, voor zover het gebruik van dat teken tegelijkertijd de wezenlijke herkomstaanduidingsfunctie van het merk vervult. In dat geval moet artikel 9, lid 1, onder a), van verordening nr. 207/2009 aldus worden uitgelegd dat het de houder van het met een keurmerk overeenkomend Uniemerkt is toegestaan een concurrent te verbieden een identiek teken te gebruiken voor dezelfde waren of diensten als die waarvoor het merk is ingeschreven, wanneer dit gebruik afbreuk kan doen aan een van de functies van het merk, zoals het aanduiden van de kwaliteit van de waar. Wanneer daarentegen een derde een teken dat gelijk is aan of overeenstemt met een merk gebruikt voor dezelfde of soortgelijke waren of diensten als die waarvoor dat merk is ingeschreven, moet artikel 9, lid 1, onder b), van verordening nr. 207/2009 aldus worden uitgelegd dat de houder van het Uniemerkt slechts gerechtigd is zich tegen het gebruik van voornoemd teken te verzetten wanneer er verarring kan ontstaan. Noch artikel 52, lid 1, onder a), juncto artikel 7, lid 1, onder g), van verordening nr. 207/2009, noch artikel 73, onder c), van deze verordening biedt grond voor de nietig- of vervallenverklaring van een Uniemerkt dat tevens een keurmerk is, wanneer de houder van dat merk niet door een daadwerkelijke of regelmatige kwaliteitscontrole bij zijn licentienemers waarborgt dat de kwaliteitsverwachtingen die het publiek aan het teken in kwestie verbindt, juist zijn.”

- ▣ Conclusie AG: Geen grond voor nietig- of vervallenverklaring bij ontbreken kwaliteitscontrole keurmerk ([IE-forum](#))

HvJ – CONCLUSIE A-G KOKOTT – 1 december 2016 – Zaak C-598/14 P – EUIPO / Szajner – ECLI:EU:C:2016:915 – [conclusie](#)

Uniemerkt van vouwmessen Laguiole

Verordening nr. 207/2009. In de onderhavige hogere voorziening gaat het in wezen om de vraag in hoeverre de Unierechters binnen het stelsel van rechtsbescherming van het Uniemerkt nationaal recht kunnen toetsen. Deze vraag is gerezen naar aanleiding van een geding waarin het draait om de term „Laguiole”, die in Frankrijk niet alleen met messen maar ook met tal van geschillen wordt geassocieerd. Deze geschillen betreffen inzonderheid het gebruik van de naam van het dorp Laguiole, die thans vaak als synoniem wordt gebruikt voor de beroemde vouwmessen die daar op traditionele

wijze worden vervaardigd. Op de vraag in hoeverre deze naam kan worden gebruikt om waren op de markt te brengen die niets uit te staan hebben met de plaats Laguiole, is naar nationaal recht nog geen uitsluiting gegeven.

A-G: Het EUIPO en Forge de Laguiole mogen dan al niet akkoord gaan met de feitelijke vaststellingen die het Gerecht op grond van de aard, de bestemming en het gebruik van de betrokken waren heeft verricht met betrekking tot de door Forge de Laguiole uitgeoefende activiteiten, maar dit volstaat evenwel niet tot bewijs dat het Gerecht in het bestreden arrest blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting.

HvJ – CONCLUSIE A-G CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA – 8 december 2016 – Stichting Brein – Zaak C-527/15 – Nederland – ECLI:NL:RBMNE:2015:7192 - verwijzing Rb Midden-Nederland – ECLI:EU:C:2016:938_ – conclusie

Mediaspeler met hyperlinks naar websites waarop auteursrechtelijk beschermde werken zonder toestemming van rechthebbenden direct toegankelijk zijn gemaakt, is een "mededeling aan het publiek"

Richtlijn 2001/29/EG. De zaak gaat over mediaspelers die op de markt worden gebracht waarmee consumenten via streaming gemakkelijk films, televisieseries en (live)sportuitzendingen die worden aangeboden op streamingwebsites kunnen bekijken. De streamingwebsites bieden deze films, televisieseries en (live)sportuitzendingen aan zonder toestemming van de auteursrechthebbenden. Brein behartigt de belangen van de rechthebbenden op informatie en van de rechtmatige exploitanten daarvan. Wullems heeft via de website filmspeler.nl een mediaspeler aangeboden. Als dit apparaat wordt aangesloten op het internet en op de televisie is het mogelijk om door middel van streaming beeld en geluid van het internet op een televisie af te spelen. Bij de filmspeler zijn open source software en add-ons gebruikt. Dat zijn softwarebestanden die door derden worden gemaakt en vrij te verkrijgen zijn op internet. Door middel van die add-ons wordt verbinding gemaakt met streamingsites waar films, series en sportwedstrijden vrij toegankelijk zijn gemaakt, al dan niet met toestemming van de rechthebbenden. De rechtbank Midden-Nederland vraagt het Hof of een en ander strookt met de auteursrechtlijn (2001/29).

A-G: De verkoop van een mediaspeler waarin de verkoper hyperlinks heeft geïnstalleerd naar websites waarop auteursrechtelijk beschermde werken, zoals films, series en live-uitzendingen, zonder toestemming van de rechthebbenden direct toegankelijk zijn gemaakt, is een „mededeling aan het publiek” in de zin van artikel 3, lid 1, van richtlijn 2001/29/EG en komt niet in aanmerking voor de uitzondering van artikel 5, lid 1, van richtlijn 2001/29, aangezien hij niet valt onder het begrip „rechtmatig gebruik” in de zin van die bepaling, onder b), en in elk geval niet voldoet aan de voorwaarden voor de toepassing van artikel 5, lid 5, van die richtlijn.

- B** Mediaplayers and streaming: AG Campos Sánchez-Bordona in Filmspeler proposes broad interpretation of notion of 'indispensable intervention' ([IP Kat](#))
- B** Conclusie AG: Mediaspeler met add-ons die auteursrechtelijk materiaal zonder toestemming direct toegankelijk maakt, is mededeling aan het publiek; streaming uit illegale bron is niet toegestaan ([IE-forum](#))

HvJ – CONCLUSIE A-G SZPUNAR – 8 december 2016 – Zaak C-421/15 P – Yoshida Metal Industry / EUIPO – ECLI:EU:C:2016:939 – conclusie

Verordening (EG) nr. 207/2009. Yoshida Metal Industry verzoekt om vernietiging van het arrest van het Gerecht van 21 mei 2015, waarbij het Gerecht heeft verworpen haar beroepen tot vernietiging van de beslissingen van de eerste kamer van beroep van het EUIPO inzake nietigheidsprocedures tussen Pi-Design AG, Bodum France en Bodum Logistics A/S, enerzijds, en Yoshida, anderzijds.

A-G: Gelet op het voorgaande geef ik het Hof in overweging, het tweede middel van de hogere voorziening niet-ontvankelijk, of in elk geval ten dele niet-ontvankelijk en ten dele ongegrond te verklaren.

GERECHT EU- ARREST – 13 december 2016 – Sovena Portugal – Consumer Goodszaak – T-24/16 – ECLI:EU:T:2016:726 – arrest

Het normale gebruik van een merk voor olijfolie

Verordening (EG) nr. 207/2009. Verzoekster, Sovena heeft bij het EUIPO een internationale inschrijving aangevraagd voor het woordmerk FONTOLIVA voor waren omschreven als: „Eetbare oliën en vetten; olijfolie”. Mueloliva, houdster van een exclusieve merklicentie, heeft op grond van voornoemde verordening oppositie ingesteld tegen de inschrijving van het aangevraagde merk. Dit wordt afgewezen. De ratio legis van het vereiste dat het oudere merk normaal moet zijn gebruikt om op basis daarvan oppositie te kunnen instellen tegen de inschrijving van een Uniemerkt, bestaat erin het aantal conflicten tussen twee merken te beperken voor zover er geen geldige economische rechtvaardigingsgrond bestaat voor het ontbreken van normaal gebruik van het oudere merk, die voortvloeit uit een werkelijke functie ervan op de markt. Of een bepaald ouder merk normaal is gebruikt, dient globaal te worden beoordeeld met inachtneming van alle relevante omstandigheden van het concrete geval. Het normale gebruik van een merk kan evenwel niet op basis van waarschijnlijkheden of vermoedens worden aangenomen, maar moet worden aangetoond aan de hand van concrete en objectieve gegevens die een daadwerkelijk en afdoend gebruik van het merk op de betrokken markt bewijzen. Geoordeeld wordt dat Mueloliva het normale gebruik van het oudere Spaanse merk FUENOLIVA in Spanje voor vierge olijfolie gedurende de relevante periode niet heeft aangetoond aan de hand van de in de punten 38 tot en met 43 supra in herinnering gebrachte criteria, met name gelet op de geringe volumes waarvan is bewezen dat zij onder dit merk zijn verkocht en het onregelmatige karakter van de betrokken verkopen tijdens de relevante periode in verhouding tot opposantes productiecapaciteit voor vierge olijfolie en de kenmerken van dit voedingsproduct voor grootverbruik.

Gerecht: De beslissing van EUIPO van 4 november 2015 (zaak R 1813/2014-2) wordt vernietigd. De oppositie die Mueloliva, SL heeft ingesteld tegen de internationale inschrijving waarin de Europese Unie wordt aangewezen van het door Sovena Portugal – Consumer Goods, SA aangevraagde woordmerk FONTOLIVA, wordt afgewezen. Het beroep wordt verworpen voor het overige.

HvJ – ARREST – 15 december 2016 – Zaak T-112/13 – Mondelez UK Holdings & Services / EUIPO - Société des produits Nestlé – ECLI:EU:T:2016:735 – persbericht – arrest

Over het merk Kit Kat en de vorm met vier vingers

Verordening (EG) nr. 207/2009. In 2002 heeft Nestlé het Merkenbureau om inschrijving verzocht van het driedimensionele merk “Kit Kat” (vorm van een chocoladereep met vier vingers). In 2006 heeft het Merkenbureau dit merk inderdaad ingeschreven, maar Cadbury Schweppes (thans Mondelez UK & Holdings & Services) is tegen dat besluit opgekomen. In 2012 heeft het Merkenbureau het bezwaar van Mondelez afgewezen en geoordeeld dat het merk onderscheidend vermogen in de EU had verkregen. Mondelez heeft beroep aangetekend bij het Gerecht van de EU. Het Gerecht van de EU oordeelt dat het Merkenbureau de inschrijving opnieuw moet onderzoeken. Het moet met name nagaan of de chocoladereep “onderscheidend vermogen” heeft in België, Ierland, Griekenland en Portugal.

Gerecht: De beslissing van EUIPO van 11 december 2012 (Case R 513/2011-2) wordt vernietigd.

- Onderscheidend vermogen KitKat vormmerk ([Boek9](#))
- Gerecht EU: Kit Kat-vormmerk opnieuw naar EUIPO voor inburgeringsbewijs ([IE-forum](#))

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Nederland – Hoge Raad – 9 december 2016 – ECLI:NL:HR:2016:2834

Wat zijn de maatstaven voor toewijzing van een exhibitievordering in verband met een beweerde IE-inbreuk?

EU-Handhavingsrichtlijn 2004/48/EG. Exhibitie. Astellas was houdster van een (inmiddels geëxpireerd) Europees octrooi voor een hydrogel preparaat voor vertraagde afgifte van een geneesmiddel. Op de Spaanse markt heeft zij tabletten met vertraagde afgifte aangetroffen. De bijsluiters vermeldten Synthon en Synthon Hispania S.L. als fabrikanten. Laatstgenoemde vennootschap is op vordering van Astellas door de rechter te Barcelona bij wijze van voorlopige voorziening veroordeeld tot het staken van inbreuk op het Spaanse deel van Astellas' octrooi. In Nederland heeft Astellas bewijsbeslag onder Synthon laten leggen. Het onderhavige kort geding heeft

betrekking op een vordering van Astellas tot inzage in het beslagen bewijsmateriaal. Syntho heeft onder meer als verweer gevoerd dat het aan Astellas verleende octrooi nietig is. Thans prejudiciële vragen aan HvJEU over eventuele afwijkende maatstaven m.b.t. een nietigheidsverweer en voor een exhibitievordering jegens een derde.

De Hoge Raad stelt de volgende vragen:

1.a. Moet art. 6 Handhavingsrichtlijn aldus worden uitgelegd dat bij de aan te leggen maatstaf voor toewijsbaarheid van een exhibitievordering onderscheid moet worden gemaakt al naargelang de partij van wie exhibitie wordt verlangd, een (beweerdelijke) inbreukmaker is of een derde?

b. Indien het antwoord op deze vraag bevestigend luidt, in welk opzicht verschillen dan die maatstaven?

2.a. Indien tegen een exhibitievordering een verweer wordt gevoerd dat inhoudt dat het recht van intellectuele eigendom op grond waarvan de exhibitie wordt verlangd, nietig is (of niet langer bestaat), dient dan de gegrondheid van dat verweer aan de hand van dezelfde maatstaf te worden beoordeeld als die welke geldt voor de vraag naar de aannemelijkheid van de gestelde inbreuk (aangenomen dat het ingeroepen recht van intellectuele eigendom bestaat)?

b. Indien het antwoord op deze vraag ontkennend luidt, in welk opzicht verschillen dan die maatstaven?

c. Dient bij de beantwoording van vragen 2(a) en 2(b) onderscheid te worden gemaakt al naargelang het betrokken recht van intellectuele eigendom is verleend nadat het op geldigheid is onderzocht (zoals een Europees octrooi), dan wel van rechtswege is ontstaan (zoals een auteursrecht)?

- Definitieve prejudiciële vragen over maatstaven voor toewijzing exhibitievordering bij een partij of een derde partij ([IE-forum](#))

RECHTSPRAAK LIDSTATEN

Zweden: Swedish Supreme Court has ruled that sport broadcasts are not protected by copyright ([IPKat](#))

NOTEN

– bij arrest HvJ 20 oktober 2016 zaak C-169/15 [Montis](#)

Verval auteursrecht door niet afleggen instandhoudingsverklaring niet strijdig met Europees recht ([cassatieblog](#))

– bij arrest HvJ 7 juli 2016 zaak C-567/14 [Hoechst](#)

Paul Kreijger, 'Brulotte in Europa? Opmerkingen bij Genentech/Hoechst', *M&M* 2016-5, p. 199-204

– bij arrest HvJ 8 september 2016 Zaak C-160/15 [GS Media](#)

A.R. Lodder, Het plaatsen op een website van een hyperlink naar auteursrechtelijk beschermde werken die zonder toestemming van de auteursrechthebbende zijn gepubliceerd, [Computerrecht](#) 2016/220

OVERIG

The Revised Guidelines for Examination of EU Trademarks and Registered Community Designs ([IE-forum](#))

Justitiële samenwerking in burgerlijke zaken

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-618/15 – Concurrence – Frankrijk – [ECLI:EU:C:2016:976](#) – [arrest](#)

Bevoegde rechter bij schending verbod doorverkoop buiten selectief distributienetwerk

Verordening (EG) nr. 44/2001. Het betreft een geding tussen enerzijds Concurrence SARL, gevestigd in Frankrijk, en anderzijds Samsung, eveneens gevestigd in Frankrijk, en Amazon, gevestigd in Luxemburg, wegens de vermeende schending van verboden op doorverkoop buiten een selectief distributienetwerk en op een marktplaats, door middel van onlineverkoopaanbiedingen op meerdere websites die in verschillende lidstaten worden geëxploiteerd.

Hof: Artikel 5, punt 3, van verordening (EG) nr. 44/2001 moet aldus worden uitgelegd dat teneinde vast te stellen welke rechter op grond van deze bepaling bevoegd is om kennis te nemen van een aansprakelijkheidsvordering wegens schending van het verbod op verkoop buiten een selectief distributienetwerk doordat producten die onder dit netwerk vallen worden aangeboden op websites die in verschillende lidstaten actief zijn, de plaats waar de schade zich heeft voorgedaan moet worden geacht het grondgebied te zijn van de lidstaat die dit verbod op verkoop beschermt via de betrokken vordering, op welk grondgebied de verzoeker stelt dat zijn verkoop is gedaald.

B Cybercrime and jurisdiction. The CJEU in Concurrences /Samsung /Amazon.([GAVL](#))

HvJ – CONCLUSIE A-G BOT – 1 december 2016 – Zaak C-499/15 – W en V – Nederland – ECLI:EU:C:2016:920 – conclusie

Het bevoegde gerecht voor verzoek tot wijziging van een beslissing over gezag ed. is het gerecht van de lidstaat waar het kind zijn gewone verblijfplaats heeft en niet noodzakelijkerwijs de lidstaat waar de eerdere beslissing is genomen

Verordening (EG) nr. 2201/2003. Verordening (EG) nr. 4/2009. Het betreft een geschil over het gezagsrecht, het omgangsrecht en de vaststelling van onderhoudsverplichtingen met betrekking tot een minderjarige. W (een Litouwse staatsburger) en V (een staatsburger van Nederland en van Argentinië) trouwden in 2003 in Portland (VS). Hun zoon werd in Nederland geboren in 2006 en heeft zowel de Litouwse als de Italiaanse nationaliteit. W en V woonden van 2004 tot 2006 in Nederland. Na een korte periode in Italië, verhuisden zij in 2007 naar Canada. In 2011 verhuisde de moeder, V, met haar zoon naar Italië en sinds november 2011 zijn moeder en zoon woonachtig in Nederland. In 2012 heeft een Canadese rechter, op verzoek van V, de echtscheiding uitgesproken en het gezag over het kind aan moeder V toegekend. Op vraag van een Litouwse rechter moet het Hof uitmaken welke rechter (de Nederlandse of de Litouwse) thans bevoegd is te oordelen over de wijzigingen in de woonplaats, de hoogte van de kinderalimentatie en de toepasselijke omgangsregeling aangaande het kind.

A-G: Artikel 8 van verordening (EG) nr. 2201/2003 en tot intrekking van verordening (EG) nr. 1347/2000 en artikel 3, onder d), van verordening (EG) nr. 4/2009, moeten aldus worden uitgelegd dat indien een gerecht van een lidstaat een onherroepelijk geworden beslissing heeft gegeven over het gezagsrecht, het omgangsrecht en de onderhoudsverplichtingen met betrekking tot een minderjarige, dat gerecht niet meer bevoegd is uitspraak te doen op een verzoek om wijziging van die beslissing, wanneer dat kind niet zijn gewone verblijfplaats op het grondgebied van die lidstaat heeft. Overeenkomstig die bepalingen en het beginsel dat het belang van het kind moet worden beschermd, is het bevoegde gerecht voor de behandeling van een dergelijk verzoek het gerecht van de lidstaat waar het kind zijn gewone verblijfplaats heeft.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland - 15 september 2016 – Devine ea. – Gevoegde zaken C-538/16 en C-539/16

Zie onder: [luchtvaart](#)

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Tsjechië – 20 september 2016 – Zaak C-560/16 – Dedouch

Toetsing billijke vergoeding bij overdracht aandelen

Verordening (EG) nr. 44/2001. Een Tsjechische NV gaat over tot overdracht van alle effecten die een deelnemingsrecht vertegenwoordigen (aandelen en certificaten) aan de meerderheidsaandeelhouder = de Duitse AG E.ON Czech Holding. Het besluit wordt in het handelsregister ingeschreven. Verzoekers zijn uitgekochte aandeelhouders, die een procedure starten tot toetsing van de billijkheid van de vastgestelde vergoeding: zij twijfelen of de vergoeding in overeenstemming is met de waarde van de overgedragen aandelen. E.ON betwist de internationale bevoegdheid van de Tsjechische gerechten gezien haar plaats van vestiging. De Rechtbank verwerpt de exceptie waarbij hij zich baseert op artikel 6, lid 1 van Verordening 44/2001. Er zijn meer verweerders waarvan er één in Tsjechië gevestigd is en hij wijst op de nauwe band tussen die procedures. E.ON gaat in hoger beroep waar de beschikking wordt bevestigd en de rechter zich bevoegd verklaart op grond van artikel 22, lid 2 van verordening 44/2001. E.ON heeft ook beroep ingesteld wegens schending van de Tsjechische Grondwet (schending recht op eerlijk proces) waarop het Tsjechisch Grondwettelijk Hof de eerdere beschikking vernietigt omdat de appelrechter de zaak op grond van VWEU artikel 267 aan het HvJEU had moeten voorleggen. De appelrechter neemt een nieuwe beschikking tot bevestiging van de beschikking van 22-06-2010 omdat hij sinds de wijziging

van het BRv niet langer een 'rechterlijke instantie waarvan de beslissingen niet vatbaar zijn voor hoger beroep' in de zin van VWEU artikel 267 is. Hij oordeelt dat de bevoegdheid van de Tsjechische gerechten voortvloeit uit artikel 5, lid 1 van Verordening 44/2001 aangezien het geschil van contractuele aard is en de plaats waar de verbintenis is of moet worden uitgevoerd in TSJ is gelegen. E.ON gaat opnieuw in cassatieberoep.

De verwijzende rechter stelt vast dat de zaak (temporeel) valt binnen de werkingssfeer van verordening 44/2001. Volgens de algemene basisregel wordt de internationale rechterlijke bevoegdheid bepaald op grond van de woonplaats van verweerder. In artikel 22 van de Verordening is daarop een uitzondering geformuleerd voor geschillen omtrent de geldigheid van een besluit van een orgaan van een vennootschap indien een dergelijk geschil het rechtstreekse voorwerp van een procedure is, waarbij het begrip 'geldigheid' autonoom dient te worden uitgelegd (C-372/07). De verwijzende rechter stelt o.a. de volgende vraag: Heeft artikel 22, punt 2, van verordening (EG) nr. 44/2001 ook betrekking op een procedure voor toetsing van de billijkheid van de vergoeding die een meerderheidsaandeelhouder als tegenwaarde voor effecten die een deelnemingsrecht vertegenwoordigen, moet betalen aan de vorige eigenaars van de effecten die aan hem werden overgedragen op grond van een besluit van de algemene vergadering van een naamloze vennootschap over de gedwongen overdracht van de resterende effecten aan die meerderheidsaandeelhouder ("uitkoop" of "squeeze out"), indien het bedrag van de billijke vergoeding wordt bepaald in het op de algemene vergadering van de naamloze vennootschap vastgestelde besluit en de rechterlijke beslissing waarbij een recht op een ander bedrag wordt toegekend, bindend is voor de meerderheidsaandeelhouder en de vennootschap wat betreft de grondslag van het toegekende recht, en ten aanzien van de andere eigenaars van effecten? Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-372/07 Hasset et Doherty;

RECHTSPRAAK LIDSTATEN

- Duitsland: The German Federal Court (BGH) ruled on the strict interpretation of the special consumer protection under Regulation N° 44/2001 ([Eurocaselaw](#))
- Zweden: More on the Swedish application of GS Media ([IPKat](#))
- Duitsland: GS Media finds its first application in Germany ([IPKat](#))
- Litouwen: Supreme Court of Latvia: Final Outcome of "flyLAL Lithuanian Airlines" ([conflict of laws](#))
- Eindhutspraak naar aanleiding van arrest HvJ 23 oktober Zaak C-302/13
- VK: Conflicts, conflicts Uber-al. Employment and conflict of laws (Rome I) in the Uber decision. ([GAVL](#))

LITERATUUR

- Brussels Ibis Regulation – Changes and Challenges of the Renewed Procedural Scheme ([conflict of laws](#))
Mr. J.G. Knot en Mr. J.L.D.J. Maasland, 'Nieuwe Europese IPR-verordeningen inzake huwelijksvermogensrecht en vermogensrechtelijke gevolgen van geregistreerde partnerschappen', [TE 2016-6, p. 112-120](#)
- Mr. E.N. Froh, Brexit en IPR- familierecht, in: [FJR 2016/66](#)
- Prof. mr. Th.M. de Boer, De herschikking van de Verordening Brussel II-bis: een eerste indruk, in: [FJR 2016/68](#)

REGELGEVING EU

Mededelingen van Zweden en Ierland, overeenkomstig artikel 8 van het Eerste Protocol betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen van het Verdrag inzake het recht dat van toepassing is op verbintenissen uit overeenkomst, voor ondertekening opengesteld te Rome op 19 juni 1980 en, artikel 11 van het Protocol betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken, [Pb C 453, 3.1.2 2016](#)

REGELGEVING NL – Massaschade collectieve actie

Advies Raad van State inzake het voorstel van wet tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering teneinde de afwikkeling van massaschade in een collectieve actie mogelijk te maken ([Strct. Nr. 63872](#))

OVERIG

Historiographie des rapports entre Droit de l'UE et Droit international privé ([ELSJ](#))

Kansspelen

HvJ – ARREST – 15 december 2016 – Zaak C-667/15 – Nationale Loterij – België - ECLI:EU:C:2016:958 – arrest

Lucky 4 All-systeem een verboden piramidesysteem is of minstens een misleidende handelspraktijk?

Richtlijn 2005/29/EG. De Nationale Loterij is een naamloze vennootschap van publiek recht die in België is gevestigd en daar is belast met de organisatie van de openbare loterijen. Deze vennootschap heeft bij een beroep bij de rechtbank van koophandel Antwerpen, afdeling Antwerpen (België), onder meer verzocht vast te stellen dat het Lucky 4 All-systeem een verboden piramidesysteem is of minstens een misleidende handelspraktijk.

Hof: Punt 14 van bijlage I bij richtlijn 2005/29/EG moet aldus worden uitgelegd dat op grond van deze bepaling een handelspraktijk ook als een „piramidesysteem” kan worden gekwalificeerd indien er slechts een indirecte band bestaat tussen de door nieuwe leden van een dergelijk systeem verrichte betalingen en de door de bestaande leden ontvangen vergoedingen.

 Lucky4All pyramid scheme in lotteries - CJEU in Nationale Loterij (C-667/15) (ECLB)

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 2 november 2016 – Zaak C-568/16 – Rasool

Zie onder: [Financiële diensten](#)

Kinderontvoering (Fa-S)

LITERATUUR

dr. mr. Geeske Ruitenbergh, 'De interpretatie van de weigeringsgronden uit het Haags Kinderontvoeringsverdrag in Nederland: een tussenstand na ruim 25 jaar', *F&R november 2016*

Landbouw en visserij (B)

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Oostenrijk – 10 oktober 2016 – Zaak C-554/16 – EP Agrarhandel

Landbouwsteun; verzend- of ontvangstdatum? sanctionering termijnoverschrijding

Verordening (EG) nr. 73/2009. Verordening (EG) nr. 1122/2009. Beschikking 2001/672/EG. Verzoekster is opgekomen tegen een afwijzing van runderpremies voor het jaar 2011. Deze zijn geweigerd omdat verzoekster zich niet aan de aanhoudperiodes heeft gehouden. Het gaat om vijf van de circa 50 door haar gehouden koeien. Volgens Beschikking 2001/672 dient de verplaatsing naar de zomerweiden tot uiterlijk 15 dagen na aankomst te worden gemeld. De melding is te laat binnengekomen. De door verzoekster opgeven runderen worden dan ook als niet geconstateerd beschouwd met als gevolg dat verzoekster niet voldoet aan de voorwaarden voor een premie. Verzoekster stelt dat het in de beschikking van de Europese Commissie niet op 'ontvangst' of 'binnenkomst' van het verplaatsingsbericht aankomt waardoor verzending op de laatste dag van de 15-dagetermijn mogelijk is. In geval de stelling dat de termijn niet is gehaald wordt gehandhaafd acht hij de sanctie voor de door de bezorgduur van de post te late ontvangst van enkele dagen, onevenredig. De verwijzende rechter (Verwaltungsgerichtshof) vraagt zich allereerst af welke datum voor de berekening van de indieningstermijn dient te worden uitgegaan, de verzend- of de ontvangstdatum. De termijn in de beschikking 2001/672 is aangepast aan de tijd die het omweiden kost (kan oplopen tot meer dan zeven dagen) maar voor berekening van de termijn geeft die beschikking geen oplossing. Over de kwestie niet-naleving van een termijn is in C-45/05 al door het HvJEU geoordeeld dat het recht op premie verloren gaat, maar inmiddels is de juridische situatie gewijzigd die de rechter aanzet tot het stellen van vraag 2. En in geval de te late melding niet leidt tot verlies van de subsidiabiliteit vraagt de rechter zich af of en zo ja welke sanctie dan zou moeten worden opgelegd. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-45/05 Schonewille-Prins

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Litouwen – 17 oktober 2016 – Zaak C-540/16 – Spika

Visquota; mededinging; reikwijdte Handvest

Verordening (EU) nr. 1380/2013. Artikelen 16, 20 en 52 Handvest EU. De Commissie heeft vergaderd over de toewijzing van visquota voor de Baltische Zee. Onder meer de gedetailleerde besluiten wie wat mag vangen zijn vastgelegd in de notulen. Verzoeksters stellen bij de regionale bestuursrechter Vilnius beroep tot vernietiging in van dit deel van de notulen. De verwijzende rechter zet uiteen dat volgens de Litouwse visserijwet marktdeelnemers actief in de commerciële visserij de mogelijkheid krijgen visquota te verkrijgen door simpelweg historische gegevens over hun visvangst over te leggen, terwijl marktdeelnemers die geen historische vangstgegevens hebben of wier historische gegevens wijzen op een geringe vangst, geen aanspraak hebben op een groter aandeel in de quota, behalve indien een marktdeelnemer met een historisch aandeel een deel van zijn individuele vangstmogelijkheden overdraagt. De mogelijkheden voor nieuwe marktdeelnemers, die enkel via de veiling een visquotum kunnen verwerven, of marktdeelnemers met geringe historische aandelen, zijn dus zeer beperkt. De rechter ziet dan ook geen gelijk speelveld. Hij legt de volgende vraag voor aan het HvJEU: Moeten artikel 17 en artikel 2, lid 5, onder c), van verordening (EU) nr. 1380/2013, in het licht van de artikelen 16 en 20 Handvest EU aldus worden uitgelegd dat het een lidstaat bij de uitoefening van de hem op grond van artikel 16, lid 6, toekomstige beoordelingsbevoegdheid verboden is om een zodanige methode voor de toewijzing van de hem toegewezen visquota te hanteren dat daaruit vanwege een grotere hoeveelheid vangstmogelijkheden ongelijke mededingingsvoorwaarden resulteren voor de op dat gebied actieve marktdeelnemers, ook al berust die methode op een transparant en objectief criterium?. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-372/08 P Atlantic Dawn;

CONSULTATIE

- Publieke consultatie over toekomst GLB begin 2017 ([Europa centraal](#))
- Mid-term evaluation of Regulation (EU) No 652/2014 on food and feed expenditure. ([EC](#))

OVERIG

EU-akkoord over visquota: meer tong, minder zeebaars voor Nederlandse vissers ([Europa decentraal](#))

LGBT- rights

OVERIG

- 2016 - a year in review ([ECHRSO](#))
- Alekseyev v Russia - further consideration by the Committee of Ministers ([ECHRSO](#))

Luchtvaart (c)

WIKI

 [Wiki luchtvaartclaims](#)

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland - 15 september 2016 – Gevoegde zaken C-538/16 en C-539/16 – Devine ea.

Opgedeelde vluchten waarbij de aansluiting gemist wordt door vertraging van de eerste vlucht

Verordening (EG) nr. 261/2004. Verordening (EU) nr. 1215/2012. Verzoeker in zaak C-538/16 heeft via boekingsplatform Opodo een reis geboekt van Jerez naar Madrid (met Spaanse Air Nostrum, verweerster) en aansluitend Madrid Frankfurt/M met Iberia. De eerste vlucht loopt vertraging op waardoor verzoeker de aansluiting mist. Hij arriveert pas de volgende dag in Frankfurt/M en eist compensatie van € 400. Hij start een procedure maar die wordt niet-ontvankelijk verklaard wegens ontbrekende (internationale) bevoegdheid. Volgens rechtspraak van het Bundesgerichtshof geldt voor 'opgedeelde' vluchten (uitgevoerd door verschillende maatschappijen) dat de volledige route relevant is, maar in casu gaat het om het door Opodo samenvoegen van twee afzonderlijke vluchten

van twee luchtvaartmaatschappijen en dienen de twee delen afzonderlijk te worden beschouwd (conform C-204/08). Plaats van vertrek en plaats van aankomst liggen derhalve beide in Spanje. Verzoeker heeft tegen die uitspraak beroep ingesteld bij de verwijzende rechter waar hij zijn eis handhaaft.

In zaak C-539/16 eist verzoeker eveneens een compensatie van € 400 voor een soortgelijke situatie. Hij boekt vluchten van Frankfurt/M naar Parijs en van Parijs naar Vigo. Alle vluchten dragen de code van Air France. Het gaat om de terugreis van Vigo – Parijs, uitgevoerd door verweerster HOP!, die vertraging oploopt waardoor verzoeker de aansluiting in Parijs mist en pas de volgende dag in Frankfurt/M arriveert. Ook zijn zaak wordt niet-ontvankelijk verklaard en ligt nu voor bij de verwijzende rechter. De verwijzende rechter stelt vast dat de bevoegdheid van de Duitse rechter slechts kan volgen uit artikel 7, lid 1 onder a en b van Verordening 1215/2012 (diensten). De twee vluchten hebben beide een 'Iberia' vluchtnummer gekregen; Iberia heeft voor uitvoering van de vlucht Jerez-Madrid een beroep gedaan op verweerster. Verweerster is dan ook niet de (mede-) contractant van verzoeker. Er moet rekening worden gehouden dat verordening 261/2004 uitsluitend betrekking heeft op verplichtingen van de luchtvaartmaatschappij die de betreffende vlucht 'feitelijk' uitvoert en de vaste jurisprudentie van het HvJEU dat de vluchten afzonderlijk moeten worden beschouwd. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-204/08 Rehder

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 4 oktober 2016 – Zaak C-559/16 – Bossen ea.

Uitleg begrip "afstand": de werkelijke afgelegde kilometers of de rechtstreekse afstand tussen vertrekpunt en aankomstpunt?

Verordening (EG) nr. 261/2004. Verzoeksters vorderen een (aanvullend bedrag aan) compensatie van elk € 150 van verweerster Brussels Airlines. Zij hebben bij verweerster een vlucht geboekt van Rome naar Brussel en aansluitend een vlucht naar Hamburg. Door vertraging van de eerste vlucht missen verzoeksters de aansluitende vlucht naar Hamburg. Het recht op compensatie voor de vertraging is door verweerster gehonoreerd door aan verzoeksters ieder € 250 uit te betalen, maar verzoeksters vorderen nu het restant van hun claim van elk € 400. Het geschil gaat om de afgelegde afstand. Verzoeksters stellen dat de afstand van de werkelijk afgelegde route telt (via Brussel = 1656 km) maar verweerster hanteert voor het begrip 'afstand' in artikel 7, lid 1 van verordening 261/2004 de rechtstreekse afstand tussen punt van vertrek en aankomst ('de grote cirkelmethode' = 1326 km). De verwijzende rechter stelt vast dat uitspraak in deze zaak afhankelijk is van de uitleg van het begrip 'afstand' in artikel 7, lid 1 van verordening 261/2004.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 26 oktober 2016 – Zaak C-562/16 – Rossnagel en Schröter

Vormt de omboeking naar een andere vlucht door een touroperator een situatie die valt binnen de werkingssfeer van artikel 4, lid 3, van verordening (EG) nr. 261/2004?

Verordening (EG) nr. 261/2004. Verzoekers hebben bij verweerster TUIfly een pakketreis geboekt van Karlsruhe naar Hurgada en terug naar Karlsruhe. Vier dagen voor de terugreis kregen verzoekers van verweerster te horen dat de terugvlucht werd vervroegd van 15.15 naar 13.25 uur met een andere maatschappij en naar Salzburg. Deze vlucht vond volgens planning plaats maar verzoekers zaten niet in deze vlucht. De verwijzende rechter stelt vast dat de vraag in deze zaak is of de omboeking een instapweigering in de zin van artikel 4, lid 3 verordening 261/2004 is. Hij gaat er vanuit dat verzoekers over een bevestigde boeking in de zin van artikel 3, lid 2 onder a verordening 261/2004 beschikten en ingepland waren voor de terugreis: zij hadden een op naam gesteld ticket met de (initiële) vluchtgegevens (vluchtnummer en reeds toebedeelde zitplaats) voor de terugreis. Hij sluit zich aan bij een arrest van het BGH waarbij is geoordeeld dat verzoekers niet verplicht zijn om de omboeking te betwisten noch om zich op het vervroegde tijdstip aan de gate te melden. Hij citeert vervolgens de overwegingen van het BGH in een eerder aan het HvJEU voorgelegde zaak die bij beschikking is doorgehaald (C-525/08) en sluit zich daarbij aan. Uit de definitie van instapweigering (artikel 2 j) zou kunnen worden afgeleid dat voor weigering een afwijzing van de passagiers door de uitvoerende luchtvaartmaatschappij aan de boarding gate vereist is. Gezien de vervaging van het onderscheid tussen geregeld en ongeregeld luchtvervoer zou bescherming van de passagiers ook voor ongeregelde vluchten (zoals pakketreizen) moeten gelden. Hij wijst daarvoor op de adressaat van artikel 4, lid 1: de uitvoerende luchtvaartmaatschappij en de verschillen in de taalversies van artikel 4, lid 3, alleen in de 'actieve' vertalingen (Frans en Spaans) wordt de luchtvaartmaatschappij aangewezen als degene die weigert passagiers aan boord te nemen en zo compensatieplichtig wordt. In veel andere taalversies is dit artikel 'passief' geformuleerd. Voor de passagier die niet met de omboeking heeft ingestemd komt de omboeking neer op instapweigering.

Het feit dat deze weigering niet aan de gate maar al eerder heeft plaatsgevonden mag er niet toe leiden dat de pakketreiziger van bescherming van de verordening wordt beroofd. Om te voorkomen dat pakketreizigers in het ongewisse blijven tot wie zij zich voor compensatie dienen te wenden (zoals in casu het reisbureau de vluchtwijziging meldde) zou de overplaatsing door derden niet anders behandeld moeten worden dan overplaatsingen door de luchtvaartmaatschappij. Dit zou ook stroken met de Duitse rechtsleer dat omzeiling van de verordening moet worden voorkomen. Vormt de omboeking naar een andere vlucht een situatie die valt binnen de werkingssfeer van artikel 4, lid 3, van verordening (EG) nr. 261/2004? Indien de eerste vraag bevestigend wordt beantwoord: dient deze bepaling ook te worden toegepast op een omboeking die niet uitgaat van de luchtvaartmaatschappij, maar alleen van de touroperator?

EINDUITSPRAAK NA AANHOUDING – Rechtbank Noord-Holland – 21 december 2016 - ECLI:NL:RBNHO:2016:10472 -ECLI:NL:RBNHO:2016:10468 (e-archief)

Na arrest HvJ 17 maart 2016 – Zaken C- 145/15 en C-146/15 Ruijsenaars

Verordening (EG) nr. 261/2004. Handhavingsverzoek compensatie vergoeding voor annulering of vertraging vlucht. Naar verweerder heeft toegelicht, komt het voor dat ook naar aanleiding van individuele klachten van luchtvaartpassagiers handhavingsmaatregelen worden genomen tegen een luchtvaartmaatschappij. Verweerder maakt daarbij gebruik van zijn bevoegdheid op grond van artikel 11.15 van de Wet luchtvaart. Het gebruik van deze bevoegdheid is hier echter niet aan de orde. Bovendien kunnen individuele luchtvaartpassagiers niet als belanghebbenden worden aangemerkt bij de weigering gebruik te maken van die bevoegdheid, zoals verweerder terecht betoogt. Dat het eveneens voor komt dat verweerder ook in individuele gevallen zijn oordeel geeft over de handelwijze van de betrokken luchtvaartmaatschappij, betekent gelet op de uitspraken van 11 maart 2015 en 22 juni 2016 niet dat daartegen voor de individuele klager bestuursrechtelijke rechtsbescherming open staat of open moet staan. Gelet op de voorgaande overwegingen was verweerder niet bevoegd om de verzoeken van eisers in te willigen. In de bestreden besluiten is dit niet onderkend. De beroepen zijn daarom gegrond.

Mededinging

HvJ – ARREST – 13 december 2016 – Zaak T-95/15 – Printeos e.a./Commissie – ECLI:EU:T:2016:722 – arrest

Geldboete na inbreuk artikel 101 VWEU

Verordening (EG) nr. 1/2003. Artikel 101 VWEU. Door Europese Commissie opgelegde boetes vanwege inbreuk op artikel 101 VWEU op de Europese markt van standaardenvelopen en bedrukte enveloppen.

Gerecht: Artikel 2, lid 1, onder e), van besluit C(2014) 9295 final van de Commissie van 10 december 2014, in een procedure op grond van artikel [101 VWEU] en artikel 53 van de EER-Overeenkomst (AT.39780 – Enveloppen), wordt nietig verklaard.

HvJ – CONCLUSIE A-G WAHL – 8 december 2016 – Feralpi Holding SpA ea. – Zaak C-85/15 P, Gevoegde zaken C-86/15 P en C-87/15 P, Zaken C-88/15 P en C-89/15 P

Voorwaarden waaronder de verzwarende omstandigheid van recidive toepassing kan vinden

Verordening nr. 1/2003. Verordening (EG) nr. 773/2004. Deze hogere voorzieningen betreffen een aantal procedurele kwesties, zoals het juiste verloop van de procedure volgens verordening nr. 1/2003 en verordening (EG) nr. 773/2004, de voorwaarden waaronder de verzwarende omstandigheid van recidive toepassing kan vinden, alsmede de rechtsmiddelen die beschikbaar zijn in geval van een onredelijk lange duur van de procedure bij het Gerecht.

A-G: Gelet op een en ander geef ik het Hof in overweging: de arresten van het Gerecht van 9 december 2014 in de zaak Feralpi/Commissie, T-70/10; in de zaak Riva Fire/Commissie, T-83/10; in de zaak Alfa Acciai/Commissie, T-85/10; in de zaak Ferriere Nord/Commissie, T-90/10, en in de zaak Ferriera Valsabbia en Valsabbia Investimenti/Commissie, T-92/10, te vernietigen; de beschikking van de Commissie C(2009) 7492 definitief betreffende een procedure op grond van

artikel 65 KS (Zaak COMP/37.956 – betonstaal, nieuwe beschikking) van 30 september 2009 nietig te verklaren.

HvJ – CONCLUSIE A-G WAHL – 21 december 2016 – Zaak C-516/15 P – Akzo Nobel e.a. / Commissie – ECLI:EU:C:2016:1004 – conclusie

Toerekening van aansprakelijkheid voor mededingingsverstorende gedragingen

Verordening (EG) nr. 1/2003. Artikel 81 EG. Het Hof wordt verzocht op een aantal punten te preciseren welke gevolgen er concreet moeten worden getrokken uit de beginselen die het heeft geformuleerd op het gebied van de toerekening van aansprakelijkheid voor mededingingsverstorende gedragingen.

A-G: Het arrest van 15 juli 2015 in zaak T-47/10 (Akzo Nobel e.a./Commissie) wordt vernietigd voor zover daarin is geoordeeld dat de aansprakelijkheid voor de geldboeten die aanvankelijk aan Akzo Nobel Chemicals GmbH en Akzo Nobel Chemicals BV waren opgelegd wegens hun deelname aan de inbreuken, voor de periode voorafgaand aan 28 juni 1993 nog steeds aan Akzo Nobel NV kon worden toegerekend. Beschikking C(2009) 8682 wordt nietig verklaard voor zover deze met betrekking tot de periode voorafgaand aan 28 juni 1993 een geldboete oplegt aan Akzo Nobel NV wegens het inbreukmakende gedrag van Akzo Nobel Chemicals GmbH en Akzo Nobel Chemicals BV.

GERECHT – ARREST – 13 december 2016 - Printeos, SA ea. – Zaak T-95/15 – ECLI:EU:T:2016:722 – arrest

Beroep tegen besluit tot betaling van een boete wegens schending mededingingswetgeving, aangezien verzoeksters het boetebedrag betwisten

Artikel 101 VWEU. Verordening (EG) nr. 1/2003. Bij besluit van 10 december 2014 heeft de Europese Commissie vastgesteld dat verzoeksters inbreuk hadden gemaakt op de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte door deel te hebben genomen aan een mededingingsregeling die werd gesloten en uitgevoerd op de Europese markt van standaardenveloppen en bedrukte enveloppen. Deze mededingingsregeling beoogde verkoopprijzen te coördineren, klanten te verdelen en gevoelige commerciële informatie uit te wisselen. Verzoeksters betwisten niet hun deelname aan de inbreuk, maar verzoeken om nietigverklaring van het bestreden besluit voor zover hun daarbij een boete wordt opgelegd waarvan zij het bedrag betwisten.

Gerecht: Artikel 2, lid 1, onder e), van besluit C(2014) 9295 final van de Commissie van 10 december 2014, in een procedure op grond van artikel [101 VWEU] en artikel 53 van de EER-Overeenkomst (AT.39780 – Enveloppen), wordt nietig verklaard.

GERECHT – ARREST – 15 december 2016 – Zaak T-762/14 – Philips en Philips France / Commissie – Nederland – ECLI:EU:T:2016:738 – persbericht – arrest

GERECHT – ARREST – 15 december 2016 – Zaak T-758/14 – Infineon Technologies / Commissie – ECLI:EU:T:2016:737 – persbericht – arrest

Artikel 101 VWEU. Het Gerecht verwerpt de beroepen van Philips en Infineon in het kader van het kartel op de markt van smartcardchips.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Spanje – 18 oktober 2016 – Zaak C-547/16 – Gasorba ea.

Concessie tankstation; non-concurrentiebeding

Verordening (EG) nr. 1/2003. In 1993 hebben medeverzoekers (het echtpaar) Rico Gil en González met Repsol (verweerster) twee overeenkomsten gesloten over respectievelijk het recht van vruchtgebruik voor 25 jaar op een stuk grond met daarop een tankstation, alsmede voor de concessie tot exploitatie daarvan, en een overdracht van de exploitatie van het tankstation. In 1994 richt het echtpaar tezamen met hun twee kinderen de vennootschap Gasorba op die de overeenkomsten met verweerster overneemt. In de huurovereenkomst is een verplichting tot exclusieve afname bij verweerster opgenomen. Verzoekster Gasorba dagvaardt verweerster om de absolute nietigheid van het non-concurrentiebeding te laten vaststellen alsmede overschrijding van de toegestane

maximumtermijn voor exclusieve bevoorrading. De verwijzende rechter haalt een onderzoek naar de diverse overeenkomsten van verweerster door de Europese Commissie aan waarin de Europese Commissie haar zorgen uit over de mogelijke mededingingsproblemen die non-concurrentiebedingen met name voor brandstoffen kunnen opleveren. Verweerster biedt daarop verschillende oplossingen aan hetgeen leidt tot de beschikking van de Europese Commissie waarmee de procedure wordt beëindigd. De verwijzende rechter vraagt zich af of het door deze beschikking uitgesloten is dat de litigieuze overeenkomsten als nietig kunnen worden beschouwd wegens strijd met (het huidige) artikel 101 VWEU. Verweerster was eerder partij in de zaak C-142/13 (bij beschikking afgedaan) maar in die uitspraak zijn de mogelijke gevolgen van de beschikking niet meegenomen. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-279/06 CEPESA; C-260/07 Pedro IV Servicios SL; C-142/13 Bright Service;

OVERIG

166 miljoen euro boete voor drie batterijenproducenten ([rechtennieuws](#))

Milieu en natuur

HvJ – ARREST – 7 december 2016 – Zaak C-686/15 – Vodoopskrba i odvodnja – Kroatië – ECLI:EU:C:2016:927 – [arrest](#)

De waterprijs mag naast de werkelijke kosten ook vaste kosten bevatten

Richtlijn 2000/60/EG. Vodoopskrba i odvodnja is de leverancier van gemeentelijke watervoorzieningsdiensten op het grondgebied van een aantal Kroatische steden, waaronder Zagreb. Zij heeft voor de verwijzende rechter een procedure wegens wanbetaling ingesteld tegen Klafurić, die een deel van het bedrag van de waterfacturen voor de periode tussen december 2013 en juni 2014 betwist. Klafurić betwist dat zij het vaste gedeelte van de prijs van de waterdiensten dient te betalen, dat los van het werkelijke waterverbruik wordt berekend. Volgens de verwijzende rechter moet de verbruiker enkel betalen voor zijn waterverbruik op basis van hetgeen op zijn meter wordt uitgelezen en overeenkomt met het variabele gedeelte van zijn factuur. Volgens hem is de toepasselijke nationale wetgeving „niet in overeenstemming gebracht” met richtlijn 2000/60 wat de vaststelling van de prijs en de wijze van betaling van het water betreft. Ze verwijzende rechter wil weten: Hoe wordt volgens het Unierecht de prijs berekend voor watervoorziening die wordt gefactureerd per appartement in een woongebouw of per gezinswoning? Betreffen de door de burgers van de Unie te betalen facturen voor het waterverbruik enkel het werkelijke van de watermeter afgelezen verbruik of dienen zij ook andere posten of lasten te betalen?”

Hof: Richtlijn 2000/60/EG moet aldus worden uitgelegd dat zij niet in de weg staat aan een nationale regeling als in het hoofdgeding, die bepaalt dat de aan de verbruiker in rekening gebrachte prijs van waterdiensten niet alleen een variabel gedeelte omvat, dat wordt berekend op basis van de door de betrokkene werkelijk verbruikte hoeveelheid water, maar ook een vast gedeelte, dat losstaat van die hoeveelheid.

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-444/15 – Associazione Italia Nostra Onlus – Italië – ECLI:EU:C:2016:978 – [arrest](#)

Milieubeoordeling; Natura 2000-gebied in de buurt van Venetië

Richtlijn 2001/42/EG. In de lagune van Venetië, aan de zuidpunt van het eiland Pellestrina, ligt een eiland genaamd „Ca’ Roman”, dat hoort bij de Comune di Venezia. Gelet op het belang van de aanwezige natuur, is de Ca’ Roman-biotop onder meer opgenomen in het Natura 2000-netwerk. De verwijzende rechter merkt op dat er op Ca’ Roman een gebied met verlaten gebouwen is dat grenst aan die GCB’s en SBZ’s van de Lagune van Venetië. De gemeenteraad van de Comune di Venezia heeft een plan voor de herbesteding van de verlaten gebouwen, waarvoor krachtens de habitatrichtlijn een beoordeling van de gevolgen voor het milieu is uitgevoerd, goedgekeurd. Het plan kreeg weliswaar een gunstige beoordeling, maar er werden tal van eisen gesteld ter bescherming van de betrokken GCB’s en SBZ’s. Er is echter geen milieubeoordeling als bedoeld in richtlijn 2001/42 uitgevoerd.

Hof: Artikel 3, lid 3, van richtlijn 2001/42, gelezen in samenhang met overweging 10 van die richtlijn, moet aldus worden uitgelegd dat bij het definiëren van het in dat lid gebruikte begrip „kleine gebieden op lokaal niveau” naar de omvang van het betrokken gebied moet worden verwezen met

inachtneming van de volgende voorwaarden: het plan of programma wordt door een lokale instantie, en niet door een regionale of nationale instantie, opgesteld en/of vastgesteld, en binnen het onder de lokale instantie ressorterende grondgebied is de omvang van dat gebied, vergeleken met die van dat grondgebied, gering.

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Zaak C-272/15 – Swiss International Air Lines – VK – ECLI:EU:C:2016:993 – arrest

Broeikasgasemissierechten. Vluchten Swiss International tussen Zwitserland en lidstaten EER

Richtlijn 2003/87/EG. Besluit nr. 377/2013/EU. Swiss International is een in Zwitserland gevestigde luchtvaartmaatschappij. Voor het jaar 2012 heeft deze vennootschap een bepaald aantal broeikasgasemissierechten verworven, waarvan sommige kosteloos en sommige tegen betaling. Zij heeft emissierechten ingeleverd ten belope van de emissies van de vluchten die zij in de loop van dat jaar heeft uitgevoerd tussen de lidstaten van de EER en Zwitserland. Swiss International heeft verzocht om nietigverklaring van de in het hoofdgeding aan de orde zijnde nationale regelgeving op grond dat het algemene beginsel van gelijke behandeling wordt geschonden door het feit dat vluchten van en naar Zwitserland krachtens deze regelgeving, waarbij besluit nr. 377/2013 in nationaal recht wordt omgezet, niet vallen onder de afwijking van de regels van richtlijn 2003/87.

Hof: Bij de toetsing van besluit nr. 377/2013/EU tot tijdelijke afwijking van richtlijn 2003/87/EG is niet gebleken van elementen die de geldigheid van dit besluit aantasten, voor zover de in artikel 1 van dit besluit bedoelde tijdelijke afwijking van de vereisten inzake de inlevering van broeikasgasemissierechten voor vluchten die tijdens het jaar 2012 hebben plaatsgevonden tussen de lidstaten van de Europese Unie en de meeste derde landen, die voortvloeien uit artikel 12, lid 2 bis, en artikel 16, van richtlijn 2003/87/EG met name niet geldt voor vluchten van en naar luchtvaartterreinen in Zwitserland.

HvJ – CONCLUSIE A-G TANCHEV – 21 december 2016 – Zaak C-535/15 – Pinckernelle – Duitsland – ECLI:EU:C:2016:996 – conclusie

REACH; registratievereisten

Verordening (EG) nr. 1907/2006. De vraag die in deze zaak aan het Hof wordt voorgelegd, betreft de materiële werkingssfeer van de registratievereisten van artikel 5 van verordening (EG) nr. 1907/2006 (REACH-verordening). De verwijzend rechter vraagt met name of een overheidsinstantie, zoals de stad Hamburg, aan een handelaar die een chemische stof, in dit geval nicotinesulfaat, in de Unie heeft geïmporteerd zonder te voldoen aan het vereiste van registratie bij het Europees Agentschap voor chemische stoffen, kan weigeren toestemming te verlenen om de chemische stof uit te voeren uit de Unie. De stad Hamburg wil dit doen op de grond dat de uitvoer van het bewuste nicotinesulfaat een opzichzelfstaande inbreuk op artikel 5 van de REACH-verordening vormt.

A-G: Hoewel ik begrip heb voor de zorgen van Duitsland en de stad Hamburg dat een uitlegging van de term „in de handel gebracht” in artikel 5 van de REACH-verordening die niet de uitvoer van niet bij invoer geregistreerde chemische stoffen omvat, de deur kan openen voor wetteloze importeurs die de Unievereisten voor de registratie van chemische stoffen willens en wetens schenden in de overtuiging dat zij die stoffen toch weer kunnen uitvoeren, kan dit scenario mijns inziens worden vermeden door een strenge toepassing van de artikelen 5, 6, 7 en 126 van de REACH-verordening in onderlinge samenhang. Artikel 5 van verordening (EG) nr. 1907/2006, moet aldus worden uitgelegd dat, onverminderd alle vereisten van de artikelen 6, 7, 21, 23 en 126 van de REACH-verordening, stoffen die niet overeenkomstig de desbetreffende bepalingen van titel II van de REACH-verordening zijn geregistreerd, uit het grondgebied van de Unie mogen worden uitgevoerd.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Spanje – 25 oktober 2016 – Zaak C-561/16 – Saras Energia

Energie-efficiëntie; verplichte bijdrage aan fonds

Richtlijn 2012/27/EU. De Spaanse wet verplicht bedrijven aan energiebesparingsverplichtingen te voldoen middels een bijdrage aan een fonds voor energie-efficiëntie zonder aan de bedrijven zelf de mogelijkheid te laten energiebesparende maatregelen te nemen. Verzoekster heeft beroep ingesteld tegen een besluit tot uitvoering van de Spaanse wet omdat zij twijfelt aan verenigbaarheid van de uitvoeringsregeling met de wet en met Richtlijn 2012/27. Ook maken zij bezwaar tegen het feit dat de verplichting alleen aan detailhandelaren en niet aan distributeurs wordt opgelegd. De Spaanse

wetgever heeft geen gebruik gemaakt van de in de richtlijn gegeven mogelijkheid dat partijen door middel van alternatieve maatregelen aan energiebesparingsverplichtingen mogen voldoen, maar heeft enkel het nationaal fonds ingesteld als genoemd in artikel 20, lid 4 van de richtlijn. In de wet is de mogelijkheid opgenomen (maar tot nu toe niet uitgewerkt) als alternatief een regeling te treffen waarbij wordt aangetoond dat daadwerkelijk een energiebesparing is gerealiseerd. De verwijzende rechter twijfelt aan de verenigbaarheid van de Spaanse regeling met richtlijn 2012/27 met name omdat slechts door middel van de minder belangrijke wijze van het voldoen aan de verplichtingen (het fonds) aan de richtlijn kan worden voldaan. Daarnaast is hem uit de richtlijn niet duidelijk of beperking tot detailhandelaren is toegestaan. In de Spaanse wet is daarvoor geen rechtvaardiging gegeven.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 3 november 2016 – Zaak C-572/16 – INEOS

Broeikasgasemissierechten; rekenmethode; herberekening?

Richtlijn 2003/87/EG. Besluit 2011/278/EU. Verzoekster exploiteert een petrochemisch productiecomplex in Keulen. Verzoekster krijgt (slechts) 3 867 032 rechten toegewezen en maakt daartegen bezwaar. Zij bestrijdt de rekenmethode, de door Duitse autoriteiten toegepaste transsectorale correctiefactor die bovendien onjuist berekend is en is van mening dat de Duitse autoriteiten verplicht zijn haar wegens de ontbrekende emissiegegevens over 2006 en 2007 om aanvulling of herberekening had moeten vragen. De verwijzende rechter stelt vast dat de richtlijn geen uitdrukkelijke regeling bevat over het verlies van aanspraak wegens te late dan wel gecorrigeerde indiening na eerdere toewijzing van rechten. Hij vraagt zich af of de Duitse regeling verenigbaar is met EU-recht. Verzoeksters bezwaren voor wat betreft de transsectorale correctiefactor heeft het HvJEU reeds uitputtend behandeld in de zaken C-191/14 en C-506/14. Aangehaalde (recente) jurisprudentie: C-191/14 Borealis; C-506/14 Yara Suomi.

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Duitsland – 3 november 2016 – Gevoegde prejudiciële hofzaken C-577/16 – Trinseo Deutschland

Broeikasgasemissierechten

Richtlijn 2003/87/EG. Verzoekster is exploitant van een installatie voor de productie van polycarbonaat. De installatie heeft een goedgekeurde productiecapaciteit van meer dan 100 ton polycarbonaat per dag en betreft de voor de productie van polycarbonaat benodigde stoom van een plaatselijke krachtcentrale die aan de emissierechtenhandel dient deel te nemen. Verzoekster dient een verzoek in om kosteloze toewijzing van emissierechten. Dit verzoek wordt afgewezen omdat de productie van polycarbonaat niet op de in de bijlage bij de Duitse emissiehandelwet genoemde limitatieve lijst van stoffen is opgenomen. Dit geldt ongeacht het feit dat de Europese Commissie in besluit 2011/278/EU heeft beslist dat de levering van warmte aan polymerisatie-installaties voor de installatie die warmte uitvoert, moet worden beschouwd als de levering van warmte aan een installatie die onder de emissierechtenhandel valt. Verzoeksters bezwaar wordt afgewezen, waarna zij in beroep gaat. Zij stelt dat op grond van artikel 2, lid 1 jo. bijlage I van richtlijn 2003/87 haar activiteiten binnen de werkingssfeer van die richtlijn vallen en in de aangepaste lijst bij de wijzigingsrichtlijn 2009/29 is opgenomen. De verwijzende rechter stelt vast dat de vraag of verzoekster binnen de werkingssfeer van het recht inzake de emissiehandel valt en of zij zich kan beroepen op de rechtstreekse werking van de richtlijn emissiehandel, gevolgen heeft voor de hoogte van verzoeksters aanspraak op kosteloze toewijzing van emissierechten.

NOTEN

– bij HvJ 28 juli 2016 Zaak C-457/15 Vattenfall Europe Generation

M.G.W.M. Peeters, Broeikasgasemissiehandel, in: *M en R 2016/132*

– bij HvJ 23 november 2016 Zaak C-673/13 P Greenpeace en Pesticide Action Network

Access to information relating to emissions into the environment – Case C-673/13 P Commission v Greenpeace Nederland and PAN Europe (*European law blog*)

REGELGEVING EU

- Air quality: new stricter limits for pollutant emissions (*Raad*)
- EU Vogel- en Habitatrichtlijnen blijven van kracht (*Europe decentraal*)

KAMERVragen – na arrest HvJ 23 november 2016 zaak C-673/13 P Greenpeace

Vragen van de leden Voortman en Grashoff (beiden GroenLinks) aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Staatssecretaris van Economische Zaken over het arrest van het Europees Hof van Justitie inzake het achterhouden van milieu-informatie in het kader van bedrijfsbelang (Vergaderjaar 2016-2017 Aanhangselnummer 817)

LITERATUUR

Mr. T.J. Thurlings, Omgevingswet en emissiehandel, in: M en R 2016/121

OVERIG

- Frankrijk voor Europees Hof wegens ortolaantraditie (Europa-nu)
- Europese Commissie laat Vogel- en Habitatrichtlijnen ongemoeid (Europa-nu)
- EU Vogel- en Habitatrichtlijnen blijven van kracht (Europa decentraal)

Ne bis in idem (B – S)

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Italië – 20 september 2016 - Zaak C-537/16 – Garlsson Real Estate e.a.

Strafrecht en bestuursrecht; ne bis in idem; marktmanipulatie

Artikel 4, Protocol nr. 7 EVRM. Artikel 50 Handvest EU. Verzoekende partijen worden in een administratieve procedure beboet wegens door de Italiaanse vennootschaps- en beursautoriteit – ‘Consob’) vastgestelde onrechtmatige marktmanipulatie. Verweerster constateerde dat het abnormale koersverloop van de aandelen van RCS Mediagroup het gevolg was van manipulatie van het publiek en doelbewust onttrekking van die activiteit aan het zicht van verweerster. Verzoeksters vechten de boete aan die in eerste aanleg wordt verminderd. Tegen die beslissing stellen alle partijen beroep in cassatie in. Tegelijkertijd wordt tegen één van de verweerders (directeur van verzoekster) een strafzaak ingeleid voor dezelfde feiten als hem in de administratieve procedure wordt verweten. Hij krijgt een straf opgelegd van vier jaar en zes maanden opsluiting na een zogenoemd “patteggiamento”-vonnis (uitspraak die tot stand is gekomen via een transactieprocedure en die naar Italiaans recht is gelijkgesteld met een vonnis inhoudende een strafrechtelijke veroordeling). Deze uitspraak is inmiddels onherroepelijk geworden. De straf is wegens de keuze voor genoemde procedure teruggebracht tot drie jaar en vervolgens is hem wettelijk gratie verleend. De (vele) bijkomende straffen blijven wel (voor drie jaar) van kracht. De verwijzende cassatierechter legt een vraag voor aan het Constitutioneel Hof over de grondwettigheid van het wetsartikel waarin zowel een strafrechtelijke als een bestuursrechtelijke straf wordt opgelegd (zijnde in strijd met het ne bis in idem-beginsel in het EVRM), maar die vraag wordt wegens onduidelijkheid niet-ontvankelijk verklaard.

Overlevering en uitlevering (S)

NOOT – bij HvJ 1 juni 2016 Zaak C-241/15 Bob-Dogi

Een Europees aanhoudingsbevel ter fine van strafvervolgung moet berusten op een daarvan onderscheden nationaal aanhoudingsbevel; bij gebreke daarvan mag geen gevolg worden gegeven aan het Europees aanhoudingsbevel, in: SEW 216, nummer 12

REGELGEVING NL - Implementatie richtlijn Europees onderzoeksbevel

Advies Raad van State inzake wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter implementatie van de richtlijn 2014/41/EU van het Europees Parlement en de Raad van 3 april 2014 betreffende het Europees onderzoeksbevel in strafzaken (Strct. Nr. 65451)

LITERATUUR

V.H. Glerum, Recente rechtspraak HvJ EU over het Europees aanhoudingsbevel, in: Delikt en Delinkwent, *DD 2016/79*

Prejudiciële procedure

PREJUDICIËLE VERWIJZING – Spanje – 21 oktober 2016 - Zaak C-546/16 – Montte

Zie onder: Aanbesteding en overheidsopdrachten

LITERATUUR

Martijn Snoep & Laura Di Bella, Hof van Justitie neemt motiveringsplicht aan bij het niet-stellen van prejudiciële vragen, in: *NJB 2016/2291*

OVERIG

To refer or not to refer, that is the question... (*EUtopia*)

Privacy en persoonsgegevens

EHRM – ARREST – Eylem Kaya ea. t. Turkije – 13 december 2016 – persbericht – arrest (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1213JUD002662307

Het lezen door de gevangenisautoriteiten van de correspondentie tussen klagster en haar advocaat levert een schending op van artikel 8 EVRM

Artikel 8 EVRM. Het Hof heeft in de onderhavige zaak unaniem geoordeeld dat er sprake is van schending van artikel 8 EVRM. Centraal in deze zaak stond het systematisch toezien door de gevangenisautoriteiten op de correspondentie tussen gevangene, klagster, en haar advocaat. De brief van klagster, veroordeeld ter zake van corruptie en lidmaatschap van een criminele organisatie, aan haar advocaat is door de administratie van de gevangenis bestempeld als 'gezien', hetgeen suggereert dat de gevangenisautoriteiten de inhoud van de brief onder ogen hebben gehad. Klagster beroept zich op schending van het recht op privéleven.

Het Hof oordeelt dat, ondanks dat de inmenging van de gevangenisautoriteiten is voorzien in nationale regelgeving betrekking hebbende op veroordeelden van betrokkenheid bij een criminele organisatie, en derhalve een legitiem doel dient, namelijk het voorkomen van verstoring van de openbare orde of het begaan van een delict, het fysiek controleren van correspondentie door gevangenisautoriteiten niet proportioneel is. De regeling bevat namelijk onvoldoende waarborgen om te verzekeren dat de inhoud van de correspondentie geheim zou blijven, met name op basis van het gehanteerde beleid dat brieven in een open envelop aan de gevangenisautoriteiten overhandigd dienen te worden.

- Case of Eylem Kaya v. Turkey: systematic monitoring of a prisoner's correspondence with her lawyer was disproportionate ([europeancourts](#))

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Gevoegde zaken C-203/15 en C-698/15 – Tele2 Sverige en Watson e.a. – Zweden – **Grote Kamer** – ECLI:EU:C:2016:970 – persbericht – arrest

Lidstaten mogen geen algemene plicht tot bewaren persoonsgegevens opleggen aan telecom-aanbieders

Richtlijn 2002/58/EG. Artikelen 7, 8 en 11 en artikel 52, lid 1 Handvest EU. De vragen in deze zaken betreffen kort gezegd de verenigbaarheid van nationale regelingen waarin een algemene verplichting tot bewaring van gegevens is opgenomen, met richtlijn 2002/58/EG en met het Handvest van de grondrechten. Met het oog op de beantwoording van die vragen dient het Hof te verduidelijken welke uitlegging er in een nationale context moet worden gegeven aan het arrest Digital Rights Ireland e.a. waarin de Grote kamer van het Hof richtlijn 2006/24/EG ongeldig heeft verklaard.

Hof: De lidstaten kunnen de aanbieders van elektronische communicatiediensten geen algemene verplichting tot bewaring van gegevens opleggen. Het Unierecht verzet zich tegen een algemene en ongedifferentieerde bewaring van de verkeersgegevens en de locatiegegevens, maar het staat de lidstaten vrij om, uitsluitend ter bestrijding van criminaliteit, preventief te voorzien in gerichte bewaring van deze gegevens, op voorwaarde dat die bewaring, wat de categorieën van te bewaren gegevens en de betrokken communicatiemiddelen, personen en duur van de bewaring betreft, tot het strikt noodzakelijke wordt beperkt. De toegang van de nationale autoriteiten tot de bewaarde gegevens moet aan voorwaarden worden onderworpen, waaronder met name voorafgaand toezicht door een onafhankelijke autoriteit en bewaring van de gegevens op het grondgebied van de Unie.

- 📌 A Christmas Present for Privacy Activists: Tele2 Sverige / Davis & Watson ([Panopticon](#))
- 📌 Algemene bewaring gegevens gebruikers elektronische communicatiemiddelen in strijd met e-privacyrichtlijn ([Boek9](#))
- 📌 Data retention and national law: the ECJ ruling in Joined Cases C-203/15 and C-698/15 Tele2 and Watson (Grand Chamber) ([EU law analysis](#))
- 📌 Bis repetita...Les États membres ne peuvent pas imposer une obligation générale de conservation de données aux fournisseurs de services de communications électroniques (Réflexions à propos de l'arrêt de la CJUE, 21 décembre 2016, Tele2 Sverige AB (C-203/15) et Secretary of State for the Home Department (C-698/15)([ELSJ](#)))
- 📌 EU-Hof: volledige bewaarplicht mag niet ([Europa.nu](#))
- 📌 Case Law, CJEU, Tele Sverige/Watson: Who sees you when you're sleeping? Who knows when you're awake? – Angela Patrick ([inforrm's](#))
- 📌 Data retention and national law: the ECJ ruling in Joined Cases C-203/15 and C-698/15 Tele2 and Watson (Grand Chamber) ([Inforrm's](#))
- 📌 Richtlijn verzet zich tegen nationale regeling die voorziet in algemene en ongedifferentieerde bewaring van alle verkeersgegevens, locatiegegevens van alle elektronische communicatiemiddelen ([IT&recht](#))
- 📌 La Cour de Justice et la "conservation généralisée des données" ([Libertés chéries](#))
- 📌 The Huge New European Court Data Spying Judgment In Plain English ([rights info](#))
- 📌 Aanpassing bewaarplicht nu al onderuitgehaald ([sconline](#))
- 📌 Who sees you when you're sleeping? Who knows when you're awake? ([UK human rights](#))

NOTEN

– bij HvJ 19 oktober 2016 zaak **C-582/14 Breyer**

IP addresses as personal data - the CJEU's judgment in C-582/14 Breyer ([EU Law analysis](#))

– bij EHRM **Barbulescu t. Roemenië**

Resuscitating Workplace Privacy? A Brief Account of the Grand Chamber Hearing in *Bărbulescu v. Romania* ([Strasbourg observers](#))

EINDUITSPRAAK NA AANHOUDING – Rechtbank Amsterdam – 23 december 2016 – [ECLI:NL:RBAMS:2016:8684](#) (e-archief)

Na HvJ 16 april 2016 - [Zaken C-446/12 tot en met C-449/12 Willems](#)

Verordening (EG) nr. 2252/2004. Richtlijn 95/46/EG. Aanvraag identiteitskaart buiten behandeling gelaten wegens weigering afnemen vingerafdrukken. Conform de conclusie van de Afdeling en de daaraan ten grondslag liggende motivering, zoals neergelegd in de hierboven aangehaalde uitspraak, is de rechtbank van oordeel dat de beroepsgronden van eiser, welke zijn gericht tegen het niet in behandeling nemen van zijn aanvraag, slagen. De rechtbank verklaart het beroep gegrond.

RECHTSPRAAK LIDSTATEN

La géolocalisation : quelques précisions sur sa définition ([libertés chéries](#))

OVERIG

- Privacyregels telecomsector gaan ook gelden voor internetdiensten ([rechtennieuws](#))
- Camera, Camera, on the Wall... ([ECLB](#))
- Early Christmas present or a lump of coal?: Data retention and the leaked ePrivacy Regulation ([EU law analysis](#))
- Europese privacyverordening in aantocht: toezichthouders publiceren richtlijnen ([Ellen Timmer](#))

- Onderzoek naar de beveiliging van patiëntgegevens (*Bijlage bij Kamerstuk 33509;31765 nr. V*)
- Appel à contribution: Droit à l'oubli, droit au déréférencement en Europe et au-delà, deadline 20 februari 2017 ([blogdroit européen](#))

Procesrecht en recht op eerlijk proces – strafrecht

EHRM – ONTVANKELIJKHEIDSBESLISSING – 8 december 2016 – Colonna t. Frankrijk – persbericht – beslissing 15.11.2016 (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1115DEC000421313

Klacht over schending onschuldpresumptie niet-ontvankelijk wegens niet uitputten alle nationale rechtsmiddelen

De zaak betreft de moord op de bestuurder van de Franse regio Corsica, Claude Erignac, in 1998. Klager werd daarvoor veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Tijdens de procedure werd hij door verscheidene politici "de moordenaar van Erignac" genoemd, welke beschrijving ook is gebruikt in een rapport van een onderzoekscommissie van de Franse Senaat en door de openbare aanklager bij de beantwoording van vragen van de parlementaire commissie over de werking van de veiligheidsmacht in Corsica. De klacht houdt in dat hiermee de onschuldpresumptie is geschonden. Het hof oordeelt echter dat klager niet alle nationale rechtsmiddelen heeft uitgeput en verklaart klager niet-ontvankelijk.

REGELGEVING NL

Wet van 17 november 2016, houdende implementatie van richtlijn nr. 2013/48/EU (de Salduz-richtlijn): *Kamerstukken II, 2016/17, 34157, 475.*

OVERIG

Access to a lawyer in the Netherlands: a never ending story? ([fair trials](#))

Psychiatrie

EHRM – ARREST – 6 december 2016 - Trutko t. Rusland – persbericht – arrest (niveau 2) ECLI:CE:ECHR:2016:1206JUD004097904

Klaagster werd in 2003 vervolgd voor het beledigen van de leden van de rechtbank tijdens een verhoor waarin zij optrad als raadvrouw van een verdachte. Op basis van een in het vooronderzoek uitgevoerd forensisch psychiatrisch onderzoek oordeelde de lagere rechtbank dat klaagster moest worden onderworpen aan een verplicht onderzoek in een psychiatrische instelling. Klaagster stelde beroep in tegen deze beslissing, omdat ze in de procedure niet was gehoord. Voorafgaand aan het hoger beroep verschijnt er een rapport waarin wordt geoordeeld dat klaagster lijdt aan een 'paranoïde persoonlijkheidsontwikkeling'. Klaagster wordt op basis van dit rapport door zowel de hogere rechtbank als het gerechtshof veroordeeld tot verplichte behandeling in een psychiatrische instelling. Klaagster klaagt bij het Hof dat zij op grond van artikel 5 lid 1 onder sub b en e EVRM onterecht van haar vrijheid is beroofd. Het Hof oordeelt unaniem dat er sprake is van een inbreuk, nu het niet-horen van klaagster in de procedure met betrekking tot het verplichten van klaagster tot het ondergaan van een verplichte behandeling in een psychiatrische instelling onvoldoende waarborgen tegen willekeur heeft geboden. Daarnaast oordeelt het Hof dat de Russische autoriteiten niet adequaat hebben gehandeld door klaagster pas lange tijd na het uitbrengen van het rapport in een psychiatrische instelling te plaatsen, zonder tussentijdse evaluaties aangaande haar gesteldheid.

Rechterlijke onafhankelijkheid

EHRM – ONTVANKELIJKHEIDSBESLISSING – 8 december 2016 – Simic t. Bosnië-Herzegovina – persbericht – beslissing 15.11.2016 (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1115DEC007525510

Ontslag rechter Constitutionele Hof in Bosnië-Herzegovina

De zaak betreft het ontslag van klager als rechter van het Constitutionele Hof. Gelet op artikel 6 en 10 klaagt Simic er over dat de procedure om hem te ontslaan oneerlijk is geweest en dat hij is ontslagen vanwege uitingen die hij publiekelijk via de media had gedaan en waarbij hij het Constitutionele hof bekritiseerde.

Het Hof overweegt dat Simic de mogelijkheid heeft gehad om zijn standpunten, zowel schriftelijk als mondeling, naar voren te brengen in een procedure voor het Constitutionele Hof en dat hij alle relevante stukken heeft kunnen inzien en commentariëren, zoals vereist is in een eerlijk proces. Daarnaast kan het Hof Simic niet volgen in zijn klacht dat er geen openbare zitting is geweest in zijn zaak, omdat hij op geen enkel moment tijdens procedure heeft verzocht de zitting in het openbaar te houden.

Het Hof heeft geconcludeerd dat Simic uit zijn ambt is gezet omdat hij de autoriteit van het Constitutionele Hof en de reputatie van een rechter heeft beschadigd. De redenen voor het ontslag van de heer Simic zijn gelegen in het gedrag dat niet bij het rechterlijke ambt pas. Simic had namelijk een brief geschreven naar een politicus, waarin elke vorm van onafhankelijkheid en onpartijdigheid ontbrak. Simic is volgens het Hof dus niet ontslagen vanwege zijn in het openbaar geuite meningen via de media, maar vanwege eerdergenoemd niet magistratelijk gedrag. Het Hof verklaart de klacht niet-ontvankelijk.

OVERIG

Turkse Raad geschorst als waarnemer bij ENCJ ([ENCJ](#))

Rechtsbeginselen

RECHTSPRAAK LIDSTATEN

Denemarken: Dialogue or disobedience between the European Court of Justice and the Danish Constitutional Court? The Danish Supreme Court challenges the Mangold-principle ([EU law analysis](#)) – Einduitspraak na HvJ Zaak 19 april 2016 C-441/14 ([Ajos](#))

LITERATUUR

- Buijze, A.W.G.J., Het transparantiebeginsel naar Nederlands recht: een visie geïnspireerd op het EU-recht, in: *JBplus 2016(4)*
- Markéta Whelanová, 'Quo Vadis, Europa?', Loopholes in the EU Law and Difficulties in the Implementation Process (2016), *European Journal of Law Reform* 179-208

Rechtsstaat

RECHTSPRAAK LIDSTATEN

België: A (Slightly) Common Front Aims to Save the Rule of Law in Belgium ([liberties.eu](#))

Recht op leven

EHRM – ARREST – 1 december 2016 – Gerasimenko ea. t. Rusland – persbericht – arrest (niveau 3) ECLI:CE:ECHR:2016:1201JUD000582110

Onvoldoende maatregelen om schietincident te voorkomen

Artikel 2 EVRM. De zaak betreft een schietpartij in Moskou waarbij een politiefunctionaris in verwarde toestand een aantal mensen doodde en verwondde. Dat de dader kampte met mentale problemen was lang en breed bekend, maar is door de Russische autoriteiten te weinig actie op ondernomen. Schending van artikel 2 EVRM.

**EHRM – ARREST – 6 december 2016 – Sarihan t. Turkije – persbericht – arrest (niveau 2)
ECLI:CE:ECHR:2016:1206JUD005590708**

Landmijnen op militair terrein

Artikel 2 EVRM. Bij de ontploffing van een landmijn op een militair terrein raakte een jonge herder, die daar niet mocht komen, ernstig gewond. Er is geen sprake van schending van artikel 2 EVRM, omdat de autoriteiten zich de nodige moeite getroost hadden om de bewoners van het gebied te waarschuwen dat het (onbevoegd) betreden van het gebied gevaarlijk kon zijn vanwege de aanwezigheid van landmijnen.

Staatssteun (B- C-Fi)

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Gevoegde zaken C-20/15 P en C-21/15 P – Commissie / World Duty Free Group en Commissie / Banco Santander en Santusa – Grote Kamer – ECLI:EU:C:2016:981 – persbericht – arrest

Belastingafschrijving van de financiële goodwill voor de verwerving van deelnemingen in buitenlandse ondernemingen die door Spanje is toegepast

Artikel 107, lid 1, VWEU. De Europese Commissie verzoekt om vernietiging van de arresten T-219/10 en T-399/11 inzake de belastingafschrijving van de financiële goodwill voor de verwerving van deelnemingen in buitenlandse ondernemingen die door Spanje is toegepast.

Hof: Het Gerecht heeft blijk gegeven van een onjuiste rechtsopvatting waar het de litigieuze besluiten gedeeltelijk nietig heeft verklaard op grond dat de Commissie geen bepaalde groep van ondernemingen had aangewezen die door de belastingmaatregel in kwestie werden begunstigd, zonder dat het daarbij is nagegaan of de Commissie, bij toepassing van de onderzoeksmethode als bedoeld in de punten 29 tot en met 33 van het bestreden arrest Autogrill España/Commissie en de punten 33 tot en met 37 van het bestreden arrest Banco Santander en Santusa/Commissie, aan de hand waarvan de voorwaarde inzake het selectieve karakter van de omstreden maatregel moet worden onderzocht, concreet had gecontroleerd of en aangetoond dat die maatregel discriminerend was. De arresten van het Gerecht van de Europese Unie van 7 november 2014, Autogrill España/Commissie (T-219/10, EU:T:2014:939), en 7 november 2014, Banco Santander en Santusa/Commissie (T-399/11, EU:T:2014:938), worden vernietigd. De zaken worden terugverwezen naar het Gerecht van de Europese Unie.

B Staatssteun ongeacht categorie ondernemingen (taxence)

HvJ – ARREST – 21 december 2016 – Gevoegde zaken C-164/15 P en C-165/15 P – Aer Lingus en Ryanair – ECLI:EU:C:2016:990 – persbericht – arrest

Ierland moet bedrag van 8 euro per passagier terugvorderen vanwege een staatsteunmaatregel

Hof: het hof bevestigt dat Ierland een bedrag van 8 euro per passagier van luchtvaartmaatschappijen die geprofiteerd hebben van de staatsteunregeling moet terugvorderen. De arresten van het Gerecht T-473/12 (Aer Lingus/Commissie) en T-500/12 (Ryanair/Commissie) worden vernietigd, in zoverre daarbij artikel 4 van besluit 2013/199/EU nietig wordt verklaard, voor zover bij dat artikel terugvordering van de steun van de begunstigten wordt gelast voor een bedrag dat in overweging 70 van dat besluit wordt bepaald op 8 EUR per passagier. De incidentele hogere voorzieningen worden afgewezen.

LITERATUUR

prof. dr. mr. J. Langer, mr. T.E. Hovius, mr. T. Groot, Toezicht Nederlandse bestuursrechters op de naleving en handhaving van de Europese staatssteunregels 2011-2016, in: TBR 2016/183

Strafrecht

LITERATUUR

P.H.P.H.M.C. van Kempen, Het zwijgrecht, het recht op toegang tot een raadsman en de cautieplicht – beperking daarvan bij reële acute ernstige dreigingen voor het leven, de fysieke integriteit of de vrijheid?, in: Delikt en delinkwent, *DD 2016/71*

OVERIG

- Guest post: The Right to Access to a Lawyer in Malta: a few steps forward, a few steps back ([fairtrials](#))
- Access to a lawyer in the Netherlands: a never ending story? ([fairtrials](#))

Studiefinanciering (B)

HvJ – ARREST – 14 december 2016 – Bragança Linares Verruga – Zaak C-238/15 – Luxemburg – ECLI:EU:C:2016:949 – persbericht – arrest

Indirecte discriminatie door stellen van woonplaatsvereiste voor de toekenning van studiefinanciering aan niet-ingezeten studenten

Verordening (EU) nr. 492/2011. De verwijzende rechter wenst te vernemen of het Unierecht zich verzet tegen een nationaal woonplaatsvereiste voor de toekenning van studiefinanciering. Het Hof benadrukt dat de ongelijke behandeling die voortvloeit uit het opleggen van een woonplaatsvereiste aan studenten die kinderen van grensarbeiders zijn, indirecte discriminatie vormt op grond van nationaliteit.

Hof: Artikel 7, lid 2, van verordening (EU) nr. 492/2011 verzet zich verzet tegen een wettelijke regeling van een lidstaat, als aan de orde in het hoofdgeding, die, teneinde het aantal ingezetenen met een hogeronderwijsdiploma te vergroten, de toekenning van studiefinanciering voor hoger onderwijs aan niet-ingezeten studenten afhankelijk stelt van de voorwaarde dat ten minste één van de ouders van deze student op het tijdstip van de aanvraag van de studiefinanciering gedurende een ononderbroken periode van ten minste vijf jaar in deze lidstaat heeft gewerkt, terwijl een dergelijke voorwaarde niet wordt gesteld ten aanzien van studenten die op het grondgebied van deze lidstaat wonen.

HvJ – ARREST – 15 december 2016 – zaken C-401/15 tot en met C-403/15 – Depesme – Luxemburg – ECLI:EU:C:2016:921 – arrest – persbericht

Voor het recht op studiefinanciering van grensarbeiders kan een kind in een samengesteld gezin worden aangemerkt als het kind van de stiefouder

Verordening (EEG) nr. 1612/68. Richtlijn 2004/38. Tussen juli 2013 en juli 2014 konden volgens het Luxemburgse recht kinderen van in Luxemburg in loondienst of als zelfstandige werkzame grensarbeiders studiefinanciering voor hoger onderwijs aanvragen, op voorwaarde, onder meer, dat de grensarbeider op het tijdstip van de aanvraag ten minste vijf jaar ononderbroken in Luxemburg had gewerkt. Depesme ea. leven ieder in een samengesteld gezin dat bestaat uit respectievelijk hun genetische moeder en hun stiefvader (de genetische vader is ofwel gescheiden van de moeder ofwel overleden). Zij hebben alle drie voor het studiejaar 2013/2014 in Luxemburg studiefinanciering aangevraagd, op grond van het feit dat de respectieve stiefvaders daar sinds meer dan vijf jaar ononderbroken hebben gewerkt (daarentegen werkte destijds geen van de moeders daar). De Luxemburgse autoriteiten hebben geweigerd deze aanvragen in te willigen, omdat Depesme, Kauffmann en Lefort juridisch gezien niet de „kinderen“ van een grensarbeider waren, maar enkel „stiefkinderen“.

Toegang tot documenten (B)

HvJ – CONCLUSIE A-G BOBEK – 21 december 2016 – Zaak C-213/15 P – Commissie/Breyer – Grote Kamer – ECLI:EU:C:2016:994 – conclusie – persbericht

Recht op inzage documenten van een inbreukprocedure

Verordening (EG) nr. 1049/2001. Artikel 15, lid 3, VWEU. In deze zaak moet het Hof oordelen over het recht op inzage in documenten die verband houden met een inbreukprocedure tegen een lidstaat.

A-G: Advocaat-generaal Bobek stelt een ruimere toegang tot gerechtelijke documenten voor. De Commissie is op grond van verordening nr. 1049/2001 verplicht om derden toegang te verlenen tot memories die een lidstaat in een reeds afgesloten zaak heeft ingediend en waarvan zij een afschrift heeft. Het is echter het Hof, dat over het procesdossier meester is, om primair te beslissen over de toegang tot de stukken in dat dossier. De hogere voorziening af te wijzen.

NOOT – bij HvJ 23 november 2016 Zaak C-673/13 P Greenpeace en Pesticide Action Network Europe

Access to information relating to emissions into the environment – Case C-673/13 P Commission v Greenpeace Nederland and PAN Europe ([European law blog](#))

Verkiezingen en kiesrecht (s)

EHRM – ARREST – 20 december 2016 – Uspaskich t. Litouwen – persbericht – arrest (niveau 2) – ECLI:CE:ECHR:2016:1220JUD001473708

Huisarrest kandidaat parlementsverkiezingen gedurende strafrechtelijk onderzoek leidt niet tot schending recht op vrije verkiezingen

Klager is een ex-politicus die strafrechtelijk is vervolgd door de nationale autoriteiten wegens financiële fraude. Klager meent dat er sprake is van inbreuk op artikel 3 Eerste Protocol EVRM, nu zijn huisarrest gedurende het strafrechtelijk onderzoek hem heeft belet om op gelijke grond als andere kandidaten deel te nemen aan de parlementaire verkiezingen van 2007 en derhalve een doelmatige handelswijze was om hem te beperken in zijn kiesrecht.

Het Hof oordeelt unaniem dat er geen sprake is van schending van het recht op vrije verkiezingen. Klager had zich er volgens het Hof bewust van moeten zijn dat hij verdachte was in een strafrechtelijke procedure, temeer nu in augustus 2006 al een bevel tot arrestatie en hechtenis tegen hem waren uitgevaardigd. Klager kon daarom niet verwachten op gelijke voet aan de verkiezingen deel te nemen als andere kandidaten die niet aan een strafrechtelijke procedure waren onderworpen. Bovendien stond het huisarrest klager toe om vanuit huis campagne te voeren en heeft hem niet beperkt in zijn recht om deel te nemen aan de verkiezingen. Klager heeft tevens voldoende mogelijkheden gehad dit huisarrest aan te vechten. Tenslotte oordeelt het Hof dat klager al meerdere malen de dans was ontsprongen onderworpen te worden aan een strafrechtelijke procedure, door zich steeds opnieuw verkiesbaar te stellen en vervolgens de zetel te weigeren waardoor hij een zekere immuniteit genoot omdat de Litouwse wetgeving erin voorziet dat een kandidaat gedurende een verkiezingscampagne niet strafrechtelijk aansprakelijk kan worden gesteld.

Vervoer (B)

HvJ – CONCLUSIE A-G WAHL – 21 december 2016 – Zaak C-253/16 – Flibtravel International en Leonard Travel International – België – ECLI:EU:C:2016:1005 – conclusie

Werkings sfeer artikel 96, lid 1 VWEU; prijzen vervoer

Artikel 96, lid 1, VWEU. Dit verzoek betreft de werkingssfeer van artikel 96, lid 1, VWEU, dat de lidstaten verbiedt om voor het vervoer binnen de Unie de toepassing van prijzen en voorwaarden op te leggen welke steun of bescherming in het belang van een of meer ondernemingen of industrieën inhouden, tenzij de Commissie voor die prijzen en voorwaarden machtiging verleent.

A-G: Artikel 96, lid 1, VWEU vindt geen toepassing op door een lidstaat aan de exploitanten van taxidiensten opgelegde voorwaarden als die welke aan de orde zijn in het hoofdgeding.

Verzekeringen

HvJ – ARREST – 15 december 2016 – Zaak C-558/15 – Vieira de Azevedo e.a. – Portugal – ECLI:EU:C:2016:957 – arrest

Richtlijn 2000/26/EG. Het betreft een geding tussen enerzijds Vieira de Azevedo ea., en anderzijds CED en de Portugese instantie die toezicht houdt op het verzekeringsbedrijf – waarborgfonds motorverkeer (hierna: „WBF”), en heeft betrekking op de vraag of CED, de vertegenwoordiger van de verzekeraar van de eigenaar van het voertuig dat een verkeersongeval heeft veroorzaakt, voor de rechter kan worden gedaagd. Op 17 oktober 2007 vond op een Spaanse autosnelweg een verkeersongeval met een gehuurd voertuig dat in Spanje was verzekerd bij Helvetia plaats waarbij Luis de Sousa Alves om het leven is gekomen en Vieira de Azevedo gewond is geraakt, beiden Portugees staatsburger. Vieira de Azevedo en de echtgenote en kinderen van de Sousa Alves dienden vorderingen in, strekkende tot vergoeding van de geleden schade.

*Hof: Artikel 4 van richtlijn 2000/26/EG moet aldus worden uitgelegd dat de lidstaten **niet** verplicht zijn te bepalen dat de op grond van dit artikel met de schaderegeling belaste vertegenwoordiger, in plaats van de door hem vertegenwoordigde verzekeringsonderneming, zelf kan worden gedagvaard voor de nationale rechter bij wie een schadevordering is ingesteld door een benadeelde als bedoeld in artikel 1 van richtlijn 2000/26, zoals gewijzigd bij richtlijn 2005/14.*

Vrij verkeer

HvJ – CONCLUSIE A-G BOBEK – 15 december 2016 – Zaak C-672/15 – Noria Distribution – Frankrijk – ECLI:EU:C:2016:961 – conclusie

Zie onder: Gezondheid, geneesmiddelen en etikettering

HvJ – CONCLUSIE A-G SAUGMANDSGAARD ØE – 1 december 2016 – Zaak C-296/15 – Medisanus – Slovenië – ECLI:EU:C:2016:922 – conclusie

Richtlijn 2004/18 en de artikelen 34 en 36 VWEU staan in de weg staan aan zowel het beginsel van prioritaire bevoorrading, als aan het vereiste van nationale oorsprong

Richtlijn 2004/18/EG. Richtlijn 2002/98/EG. Richtlijn 2001/83/EG. Artikelen 34 en 36 VWEU. De zaak gaat over de regelmatigheid van een clause van het bestek van een aanbestedingsprocedure voor de levering van geneesmiddelen. Volgens deze clause dienen de geneesmiddelen die voorwerp zijn van deze procedure te zijn vervaardigd van Sloveens plasma (hierna: „vereiste van nationale oorsprong”).

A-G: De artikelen 34 en 36 VWEU moeten aldus worden uitgelegd dat zij in de weg staan aan een nationale regeling welke de invoer van geneesmiddelen, die zijn vervaardigd van in een andere lidstaat ingezameld plasma, slechts toestaat indien met de geneesmiddelen die zijn vervaardigd van op het nationale grondgebied ingezameld plasma niet kan worden voorzien in de behoeften van de nationale bevolking, en artikel 2 en artikel 23, leden 2 en 8, van richtlijn 2004/18/EG, en de artikelen 34 en 36 VWEU moeten aldus worden uitgelegd dat zij in de weg staan aan een clause die overeenkomstig deze nationale regeling vereist dat geneesmiddelen, die voorwerp zijn van een procedure voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor leveringen, zijn vervaardigd van op het nationale grondgebied ingezameld plasma.”

Vrijheid van meningsuiting (s)

EHRM – ARREST – M.P. t. Finland – 15 december 2016 – persbericht – arrest (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1215JUD003648712

In de onderhavige zaak oordeelde het Hof unaniem dat artikel 10 EVRM is geschonden nu het vervolgen van klagster niet proportioneel was. Het ging in de onderhavige zaak om klagster, die verscheidene keren haar zorgen heeft geuit over eventueel seksueel misbruik van haar dochter door de vader van haar dochter. Dit kwam in een vertrouwelijk telefoongesprek tussen klagster en een maatschappelijk werkster ter sprake. De vader van de dochter van klagster heeft vervolgens de politie gevraagd een onderzoek in te stellen naar de inhoud van dit telefoongesprek en klagster is uiteindelijk vervolgd en veroordeeld voor smaad, nu zij geen feitelijke grond kon aanvoeren voor de beschuldigingen tegen de vader.

Het Hof oordeelt, in tegenstelling tot de nationale autoriteiten, dat er waarde dient te worden gehecht aan de context waarin de uitingen zijn gedaan, namelijk een vertrouwelijk telefoongesprek waarin waarde aan het beroepsgeheim mag worden gehecht. Het Hof is van mening dat de Finse autoriteiten geen goede belangenafweging hebben gemaakt tussen de noodzaak om de dochter van klagster te beschermen tegen het risico op potentiële schade en de behoefte om de vader te beschermen tegen een onterechte verdenking van kindermisbruik. Het hof voegt daaraan toe dat er gewaakt dient te worden voor een potentieel 'verkoelend effect' dat het veroordelen van hen, die in goed vertrouwen, een verdenking van kindermisbruik in de vorm van een adequate meldingsprocedure uiten, teweeg kan brengen.

NOOT – bij arrest EHRM 17 november 2016 – Karapetyan t. Armenië

Karapetyan and Others v. Armenia: Senior Civil Servants as Defenders of Democracy or as Lackeys of the Executive? (Strasbourg observers)

OVERIG

La liberté d'expression de l'avocat (liberté chéries) (o.a. over de zaak Morice bij het EHRM)

Vrijheid van vereniging

EHRM – ARREST – 13 december 2016 – Kasparov t. Rusland (no. 2)– persbericht – arrest (niveau 3) – ECLI:CE:ECHR:2016:1213JUD005198807

Aanhouding Kasparov inbreuk op vrijheid van vergadering

Artikelen 6 en 11 EVRM. De zaak betreft de aanhouding van Garri Kasparov – voormalig topschaker en thans politiek activist – en diverse andere personen tijdens een vreedzame demonstratie in Moskou, waarbij "weg met Poetin!" werd gescandeerd. Zij werden veroordeeld ter zake het demonstreren zonder vergunning en het weigeren van een bevel om de demonstratie te staken. Het hof neemt schending van artikel 11 EVRM aan omdat de noodzaak voor de inperking op dit recht niet is gebleken. Het hof merkt op dat dergelijke inperkingen een *chilling effect* kunnen hebben op de oppositie en het publiek in bredere zin, te meer nu daarmee Kasparov, die wereldwijde bekendheid geniet, op de korrel werd genomen. Voorts neemt het hof schendingen van artikelen 5 en 6 EVRM aan.

Witwassen (s)

OVERIG

- Witwassen van geld en financiering van terrorisme: Raad bepaalt onderhandelingsstandpunt (Raad)
- Security Union: Proposal for a Directive on countering money laundering by criminal law – Questions & Answers (EC)

Woonvergunning (B)

EHRM – HOORZITTING – 25 januari 2017 – Garib t. Nederland (no. 43494/09) – Grote Kamer - persbericht hoorzitting - arrest 22 februari 2016 (niveau 1) – persbericht arrest 22 februari 2016

Artikel 2, Vierde Protocol EVRM. De zaak betreft de klacht van een vrouw over woonbeperkingen in een district van Rotterdam op grond van de 'Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek' en daaraan gerelateerde wetgeving. Haar aanvraag voor een huisvestingsvergunning in de binnenstad van Rotterdam is geweigerd, op de grond dat zij niet zes jaren voorafgaand aan de aanvraag in het gebied in Rotterdam heeft gewoond en zij geen inkomen heeft uit werk, waardoor zij niet voldoet aan de inkomenseis op grond waarvan een uitzondering zou kunnen worden gemaakt op eerstgenoemde eis. Zij klaagt dat zij aldus niet in staat is haar woonplaats vrij te kiezen.

Het hof overweegt dat deze maatregel een legitiem doel nastreeft, namelijk het omkeren van de achteruitgang in verarmde binnenstedelijke gebieden en het verbeteren van de kwaliteit van leven, en dat de maatregel ook evenredig is aan dat doel. In het bijzonder bevat de wetgeving verschillende waarborgen voor degenen die niet in aanmerking komen voor een woning in deze gebieden en werd verzoekster niet verhinderd om woonplaats te kiezen in de gebieden in Rotterdam die buiten de wetgeving vallen. Het hof neemt derhalve geen schending van artikel 2, protocol 4 aan.

- 📌 Lokale Zuzugssperren für Arme: für Straßburg kein Freizügigkeitsproblem ([Verfassungsblog](#))
- 📌 Redt Straatsburgse soepelheid de Rotterdamse vestigingsverboden? ([NJB](#))
- 📌 [Jurisprudentienieuwsbrief bestuursrecht nr. 9](#)

Deel II - Algemeen

Algemeen

Brexit

- Redactionele signalen (S. Prechal), in: *SEW 2016, nr. 12*
- Drs. J.W. Thoen MBA en dr. mr. M. van Dun, Brexit = Tax it, De directe fiscale pijn van Brexit, in: *WFR 2016/244*
- Mevr. mr. S.J. Hadewegg Scheffer en mr. B.T.J.G. van Osch, Brexit en btw: the end of an era, *BtwBrief 2016/110*
- Mr. E.N. Froh, Brexit en IPR- familierecht, in: *FJR 2016/66*

HvJ

- Besluit (EU) 2016/2386 van het Hof van Justitie van 20 september 2016 betreffende de beveiligingsvoorschriften die van toepassing zijn op de inlichtingen of stukken die aan het Gerecht worden overgelegd op grond van artikel 105 van zijn Reglement voor de procesvoering, *PB L 355 van 24.12.2016*
- Besluit (EU) 2016/2387 van het Gerecht van 14 september 2016 betreffende de beveiligingsvoorschriften die van toepassing zijn op de inlichtingen of stukken die op grond van artikel 105, lid 1 of lid 2, van het Reglement voor de procesvoering worden overgelegd, *PB L 355 van 24.12.2016*

Polen

- M. Stremler, 'De constitutionele crisis in Polen: een uitdaging voor de EU', *Ars Aequi december 2016, nr. 12*
- Rule of Law: Commission discusses latest developments and issues complementary Recommendation to Poland ([EC](#))

Cursus en opleiding

Wikipagina

Dit overzicht staat ook op de [Wikipagina Cursus en opleiding Europees en Internationaal recht](#)

Cursusoverzicht EJTN 2017

Het cursusoverzicht 2017 van EJTN is uit. Het eerste deel is opgenomen in onderstaand overzicht. Het volledige overzicht staat op de [Wikipagina Cursus en opleiding Europees en Internationaal recht](#).

Stage bij EPO

As every year, the [European Patent Office](#) offers a limited number of internship places for national judges of the contracting states of the European Patent Convention at the EPO boards of appeal. The next "[Judicial internships at the EPO boards of appeal](#)" will take place in Munich from 6 to 30 June 2017 (registration deadline: 23 January 2017). The programme is organised by the European Patent Academy. If you or your colleagues are interested in joining this internship, please visit our [website](#) and find more information on the application process.

Datum	Onderwerp	Titel
e- learning	straf	The European Arrest Warrant: 10 Key Questions for Defence Counsel, specialised e- learning course, ERA
e-learning	ie	How to make the best use of the case law of the CJEU on EU copyright in your legal practice? Ten questions on European copyright law, ERA

Rechtspraak Europa, 2017, nummer 1 (januari)

Datum	Onderwerp	Titel
e-learning	algemeen	The Preliminary Reference Procedure before the CJEU, ERA
podcast	aanbesteding	EJTN podcast: EU Public Procurement Law training for judges podcast series, March 5-6, 2015 - filmed at The Academy of European Law (ERA), Trier
podcast	milieu & natuur	EJTN podcast: Seminar on Access to Courts in Environmental Law Matters (seminar van 7 oktober 2013)
webcollege	algemeen	'Europees recht in Nederland' , Amsterdam law academy, 2 uur
webcollege	algemeen	Europees recht in Nederland, Amsterdam law academy
webcollege	algemeen	Gratis webcolleges EU-recht beschikbaar op MIJN SSR
webcollege	asiel&migratie	SSR webcollege 'Procedurerichtlijn, het rechterlijk toetsingskader
webcollege	consumenten	Consumentenrecht voor verkoper, leverancier en consument, Amsterdam law academy
webcollege	erfrecht	Europese erfrechtverordening, via SSR.nl (alléén voor de rechtspraak)
webcollege	evrm	Gratis webcollege door docenten Prof. mr. Egbert Myjer en Prof. mr. Martin Kuijer over het EVRM
webcollege	gezondheid	Het recht op gezondheidszorg over de grens, Amsterdam law academy
<u>14 jan 2017</u>	IE	IViR-symposium: Harmonizing European Intermediary Liability in Copyright, Universiteit van Amsterdam, 9.30-17.00 uur
<u>27 jan 2017</u>	IPR	The 2017 Maastricht Private Law Lecture, Prof. dr. Reinhard Zimmermann (Director of the Max Planck Institute for Comparative and International Private, Hamburg, 10.00-16.00 uur
9 feb 2016	GRONDRECHTEN	Conferentie VN Vrouwenverdrag, Muntgebouw Utrecht, De conferentie begint om 12.30 uur en eindigt om 18.00 uur. U kunt zich aanmelden door een mail te sturen naar cedaw@minocw.nl . Het programma en verdere informatie volgt in januari. Naar aanleiding van de dialoog deed het VN-Comité verschillende aanbevelingen (<i>concluding observations</i>) aan het Koninkrijk. Deze conferentie wordt georganiseerd om met relevante organisaties te bezien op welke wijze invulling kan worden gegeven aan deze aanbevelingen.
<u>9-10 feb 2017</u>	TERRORISME	Mutual Legal Assistance in Countering Terrorism and Exchanging Information, ERA, Madrid
<u>10 feb 2017</u>	FAMILIE	Conference on the new European Matrimonial Property Regulations in Würzburg
<u>14-17 feb 2017</u>	AANBESTEDING	Introductory and Practitioners Seminar: European Public Procurement Rules, Policy and Practice, EIPA, Maastricht
<u>23-24 feb 2017</u>	STRAFRECHT	Alternatives to Detention in the EU, ERA, Boekarest
<u>23-24 feb 2017</u>	PHARMACIE	Annual Conference on EU Law in the Pharmaceutical Sector 2017, ERA, Trier
<u>28 feb – 1 mrt 2017</u>	STRAFRECHT	Practical aspects of issuing and executing a European Arrest Warrant, EIPA, Lissabon, Portugal
<u>2-3 maart 2017</u>	GRONDRECHTEN	Conflicts of norms in the application of fundamental rights, EJTN, Italië, Rome, <i>deadline: 13 januari 2017^{new}</i>
<u>7-8 maart 2017</u>	STRAFRECHT	The Life Cycle of e-Evidence, ERA, Zagreb ^{new}
<u>9-10 maart 2017</u>	FAMILIERECHT	Property Regimes of International Couples and the Law of Succession, ERA, Trier ^{new}
<u>13-14 maart 2017</u>	ARBEIDSRECHT	Applying EU Anti-Discrimination Law, ERA, Trier ^{new}
<u>13-14 maart 2017</u>	ALGEMEEN	Seminar on "Judgecraft" TM/2017/01, EJTN, Cyprus, <i>deadline: 10 februari 2017^{new}</i>

Rechtspraak Europa, 2017, nummer 1 (januari)

Datum	Onderwerp	Titel
<u>13-17 maart 2017</u>	STRAFRECHT	Language Training on the Vocabulary of Judicial Cooperation in Criminal Matters - LI/2017/01, EJTN, Madrid, <i>deadline: 15 januari 2017</i> ^{new}
<u>23-24 maart 2017</u>	PRIVACY PERSOONSGEGEVENS	Data Protection and Privacy Rights (AD/2017/01), ETJN, Lissabon, <i>deadline: 13 januari 2017</i> ^{new}
<u>23-24 maart 2017</u>	ARBEIDSRECHT	Annual Conference on European Labour Law 2017, ERA, Trier ^{new}
<u>24 maart 2017</u>	STAKINGSRECHT	SSR, Themadag Stakingsrecht, Jaarbeurs Utrecht <i>Hoe is het stakingsrecht in Nederland en Europa geregeld? En wat u moet weten als u een dergelijke zaak ter behandeling voorgelegd krijgt?</i> ^{new}
<u>24 maart 2017</u>	GRONDRECHTEN	Conference on the European Court and Media Freedom: "Promoting dialogue between the ECtHR and the media freedom community", ECPMF, Straatsburg
<u>30-31 maart 2017</u>	MILIEU	Annual Conference on European Environmental Law 2017, ERA, Trier ^{new}
<u>30-31 maart 2017</u>	AANBESTEDING	Annual Conference on European Public Procurement Law 2017, ERA, Trier ^{new}
<u>3-4 april 2017</u>	ARBEIDSRECHT	European Labour Law (CI/2017/01), EJTN, Lissabon, <i>deadline: 13 januari 2017</i> ^{new}
<u>3-4 april 2017</u>	STRAFRECHT	EU Criminal Law: Recent Developments and Challenges, EIPA, Luxemburg ^{new}
<u>6-7 april 2017</u>	PRIVACY& PERSOONSGEGEVENS	Annual Conference on European Data Protection Law 2017, ERA, Brussel ^{new}
<u>10-13 april 2017</u>	STRAFRECHT	Semi-final A: International Cooperation in Criminal Matters - TH/2017/01, EJTN, Bulgarije, speciaal voor judicial trainees, <i>deadline: 6 maart 2016</i> ^{new}
20-21 april 2017	CIVIEL	Doorwerking van EU-grondrechten in het Nederlandse (consumenten)contractenrecht binnen het Europese project 'Active Charter Training through Interaction of National ExperienceS(Actionnes)' Actiones workshop, UVA, Amsterdam. De workshop is samengesteld en zal worden geleid door prof. mr. C. (Chantal) Mak en mr. J.M.L. (Anna) van Duin (beiden UvA) in samenwerking met mr. C.C.W. (Cassandra) Lange (CRvB). In dit project wordt, kort samengevat, onderzocht hoe nationale rechters in dialoog met het Hof van Justitie van de EU effectieve remedies ontwikkelen voor schendingen van fundamentele rechten in het Unierecht. Indien u belangstelling heeft om aan deze workshop deel te nemen, kunt u een e-mail sturen aan Chantal Mak: c.mak@uva.nl . <i>NB Alleen bedoeld voor rechters</i>
<u>24-26 april 2017</u>	ARBEIDSRECHT	EU Gender Equality Law, ERA, Trier ^{new}
<u>24-28 april 2017</u>	JUSTITIËLE SAMENWERKING CIVIEL	Language Training on the Vocabulary of Judicial Cooperation in Civil Matters - LI/2017/02, EJTN, Barcelona, <i>deadline: 15 januari 2017</i> ^{new}
<u>25-26 april 2017</u>	GRONDRECHTEN	Human Rights and Access to Justice in the EU (HFR/2017/02), EJTN, Malta, <i>deadline: 20 januari 2017</i> ^{new}
<u>25-26 april 2017</u>	AANBESTEDING	European Public Procurement, PPP/Private Finance and Concessions, EIPA, Dubrovnik
<u>4-5 mei 2017</u>	VOEDSEL	Annual Conference on EU Law in the Food Sector 2017, ERA, Trier ^{new}
<u>4-5 mei 2017</u>	BEVRIEZING TEGOEDEN	Update on the EU Framework for the Freezing, Confiscation and Recovery of Assets, ERA, Trier ^{new}
<u>8-9 mei 2017</u>	CYBERCRIME	Preparing, Detecting and Investigating Cybercrime Incidents in Financial Institutions, ERA, Trier ^{new}
<u>8-12 mei 2017</u>	STRAFRECHT	Language Training on the Vocabulary of Judicial Cooperation in Criminal Matters - LI/2017/03, EJTN, Brussel, <i>deadline: 15 februari 2017</i> ^{new}

Rechtspraak Europa, 2017, nummer 1 (januari)

Datum	Onderwerp	Titel
<u>11 mei 2017</u>	AANBESTEDING	Basiscursus Nederlands en Europees aanbestedingsrecht*, OSR
<u>11-12 mei 2017</u>	ARBEIDSRECHT	Applying EU Anti-Discrimination Law, ERA, Zagreb ^{new}
<u>11-12 mei 2017</u>	ASIEL&MIGRATIE	Recent Case Law of the European Court of Human Rights in Asylum Matters, ERA, Straatsburg ^{new}
<u>11-12 mei 2017</u>	ASIEL&MIGRATIE	Introduction to EU Asylum and migration law, EIPA, Luxemburg ^{new}
<u>15-18 mei 2017</u>	FAMILIERECHT	Semi-final B: European Family Law - TH/2017/02, EJTN, Brussel, speciaal voor judicial trainees, <i>deadline: 6 maart 2017</i> ^{new}
<u>18 mei 2017</u>	MEDEDINGING	Basiscursus Nederlands en Europees mededingingsrecht*, OSR
<u>18-19 mei 2017</u>	VERZEKERINGEN	Annual Conference on EU Law in the Insurance Sector 2017, ERA, Trier ^{new}
<u>18-19 mei 2017</u>	STAATSSTEUN	State Aid Proceedings and Litigation, ERA, Brussel ^{new}
<u>22-23 mei 2017</u>	SZ	Annual Conference on European Social Security Law 2017, ERA, Trier ^{new}
<u>23-24 mei 2017</u>	STRAFRECHT	The Life Cycle of e-Evidence., ERA, Madrid ^{new}
<u>29-30 mei 2017</u>	STRAFRECHT	Gathering and Admissibility of Evidence in Counter-Terrorism: Challenges and Best Practices (CR/2017/04), EJTN, Brussel ^{new}
<u>5-8 juni 2017</u>	FAMILIERECHT	Semi-final C: European Civil Procedure - TH/2017/03, EJTN, Vilnius, Litouwen ^{new}
<u>25-26 juni 2017</u>	STRAFRECHT	EU Criminal Justice Policy and Practice - Reflections and Prospects/Call for papers, Instituut voor Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Leiden, Leiden
<u>10-14 juli 2017</u>	ALGEMEEN	Summer School on The Law and Practice of International Dispute Settlement, Asser instituut, Den Haag, <i>deadline 18 juni 2017</i> ^{new}
<u>19-22 sept 2017</u>	AANBESTEDING	Introductory and Practitioners Seminar: European Public Procurement Rules, Policy and Practice, EIPA, Maastricht

Nieuwsbrieven

Algemeen

- [Nieuwsbrief van de persafdeling van het EU-Hof \(ECER website\)](#)
- [EUR-Alert jurisprudentienieuwsbrief van het Belgische GCE-netwerk \(INTRO\) - nr.2 2016](#)
- [Brussels law societies: december 2016](#)
- [Information note ECHR: juli 2016](#)

Strafrecht

- [KESM \(voorheen EKS\) nieuwsbrief Rechtbank Amsterdam \(alleen intern\): december 2016](#)

Bestuursrecht

- [Jurisprudentienieuwsbrief bestuursrecht Landelijk Bureau Vakinhoud rechtspraak](#)

Vreemdelingenrecht

- [EASO \(European asylum support office\): december 2016](#)

NL prejudiciële verwijzingen

Instantie	datum	ECLI-nummer	onderwerp	zaaknr	naam	AG	arrest	PG	einduitspraak
Hoge Raad	9 dec 2016	ECLI:NL:HR:2016:2834	IE						
Rb Den Haag	26 okt 2016	ECLI:NL:RBDHA:2016:12824	asiel&migratie	C-550/16	A en S				
CRvB	26 okt 2016	ECLI:NL:CRVB:2016:4101	SZ	C-551/16	Klein Schiphorst				
Hoge Raad	30 sept 2016	ECLI:NL:HR:2016:2195	invoerrechten kippenvlees	C-522/16	X				
Rb. A'dam	2 sept 2016	ECLI:NL:RBAMS:2016:5710	EAB	C-477/16 PPU	Kovalkovas	19.10.16	10.11.2016		
Rb A'dam	16 aug 2016	ECLI:NL:RBAMS:2016:5206	EAB	C-452/16 PPU	Poltorak	19.10.16	10.11.2016		
Rb A'dam	16 aug 2016	ECLI:NL:RBAMS:2016:5207	EAB	C-453/16 PPU	Özcelik	19.10.16	10.11.2016		
Hoge Raad	12 aug 2016	ECLI:NL:HR:2016:1866	btw	C-463/16	Stadion Amsterdam				
Hoge Raad	8 juli 2016	ECLI:NL:HR:2016:1351	vennootschap s-belasting	C-398/16	X BV				
Hoge Raad	8 juli 2016	ECLI:NL:HR:2016:1350	vennootschap s- belasting	C-399/16	X NV				
CBb	4 juli 2016	ECLI:NL:CBB:2016:258	landbouw	C-383/16	Vion livestock				
Rb Den Haag	9 juni 2016	ECLI:RBDHA:2016:6389	asiel&migratie	C-331/16 en C366/16	K. ea.				
Rb Noord-Nederland	18 mei 2016	ECLI:NL:RBNNE:2016:4032	luchtvaartclaim	C-302/16	Krijgsman				
RvS	18 mei 2016	ECLI:NL:RVS:2016:1351	Habitatrichtlijn	C-281/16	Vereniging Hoekschevards Landschap				
Hof Arnhem-Leeuwarden	19 april 2016	ECLI:NL:GHARL:2016:3097	landbouw	C-227/16	Arts				
Hoge Raad	29 maart 2016	ECLI:NL:HR:2016:515	asiel&migratie	C-225/16	Ouhrami				
Rb Den Haag	9 maart 2016	ECLI:NL:RBDHA:2016:2350	IE	C-163/16	Louboutin				
Rb Midden-NL	24 februari 2016	ECLI:NL:RBMNE:2016:954	arbeid	C-126/16	Federatie Nederlandse Vakvereniging e.a.				
Hoge Raad	29 januari 2016	ECLI:NL:HR:2016:133	douane	C-59/16	The Shirtmakers				